

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ
М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК

АКТЮБИНСКОГО
ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ М.БУКЕНБАЕВА

№ 2(11)
2023

Ғылыми-тәжірибелік журнал
2020 жылдың қыркүйек айынан бастап
жылына төрт рет шығады

Научно-практический журнал
Выходит четыре раза в год
с сентября 2020 года

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК ЖУРНАЛЫ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- Азаматтық құқық –
- Гражданское право –
- Civil law

- Әкімшілік құқық –
- Административное право –
- Administrative law

- Қылмыстық құқық, криминология –
- Уголовное право, криминология –
- Criminal law, criminology

- Ішкі істер органдары кадрларын дайындау
- Подготовка кадров органов внутренних дел
- Training of personnel of internal affairs bodies

- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі –
- Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран –
- Experience in law enforcement activities in foreign countries

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Малкеджар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты»
Республикалық мемлекеттік мекемесі.

2020 жылдан бастап шығады.

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің
ақпарат комитетінде тіркелген.

Тіркеу күәлігі: 2020 жылғы 23 сәуірдегі № KZ94VPY00022587.

Бас редактор:

Н. Мұхаметқалиев – заң ғылымдарының кандидаты.

Редакциялық алқа құрамы:

Н.А. Биекенов (з.ғ.д., профессор);

Е.О. Түзелбаев (з.ғ.д., профессор);

Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор);

В.Г. Татарян (з.ғ.д., профессор);

З.С. Токубаев (з.ғ.д., профессор);

Т.К. Акимжанов (з.ғ.д., профессор);

В.А. Азаров (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы);

О.А. Авдеева (з.ғ.д., доцент, Ресей Федерациясы);

А.Ж. Нурушев (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор)

Е.Т. Абеуов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор);

Г.Ж. Сулейманова (з.ғ.к.);

Бисенбаева Ж.Н. (PhD докторы, қауымдастырылған профессор);

Е.К. Балымов (PhD докторы).

«Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми-тәжірибелік журналы Қазақстан мен шет елдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған.

Тілі: қазақ, орыс, ағылшын.

Жілігі: тоқсанына бір рет.

Тақырыптық бағыт: заң ғылымдары, құқық қорғау қызметі, көпсалалы зерттеулер.

Таралу аумағы: Қазақстан Республикасы, ТМД елдері, алыс шет елдер.

Жауапты хатшы:

А.А. Сагынтаева

Беттеу:

А.Б. Тулеумұхамбетов

Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Материалдарды басқа басылымдарда пайдалануға редакцияның жазбаша келісімімен ғана жол беріледі. Журналға сілтеме міндетті түрде қажет.

Мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі.

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Басуға 20 маусым 2023 ж. жіберілді.

A4 форматы. Офсеттік қағаз.

Ризографтық басылым.

Таралымы 200 дана.

Собственник:

Республиканское государственное учреждение «Актюбинский юридический институт
Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Малкеджара Букенбаева».
Издается с 2020 года.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Главный редактор:

Мухаметкалиев Н. – кандидат юридических наук.

Редакционная коллегия:

Биекенов Н.А. (д.ю.н., профессор);
Тузелбаев Е.О. (д.ю.н., профессор);
Дильбарханова Ж.Р. (д.ю.н., профессор);
Татарян В.Г. (д.ю.н., профессор);
Токубаев З.С. (д.ю.н., профессор);
Акимжанов Т.К. (д.ю.н., профессор);
Азаров В.А. (д.ю.н., профессор, Российская Федерация);
Авдеева О.А. (д.ю.н., доцент, Российская Федерация);
Нурушев А.Ж. (к.ю.н., ассоциированный профессор)
Абеуов Е. Т. (к.ю.н., ассоциированный профессор);
Сулейманова Г.Ж. (к.ю.н.);
Бисенбаева Ж.Н. (доктор PhD, ассоциированный профессор);
Балымов Е.К. (доктор PhD).

Научно-практический журнал «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева» предназначен для публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран.

Язык: казахский, русский, английский.

Периодичность: 1 раз в квартал.

Тематическая направленность: юридические науки, правоохранительная деятельность, мультидисциплинарные исследования.

Территория распространения: Республика Казахстан, страны СНГ, дальнее зарубежье.

Ответственный секретарь:

А.А. Сагынтаева

Верстка:

Тулеумхамбетов А.Б.

Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой не вести дискуссию по мотивам отклонения. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Адрес:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского
юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева.
030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Подписано в печать 20 июня 2023 г.

Формат А4. Бумага офсетная.

Печать на ризографе.

Тираж 200 экз.

Owner:

Republican State Institution «Aktobe Law Institute
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkejar Bukenbayev».
Published since 2020.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information
and Public Development of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate no. KZ94VPY00022587 dated April 23, 2020.

Editor-in-Chief:

Mukhametkaliev N. – Candidate of Legal Sciences.

Editorial Board:

Biekenov N.A. (Doctor of law, professor);
Tuzelbaev E.O. (Doctor of law, professor);
Dilbarkhanova Zh.R. (Doctor of law, professor);
Tataryan V.G. (Doctor of law, professor);
Tokubaev Z.S. (Doctor of law, professor);
Akimzhanov T.K. (Doctor of law, professor);
Azarov V.A. (Doctor of law, professor, Russian Federation);
Avdeeva O.A. (Doctor of law, associate professor, Russian Federation);
Nurushev A.Zh. (Candidate of law, associate professor)
Abeuov E.T. (Candidate of law, associate professor);
Suleymanova G.Zh. (Doctor of PhD);
Bisenbayeva Zh.N. (PhD, associate professor);
Balymov E.K. (Doctor of PhD)

The scientific and practical journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev» is intended for publication in the open press of the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries.

Language: Kazakh, Russian, English.

Frequency: 1 time per quarter.

Thematic focus: legal sciences, law enforcement, multidisciplinary research.

Distribution area: Republic of Kazakhstan, CIS countries, far abroad.

Executive Secretary:

A.A. Sagyntayeva

Layout:

Tuleumukhambetov A.B.

Materials received by the editorial office are not subject to return. The author(s) is responsible for errors, inaccuracies of a scientific and factual nature. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for the rejection. The use of materials in other publications is allowed only with the written consent of the editorial board. A link to the journal is required.

Address:

Department of organization of research and editorial and publishing work of the Aktobe
law institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev.

030011, Republic of Kazakhstan, Aktobe, Cadet highway 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Signed to the press on June's 20, 2023 .

A4 format. Offset paper.

Printing on a risograph.

Edition of 200 copies

МАЗМҰНЫ=СОДЕРЖАНИЕ

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО CIVIL LAW

Нұрыш З.З., Хусейнов Н.Н. Конституциялық құндылықтар және Қазақстан заңнамасы мен құқық қолдану практикасында оларды іске асырудың жолдары	9
Симанова Г.Т. Қазақстан Республикасының конституциясы: тарихы және жаңа саяси болмысы	16

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО ADMINISTRATIVE LAW

Махмутов А.С. Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының отбасылық тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларына профилактикалық бақылау жүргізу тәртібінің құқықтық негіздері	24
Ізбас Р.С., Думов Н.А. Законодательные основы профилактики правонарушений на основе практико-ориентированных подходов	28

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL LAW, CRIMINALOLOGY, CRIMINAL PROCEDURE

Минайдаров С.М. Тактика и методика расследования преступлений по делам о незаконном изготовлении, производстве, приобретении и сбыте или использовании специальных технических средств негласного получения информации	35
---	----

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ TRAINING OF PERSONNEL OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Балмагамбетов Б. Государственное регулирование в области авиационной безопасности: недостатки и пути совершенствования	40
Длимов А.А. ПО жедел аппараттары ұсынатын жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу нәтижесінде алынған дәлелдемелердің дұрыстығы мен жол берілуі	44
Жайлаубаева Ш.Т. Қазіргі жағдайдағы оқу процесін жетілдіру мәселелері	48
Қаирбаев Ж.Қ. Жоғары оқу орнында курсанттардың оқу-жаттығу процесі мен оқу қызметін ұштастыру мәселелері	53
Мыштаева А.А. Взвод кураторының тыңдаушыларға тәрбие берудегі рөлі	56
Салимов А.А. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету кезіндегі профайлинг қызметінің ерекшеліктері	61
Сейтимова А.С. Правовая защита малолетних и несовершеннолетних от буллинга	66
Сейтимова А.С., Хусейнов Н. Педагогтардың оқу-тәрбие үдерістерін модельдеу	

мәселелеріне заманауи көзқарастары	69
Такетова К. Кәмелетке толмағандардың мінез-құлқындағы агрессияның алдын алу шаралары	72
Туребеков Е.Е. Сабакты өткізу әдістемесі. Қашықтықтан оқытудың маңызы және рөлі	81

**ШЕТЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ
ОПЫТ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
EXPERIENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN FOREIGN COUNTRIES**

Федоренко С.П. Роль и место духовно-нравственных ценностей в процессе формирования российской государственности	86
--	----

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР .....

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН» .....

REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN» .....

-
- Азаматтық құқық
  - Гражданское право
    - Civil law

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАСЫ МЕН ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫНДА ОЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Бұл мақалада қоғамының саяси жүйесінің институционалдық негізінің құқықтық реттелуі қарастырылған. Мемлекет қоғамның саяси жүйесінің басты элементі болып табылады, өйткені ол өзінің функцияларын жүзеге асыру процесінде барлық әлеуметтік институттардың (саяси партиялардың, қоғамдық ұйымдардың, жекелеген әлеуметтік топтардың және т.б.) мүдделерін ескеруі және нығайту керек. Мемлекеттің саяси жүйедегі мәселесі қоғамдағы ахуал тудыратын бірден бір жағдай. Қоғамның саяси жүйесі - әртүрлі әлеуметтік нормаларға, тарихи дәстүрлерге және қоғамның саяси режимінің қатынасына бағынатын қоғамның саяси ұйымдарының ажырамас, реттелген жиынтығы, саяси рөлдер, қарым-қатынастар, процестер, қоғам принциптері айқын. Қазіргі кездегі саяси билікті және қоғам мен мемлекет арасындағы қарым-қатынасты ұйымдастыруды қамтиды. Қазіргі жүйе бірдей әрекеттер мен институттарда бір-біріне қарама-қайшы келетін түрлі идеяларды, дәуірлерді, үрдістерді, әртүрлі және әртүрлі реформаларды және өзгерістерді, сондай-ақ кумулятивтік әсері көп жағдайда оны бірегей дәм береді және бір мезгілде айырады оның логикалық байланысы мен мәдени концептуалдылығын айқындайды. Қазіргі заманғы жүйе өзгеру жағдайында, динамиканың артуы, оның жұмыс істеуі және қоршаған ортаның талаптары мен талаптарына жауап беруде елеулі қиындықтар бар. Біздің елімізде кездесетін өзгерістер саяси және экономикалық жүйелерді қамтиды. Бір жағынан, нарықтық экономикадағы салыстырмалы түрде дамыған қоғам ғана бәсекелестікке негізделген демократияны тиімдірек етеді, ол мүдделер мен мемлекет ішіндегі бейтараптық теңдестіру үдерістеріне бағытталған.

Түйін сөздер: қоғамның саяси жүйесі, мемлекет, саяси партия, құрылым, қоғамдық ұйымдар.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ И ПУТИ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ И ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ

В данной статье рассматривается правовое регулирование институциональной основы политической системы общества. Государство является главным элементом политической системы общества, поскольку в процессе осуществления своих функций должно учитывать и укреплять интересы всех социальных институтов (политических партий, общественных организаций, отдельных социальных групп и др.). Проблема государства в политической системе-одно из условий, создающих ситуацию в обществе. Политическая система общества-это целостная, упорядоченная совокупность политических организаций общества, политические роли, отношения, процессы, принципы общества, подчиненные различным социальным нормам, историческим традициям и отношению политического режима общества. Включает в себя организацию политической власти и отношений между обществом и государством в настоящее время. Современная система в одних и тех же действиях и институтах противопоставляет друг другу различные идеи, эпохи, тенденции, различные и различные реформы и изменения, а также кумулятивный эффект во многом придает ей неповторимый колорит и одновременно выделяет ее логическую связь и культурную концептуальность. Современная система находится в состоянии изменений, нарастания мики, ее функционирования и серьезных трудностей в удовлетворении требований и ний окружающей среды. Изменения, которые происходят в нашей стране, охватывают

ческую и экономическую системы. С одной стороны, только относительно развитое общество в рыночной экономике делает демократию более эффективной, основанной на конкуренции, сбалансированной на процессы балансирования интересов и нейтралитета внутри государства.

Ключевые слова: политическая система общества, государство, политическая партия, структура, общественные организации.

CONSTITUTIONAL VALUES AND WAYS TO IMPLEMENT THEM IN THE LEGISLATION AND LAW ENFORCEMENT PRACTICE OF KAZAKHSTAN

In this article, the legal regulation of the institutional framework of the political system of society is considered. The state is the main element of the political system of society, since it must take into account and strengthen the interests of all social institutions (political parties, public organizations, individual social groups, etc.) in the process of performing its functions. The problem of the state in the political system is the only one that creates a situation in society. The political system of society is an integral, ordered set of political organizations of society, subject to various social norms, historical traditions and the attitude of the political regime of society, political roles, relationships, processes, principles of society are obvious. Modern political power and the organization of relations between society and the state. The modern system defines its logical connectedness and cultural conceptuality, which in the same actions and institutions are divided into different ideas, eras, trends, various and diverse reforms and changes, as well as cumulative influence in many ways gives it a unique flavor and simultaneously deprives it of its unique flavor. The modern system is in a state of change, there are serious difficulties in increasing dynamics, its functioning and meeting the requirements and requirements of the environment. The changes that occur in our country include political and economic systems. On the one hand, only a relatively developed society in a market economy makes a democracy based on competition more effective, focused on processes of balancing interests and neutrality within the state.

Keywords: political system of society, state, political party, structure, public organizations.

Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің алатын орны өте зор, өте жауапты [1,87]. Өйткені, мемлекет қоғамның саяси жүйесінің басты буыны саяси биліктің тұтқасын ұстаушы және оны жүргізуші. Мемлекеттің пайда болуы, мәні атқаратын қызметі құрылымдық түрлері кіреді. Мемлекет қоғамның саяси жүйесінің қызмет жауапкершілігін қамтамасыз етуші. Мемлекет ұғымы кең мағынада алғанда, жоғары билік органдардың құзырындағы белгілі территориялық аумақта орналасқан бүкіл елді халықты қоғамды қамтиды. 20-шы ғасырдың соңында бұрынғы КСРО аумағында қалыптасқан жаңа тәуелсіз мемлекеттердің көпшілігі, сондай-ақ бұрынғы социалистік лагерь бірегей тарихи өзгерістердің ортасында болды. Тоталитарлық режимдерді либералды-демократиялық режимдермен алмастыру, олар орталықтандырылған жоспарланған социалистік экономикадан нарықтық экономикаға жеке меншік, жеке еркіндік және бәсекелестік қағидаттарына негізделген

көшу жолына кірді. Бұл жаңа жол, реформалардың көптеген элементтері бұрын басқа елдермен сыналғанымен, жаңа әлеуметтік-саяси жүйелердің саяси, әлеуметтік және институционалдық экономикалық реформалардың проблемалары секілді әлдеқайда күрделі болатындығын көрсетті. Осы ғылыми тақырыпты анықтау барысында Қазақстанның заң саласының білікті мамандарының мемлекет мәртебесі, құзіреті және республикамыздың саяси жүйесінің жайлы жазған жұмыстарымен таныстық. Олар: Ғ.Сапарғалиев, И.Рогов, Е.Кубеев, В.Мамонов, М.Самалдықов, Қ.Мами, З.Аюпова, А.Черняков. Кез келген жүйені толықтай ашып көрсету мақсатында міндетті түрде шетел ғалымдарының жұмыстарымен танысқан абзал. Саяси жүйе ұғымын саяси ғылымдар жиырмамыншы ғасырдың орта шенінен қолдана бастады. Саяси жүйелер теориясының негізін қалағандар американдық саясаттанушылары Д.Истон мен Г.Алмонд. Д.Истон өзінің

«Саяси жүйе», «Саяси өмірді жүйелік талдау» атты еңбектерінде саяси жүйені сырттан келетін импульске жауап беретін дамып және өзін-өзі реттеп отыратын организм ретінде қарастырады. Г.Алмондтың «Салыстырмалы саяси жүйелер» деген мақалаларында саяси жүйе институттар мен мәдениеттің бірлігі деген тұжырымға басты назар аударған. Көптеген шетелдік зерттеушілер қоғамды демократияландырудың жалпы үрдістерін анықтауға тырысады, бірақ олар өздерінің арнайы зерттеуін талап етеді, нақты қоғамның нақты ерекшеліктерінің мемлекеттік басқарудың ұлттық моделін қалыптастыруға және олардың мемлекеттік саясаттың мазмұны мен мазмұнына әсер ету механизмін анықтау болып табылады.

Жаңа саяси, әлеуметтік-экономикалық жүйені, трансформациялаудың мемлекеттік саясатының негізгі легитетін заңды түрде қалыптастырудың қуатты механизмі - елдің Конституциясы, қоғамның Негізгі Заңы. Трансформациялау процесі «жоғарыдан» қайта құру моделі жағдайында мемлекеттік ішкі саясат пен демократияландыру процесінің табиғаты мен мазмұны арасындағы диалектикалық өзара байланысты анықтауға болады. Ішкі саясат диалектикасы және қоғамды демократияландыру үдерісі аясында өтініш беруші институционалдық құралдарды, операцияларды және демократияландыру процедураларын, осы үдерістерді басқаруды, қажетті жағдайларды, факторларды және ресурстарды (адами, ақпараттық, кадрлық білім және т.б.) басқаруды қамтитын қарым-қатынастың интегралды динамикалық жүйесін түсінеді, сондай-ақ оның экономикалық, әлеуметтік және саяси салдарларының жиынтығы қоғамға әсер етіп, өзгеріп отырады. Посткоммунистік қоғамдарды демократияландыру процесі ұлттың мемлекеттің ішкі саяси өміріндегі іргелі кезекті білдіреді [2,74]. Ол қоғамның келісімімен және оның көпшілігінің мүддесі үшін экономиканың, қоғамның саяси және әлеуметтік саласының түбегейлі реформасын жүзеге асыратын өтпелі саяси режимді құруға бағытталған. Демократиялық табыстың себептері арасында транзит, маңызды орындардың

бірі. Саяси процесті жүзеге асыратын элита нақты түсінік оған қол жеткізудің мақсаттары мен әдістері қажет тиісті стратегия әзірлеу. Сонымен бірге, транзиттік нәтижелерді талдау Қазақстанның саяси реформаларының стратегиясын көрсетеді, рұқсат етілмеген кейбір кемшіліктер бар бірақ барлық мақсаттарды шешеді. Оларға мыналар жатады келесі:

- конституционализм қағидасы толығымен орындалмаған;
- сот билігінің нақты тәуелсіздікке жеткенше,

Құқық үстемдігі қағидаты заңның үстемдігін, құқықтарын және бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді;

- жеке адамның және мемлекеттің теңдігі үшін құқықтық негіз әзірленбеген, бұл мемлекет тарапынан жеке құқықтардың бұзылуына (бюрократияға) жиі әкеп соғады;
- мемлекеттік басқарудағы азаматтық қатысудың шектелуі, жергілікті өзін-өзі басқарудың болмауы;
- нақты саяси бәсекелестіктің әлсіздігі;
- азаматтық қоғамның және оның институттарының әлсіздігі;
- тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдары аз дамыған, бұл дегеніміз балама пікірлер мен көздерге қол жеткізуді шектеу ақпарат;
- оппозицияны жүйелік интеграциялау тетігі нашар құрылған саяси диалог мәдениеті дамыған;
- Демократиялық мәдениет нашар дамыды, оның ішінде демократиялық және жүйелі түрде демократиялық енгізу мемлекет массасының идеологиясы; демократия өмір салтын емес, институттардың жиынтығы ретінде ұсынылады;
- мемлекеттің бір бөлігінің «ұқыптылықпен» күресу жеткіліксіз мүдделері демократияландыруға кедергі келтіретін олигархиялық капиталмен бюрократия;
- иелердің кең қабаты құрылған жоқ демократиялық идеологияны ұстаушылар;
- жеке меншікті (демократияның экономикалық негізін) қорғау үшін берік кепілдіктер жоқ;
- манипуляциялық (делегаттық) демократия моделін қалыптастыру үрдісі байқалды.

Республиканың жетістіктері бойынша қалыптасуға қатысты шешім қабылдан-

ды нарықтық қатынастарды тиісті нормативтік реттеу негізі, Қазақстанның тұрақты экономикалық даму траекториясы туралы тұжырымдамасы, әлеуметтік тұрмыс деңгейінің көтерілуі, қалыптасуы көппартиялы жүйе мен плюралистік қоғам, әлеуметтік тұрақтылықты сақтау, тәуелсіздікті нығайту және т.б. мемлекеттік егемендік[3,69].

Сонымен бірге бұл жетістіктерді іргелі деп тану ел дамуына қатысты соңғы жылдарда атап өткен жөн басқа жүйелік міндеттерді жүзеге асыра алды олардың шешімдері заманауи мемлекеттің пайдасына байланысты және қоғамдар. Қазақстан Республикасының саяси құрылысы жүйесіндегі президенттік тіке енді басымдықты иеленеді қолданыстағы Конституция нормаларымен анықталады. Саяси жүйе мемлекеттік билікті пайдалануды және мемлекетте азаматтардың байланыстарын ұйымдастыратын құндылықтар жүйесі мен мемлекеттік институттар ретінде айқындалады. Ол төрт партияның бірлігін білдіреді:

- 1) институционалды (қоғам, саяси ұйым және қоғамның саяси ұйымын құрайтын басқа да ұйымдар);
- 2) нормативтік (заң, саяси нормалар мен дәстүрлер және т.б.);
- 3) функционалды (саяси режимнің негізін құрайтын саяси қызметтің әдістері);
- 4) идеологиялық (саяси сана, осы қоғамдағы басым идеология).

Саяси жүйенің құрамын көрсетуге осындай көзқарасты бөлісу үшін келесі құрамдас бөліктерді ажырату керек:

- 1) саяси құрылым - саяси ұйымдар, институттар мен олардың арасындағы қатынастар жиынтығы;
- 2) конституциялар, партиялардың жарғылары мен бағдарламалары, саяси дәстүрлер мен саяси процестерді реттеу рәсімдері түрінде қолданыстағы және әрекет ететін саяси және құқықтық нормалар;
- 3) қоғамдағы саяси билік жүйесінің жұмыс істеуін, трансформациялануын және қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталған адамдардың әртүрлі іс-әрекеттерін қоса алғанда, саяси қызмет;
- 4) саяси сана мен оның құрамдас бөліктері идеология және саяси психология.

Мемлекеттік - саяси жүйенің басты элементі, оның басты функциясын – құндылықтарды авторитарлы бөлуді жүзеге асырады. Біз оның ең маңызды ерекшеліктерін бөліп аламыз.

Біріншіден, әлеуметтік айырмашылықтар, олар пайда болған мүдделер қақтығысы болған кезде қоғамды біріктіру мүмкіндігі. Мемлекет негізінен әмбебап мүдделер саласында әрекет етеді. Егер бұл саладан кетсе, онда ол мемлекет бола бермейді және өз қызметін әлеуметтік қатынастарды беделді реттеу ретінде атқармайды.

Екіншіден, мемлекет билік болып табылады, әлеуметтік мәжбүрлеу, санкцияларды белсенді пайдалану - көтермелеу және жазалау.

Үшіншіден, осы нормалардың ішінде мемлекет заңдар мен заңдарға ерекше мән береді.

Төртіншіден, бұл мемлекеттік биліктің қоғамдық сипаты, ортақ істерді басқаруы, басқа адамдарға мемлекеттік органдарға және олардың қызметкерлеріне билік етуге ерікті немесе мәжбүрлі түрде беру.

Бесіншіден, мемлекет нақты және айқын шектеулі саяси кеңістікте жұмыс істейді. Ол географиялық шектеулері бар: оның билігі кеңейтілетін аумақ және адамның лимиттері: заңмен бекітілген құқықтарға және оған қатысты міндеттерге ие мемлекет азаматтарына қатысты. Басқару нысаны бойынша, яғни, мемлекеттің жоғарғы билігін ұйымдастыру әдісіне сәйкес олар республикалар бола алады - билік органдары мен монархияны сайлаған - бір адамның жоғары басшылығы бар[4,2].

Конституция - кез келген мемлекеттің негізгі құқықтық актісі. Оның үстіне, конституция - қоғам, мемлекет бар, соған сәйкес әлеуметтік келісімшарт болып табылады. Өз кезегінде Әлеуметтік келісімнің негізгі компоненті - әлеуметтік-саяси құрылым. Осы тұрғыда Конституция Қазақстан Республикасының саяси институттарының құрылуы мен жұмыс істеуі үшін негізгі бағдарламалық құжат болып табылады. Мемлекетіміздің саяси институттарын қалыптастыру мен

дамытудың конституциялық ережесі үш негізгі кезеңнен өтті. Қазақстанның саяси жүйесін конституциялық дамытудың бірінші кезеңі оның 1993 жылғы алғашқы тәуелсіз Конституциясы деп санауға болады. Тәуелсіздік алғаннан кейін біз барлық әлеуметтік-саяси саланы жаңғырту қажеттілігіне ұшырады. КСРО-дан мұраға қалған саяси және экономикалық институттар уақыттың, қоғамның мүдделеріне сай келмеді. Біздің қоғамға жоғары дамыған мемлекеттердің, әлеуметтік және саяси институттардың тәжірибесіне сүйене отырып, жаңа қажет болды. Бірақ осы ауқымды стратегиялық тапсырманы орындау үшін жаңа Конституцияны әзірлеу және қабылдау қажет болды. Оны қабылдамас бұрын, біздің әлеуметтік-саяси жүйе негізінен кеңестік типтегі саяси институттардың аясында жұмыс істеді.

Тәуелсіз Қазақстанның тұңғыш Конституциясының жобасы бойынша жұмыстар 1990 жылдың басынан бастап, 1993 жылдың 28 қаңтарына дейін, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің тоғызыншы сессиясында қабылданған жоқ. Біріншісі - біздің еліміздің заңының негізі, ең алдымен, демократиялық, құқықтық мемлекеттің қағидаттарын ұстану арқылы жариялау арқылы әлемдік қауымдастықтағы Қазақстанның жаңа мемлекеттілігінің заңдылығын қамтамасыз етті. Сонымен бірге, 1993 жылғы Конституция жаңа тәуелсіз Қазақстанның өзі тапқан саяси шындыққа жауап бермеген біздің мемлекетіміздің саяси жүйесіндегі осындай форматты ұсынды. Осы Конституцияда өкілді билік негізсіз билік алды, ол биліктің басқа салаларының қуат әлеуетінен асып түсті - бірінші кезекте атқарушы. Сол кезде көптеген өңірлердегі халықтың этникалық құрамының елеулі сәйкессіздігі жағдайында; әлеуметтік-экономикалық құрылымдағы өзгерістер, биліктің өкілдік тармағының үстемдігі саяси жүйедегі жағдайды тұрақсыздандыру, әлеуметтік-экономикалық реформалардың құлдырауы қаупін тудырды. Демек, биліктің атқарушы және заң шығарушы салалары арасындағы қақтығыс пайда болды, бұл сайып келгенде, қазіргі Қазақстанның өзі тапқан әлеуметтік

және саяси шындықтарға сай келетін жаңа Қазақстан Конституциясын қабылдау қажеттілігіне әкелді. Жаңа Негізгі заң біздің мемлекетіміздің саяси үдерісінде азаматтық қоғамның рөлін бірте-бірте кеңейту арқылы тұрақты саяси даму бағдарламасына айналуы керек болатыны анықталды. Бұл қажеттілік Қазақстандағы азаматтық қоғам институттарының және азаматтық қоғамның әлсіз дамуымен негізделген[5,217].

Осылайша біздің мемлекетіміздің саяси жүйесін конституциялық реформалаудың екінші кезеңі басталды. 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда жаңа конституция қолданылды, ол биліктің барлық салаларының жұмысын үйлестіруші ретінде президенттің күшті институтын қалыптастырды. Осы Негізгі Заңда жаңа үлгідегі алғашқы қазақстандық саяси және әлеуметтік-экономикалық институттардың конституциялық негізі қаланды.

Тұтастай алғанда, саяси жүйенің жаңа, отандық түрін тестілеу мемлекеттің қоғамдық ұйымдармен саяси партиялар түрінде интерактивті қарым-қатынастарын кеңейту қажеттілігін көрсетті. Бұл қадам саяси тұрақтылық кепілі ретінде президенттік тік биліктің параллельді нығайтып, тікелей азаматтық саяси қатысуды біртіндеп кеңейтудің логикасына сай келеді. Қоғамның саяси жүйесінің сипаты мен ерекшеліктері оның элементтеріне, ең алдымен әлеуметтік-саяси қатынастарды реттейтін және делдалдық ететін әлеуметтік нормаларға байланысты болуына себеп болады[6,116]. Заң әдебиетінде идея «саяси норма» сияқты нәрсенің қалыптасуы туралы айтылды. Ф.М. Бурлатскийдің «саяси норма» саяси өмірде адам мінез-құлық ережелерін белгілейді. Бұл тұжырымдамада ол саяси қағидаларды және құқықтық нормаларды, саяси дәстүрлерді, саяси мінез-құлық нормаларын және т.б. енгізеді. Саяси өмірге қатысты әлеуметтік нормалардың барлық түрлерін қамтитын ұжымдық тұжырымдамасы анық. Саяси өмірге, оның әртүрлі аспектілеріне тікелей байланысты, осы нормалар мен оларды біріктіретін ортақ нәрселердегі айырмашылықтарды анықтайтын саяси, дәлірек, әлеуметтік-саяси

нормалар тұжырымдамасының ғылыми революциясына кіріспе олар реттейді. Әлеуметтік-саяси нормалар жүйесінде төрт негізгі топ бөлінуі мүмкін: құқықтық нормалар, кеден, корпоративтік нормалар мен мораль нормалары.

Саяси дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың, саяси партиялардың және қоғамдық бірлестіктердің нормативтерін және т.б. рөлін төмендетпей, қазіргі заманғы қазақстандық қоғамның саяси өмірін реттеудегі құқықтық нормалардың маңыздылығына назар аударамыз. Құқықтық нормалардың бұл ерекше рөлі, ең алдымен, мемлекеттік тетіктің ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуінің негізгі реттегіші, қоғамның саяси жүйесінің басқа элементтерінің өзара әрекеттесуі болып табылады.

Саяси өмір саласын реттейтін құқықтық нормалар қатарында Қазақстан Республикасы Конституциясының нормалары біздің еліміздің құқықтық жүйесіндегі ресми заң үстемдігінен ғана емес, сондай-ақ саяси жүйеге тән көптеген жалпы принциптерді қамтитындықтан маңызды болып табылады. Басқа заңдар мен нормативтік актілердегі нормаларға қарағанда, конституциялық нормалар ең айқын саяси мазмұнға ие. Саяси жүйені шындықтан жиі айырмашылығы бар ресми түрде қолданыстағы конституциялық нормалар негізінде бағалауға болмайды. Басқаша айтқанда, нақты «тірі» конституция саяси конституциядан - саяси жүйенің негізін көрсететін белгілі бір елдегі нақты тәртіпті ажыратуға тиіс.

С.К.Амандықованың пікірінше, демократиялық қоғамда конституциямен құрылған билік тетігі әрдайым ымыраға айналады, өйткені әртүрлі саяси күштер билікке қарсы күреске қатысады немесе басқарады. Көптеген мәжбүрліктерге итермелеп, бірақ әлі де өз еркімен мәжбүрлейтін бұл ымыра күш қолданудың емес, заң

негізінде билік пен еркіндік мәселесін шешуге ортақ мүдделілік танытады. Демек, конституция, егер күшті сынып болса, ол азаматтық келісім мен зорлық-зомбылыққа қарсы тұрса да, біреудің мүддесінде әрекет ете алмайды. Билік, тіпті авторитарлық және тоталитарлық режимдерде, нақты демократиялық емес конституцияларды қабылдау қаупін тудырмайды, шынайы мақсаттарды сыртқы саяси әрекеттерге аударды. Шешім іздестіруге билік механизмін құру кезінде, бірақ конституцияның негізгі мақсаты - адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды анықтау кезінде жол берілмейді.

Қоғамның саяси жүйесі - билікті жүзеге асыру, қоғамды басқару арқылы қызмет ететін нақты нормалар мен қағидалар шегінде әрекет ететін өзара әрекеттесетін және қоғамның басқа да институттарының жиынтығы. Саяси жүйе мыналарды қамтиды: мемлекет; саяси партиялардың жасушалары; барлық қоғамдық бірлестіктер, қозғалыстар. Саяси жүйе мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың және мемлекеттік органдардың көмегімен жүзеге асырылады. Саяси жүйенің құрамдас бөліктері: саяси байланыстар жиынтығы; жүйенің құрылымдық элементтері арасында дамиды саяси қатынастар; елдің саяси өмірін реттейтін саяси нормалар мен дәстүрлер; жүйенің идеологиялық және психологиялық сипаттамаларын көрсететін саяси сана; саяси бірлестіктердің өкілдері немесе мүшелері ретінде белгілі бір адамдардың әрекеттерін қамтитын саяси қызмет. Саяси құрылымды саяси, мемлекеттік ұйымдар, мекемелер, институттар мен олардың арасындағы қатынастар ұсынады. Ол саясат саласындағы адамдар арасында қалыптасқан қарым-қатынастардың тұрақты, тұрақты жағын көрсетеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Жамбылов Д. Саясаттану: оқулық.. - Алматы: Жеті жарғы, 2005. - 280 б.
2. Общая теория права и государства. - М.: Юрист, 1996. - С.74.

3. Әбсағтаров Р.Б. Саяси режимдер: жүйелік талдау. // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Хабаршы. «Әлеуметтік және саяси ғылымдар» сериясы. №2(10), 2005. -69-99 бб.

4. Әлісұлтан Құләнбай: «Саяси реформалар бірінші кезекте қоғам үшін керек» // Егемен Қазақстан 20 қараша 2009ж - 26.

5. Нысанбаев А., Машан М., Мурзалин Ж., Тулегулов А. «Эволюция политической системы Казахстана» в 2-х томах. – Алматы: Главная редакция «Қазақ энциклопедиясы», 2001. 1-том. -352 с

6. Монтескье Ш.Л. Заңдар рухы туралы. Ауд.А.Құлсариева. –Алматы: «Үш Қиян», 2004. - 784 б.

Авторлар туралы мәлімет:

¹**Нұрыш Зина Зинелқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, полиция подполковнигі

¹**Нұрыш Зина Зинеловна** — старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева магистр права, подполковник полиции

¹**Nurysh Zina Zinelovna** — senior lecturer, master of law, police Lieutenant Colonel, Department of PSP, Aktobe law Institute of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named After M. Bukembayev

²**Хусейнов Нурсұлтан Нұрланұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты оқу-саптық бөлінісі курс бастығының орынбасары, полиция майоры

²**Хусейнов Нурсұлтан Нурланович** — заместитель начальника курса учебно-строевого подразделения Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, майор полиции

²**Huseynov Nursultan Nurlanovich** — deputy head of the course of the training and training unit of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police major

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЖАҢА САЯСИ БОЛМЫСЫ

Автор мақалада, Қазақстан Республикасының Конституциясы: тарихы мен жаңасаяси болмысына сондай-ақ, Конституция Мәңгілік Ел идеясын орнықтыруға бет түзеген, тәуелсіздіктің жасампаз рухы салтанат құрған еліміздің берік тұғыры десек, оның кемелділігінің өзек-арқауы бүгінгі таңдағы қоғамдық қатынастың сансалалы мәселелерінде экономикалық-әлеуметтік, саяси, мәдени тұрғыдан дамып, өркендеу мәселелерін қарастырды.

Түйінді сөздер: Конституция, тарих, жаңа саяси болмысы, даму, маңызды, тәсілдер.

КОНСТИТУЦИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ИСТОРИЯ И НОВАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ

Автор в статье: Конституция Республики Казахстан: история и новые политические реалии, Конституция - это прочный столп страны, на котором строится идея Мәңгілік Ел, где царит созидательный дух независимости, а ядро ее совершенства-это вопросы экономического, социального, политического, культурного развития и процветания в современных междисциплинарных вопросах общественных отношений.

Ключевые слова: Конституция, история, новая политическая идентичность, развитие, значение, подходы.

THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: HISTORY AND NEW POLITICAL IDENTITY

The author in the article: The Constitution of the Republic of Kazakhstan: history and new political realities, the Constitution is a solid pillar of the country on which the idea of Mangilik El is built, where the creative spirit of independence reigns, and the core of its perfection is the issues of economic, social, political, cultural development and prosperity in modern interdisciplinary issues of public relations.

Key words: Constitution, History, new political identity, development, meaning, approaches.

1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы орнықты тәуелсіз мемлекетті құрудың, еліміздің одан әрі тұрақты дамуы мен жаңа құқықтық кеңістікті қалыптастырудың берік нормативтік тұғырына айналды.

Қазіргі уақытта жаңа Конституциялардың немесе оларға түбегейлі түзетулердің қабылдануы қоғамдық сын-қатерлерге, объективті қалыптасқан жағдайдың, белгілі бір қоғамдық-саяси күштердің, қоғамның өзгеріп отыратын менталитетінің талаптарына жауап болып табылады. Қазіргі уақытта жаңа Конституциялардың немесе оларға

түбегейлі түзетулердің қабылдануы қоғамдық сын-қатерлерге, объективті қалыптасқан жағдайдың, белгілі бір қоғамдық-саяси күштердің, қоғамның өзгеріп отыратын менталитетінің талаптарына жауап болып табылады. Дәл осындай сын-қатерлер Конституциялық дамудың қазіргі тенденцияларын анықтайды.

Бұл институттың эволюциясы Конституцияның жеке тұлғаның құқықтық жағдайының негіздерін, мемлекеттік органдардың құрылымы мен қатынастарын, басқару нысаны мен аумақтық құрылымын, осы мемлекеттің халықаралық аренадағы құқықтық жағдайының негіздерін қамтитын

кез-келген мемлекеттің негізін қалайтын акт ретіндегі маңыздылығын атап көрсетеді. Конституционализмнің мұндай белгілерінің тұрақтылығы үшін әр түрлі елдер әртүрлі тәсілдерді қолданады, бірақ ең көп таралған құрал-конституциялық бақылау. Алдымен бірінші, содан кейін Қолданыстағы Конституцияны қабылдай отырып, Қазақстан демократиялық қоғамдастықтың қазіргі мүшесінің айқын элементтерімен өз мемлекеттілігін қалыптастыру жолында алғашқы және сонымен бірге өте маңызды қадамдар жасады.

Референдумда Конституцияның қабылдануы тәуелсіз, бірақ бір-бірінің бақылауындағы билік тармақтарына және тежеу мен тепе-теңдік механизміне бөліну принципі бойынша елдің дамуының жаңа векторының басталуын белгіледі. Мемлекеттік-құқықтық дамудың орталық мәселелерінің бірі Конституцияны құқықтық қорғау болып табылады. Бұл мәселе Қазақстан үшін бұрынғыдан да өзекті. Жаһандық және тарихта бұрын-соңды болмаған реформалармен сипатталатын қоғамдық дамудың жаңа кезеңі қоғамдық өмірдің барлық маңызды салаларын қамтиды. Дәл осындай сын-қатерлер Конституциялық дамудың қазіргі тенденцияларын анықтайды. Бұл институттың эволюциясы Конституцияның жеке тұлғаның құқықтық жағдайының негіздерін, мемлекеттік органдардың құрылымы мен қатынастарын, басқару нысаны мен аумақтық құрылымын, осы мемлекеттің халықаралық аренадағы құқықтық жағдайының негіздерін қамтитын кез-келген мемлекеттің негізін қалайтын акт ретіндегі маңыздылығын атап көрсетеді. Конституционализмнің мұндай белгілерінің тұрақтылығы үшін әр түрлі елдер әртүрлі тәсілдерді қолданады, бірақ ең көп таралған құрал-конституциялық бақылау. Алдымен бірінші, содан кейін Қолданыстағы Конституцияны қабылдай отырып, Қазақстан демократиялық қоғамдастықтың қазіргі мүшесінің айқын элементтерімен өз мемлекеттілігін қалыптастыру жолында алғашқы және сонымен бірге өте маңызды қадамдар жасады.

Референдумда Конституцияның қабылдануы тәуелсіз, бірақ бір-бірінің бақы-

лауындағы билік тармақтарына және тежеу мен тепе-теңдік механизміне бөліну принципі бойынша елдің дамуының жаңа векторының басталуын белгіледі. Мемлекеттік-құқықтық дамудың орталық мәселелерінің бірі Конституцияны құқықтық қорғау болып табылады. Бұл мәселе Қазақстан үшін бұрынғыдан да өзекті. Жаһандық және тарихта бұрын-соңды болмаған реформалармен сипатталатын қоғамдық дамудың жаңа кезеңі қоғамдық өмірдің барлық маңызды салаларын қамтиды. Осы мәселені қарау кезінде қазақстандық Конституцияны әзірлеушілер келсен қаласының көзқарастарын ескерді, оның идеялары конституциялық бақылаудың еуропалық моделінің негізінде жатыр.

Кейіннен конституциялық бақылаудың мамандандырылған органы – Конституциялық Соттың болуын болжайтын конституциялық бақылаудың германдық моделінен шартты түрде Француз деп аталатын, квази – сот органы-Конституциялық Кеңесі бар бұрылыс талқылау үшін Қазақстан Конституциялық Кеңесінің өкілеттіктеріндегі бақылау мен қадағалауды бастау арақатынасы туралы мәселе қойды. Заң ғылымындағы қадағалау мен бақылаудың арақатынасына қатысты (тек конституциялық заңда ғана емес), оның ішінде "бақылау" және "қадағалау" ұғымдарының бөлінуі практикалық мағынадан айырылған деген пікірді және "қадағалау" терминін бақылаудың белгілі бір түрлерінің дәстүрлі атауы ретінде қарастырған жөн.[1] Бұған бағытталу ҚР Конституциясының ең бірінші бабында көрсетілген, онда Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады[2]. Референдумда Конституцияның қабылдануы тәуелсіз, бірақ бір-бірінің бақылауындағы билік тармақтарына және тежеу мен тепе-теңдік механизміне бөліну принципі бойынша елдің дамуының жаңа векторының басталуын белгіледі. Мемлекеттік-құқықтық дамудың орталық мәселелерінің бірі

Конституцияны құқықтық қорғау болып табылады. Бұл мәселе Қазақстан үшін бұрынғыдан да өзекті.

Мемлекеттік-құқықтық дамудың орталық мәселелерінің бірі Конституцияны құқықтық қорғау болып табылады. Бұл мәселе Қазақстан үшін бұрынғыдан да өзекті. Жаһандық және тарихта бұрын-соңды болмаған реформалармен сипатталатын қоғамдық дамудың жаңа кезеңі қоғамдық өмірдің барлық маңызды салаларын қамтиды. Осы мәселені қарау кезінде қазақстандық Конституцияны әзірлеушілер келсен қаласының көзқарастарын ескерді, оның идеялары конституциялық бақылаудың еуропалық моделінің негізінде жатыр[3].

Кейіннен конституциялық бақылаудың мамандандырылған органы – Конституциялық Соттың болуын болжайтын конституциялық бақылаудың германдық моделінен шартты түрде Француз деп аталатын, квази – сот органы-Конституциялық Кеңесі бар бұрылыс талқылау үшін Қазақстан Конституциялық Кеңесінің өкілеттіктеріндегі бақылау мен қадағалауды бастау арақатынасы туралы мәселе қойды.

Заң ғылымындағы қадағалау мен бақылаудың арақатынасына қатысты (тек конституциялық заңда ғана емес), оның ішінде "бақылау" және "қадағалау" ұғымдарының бөлінуі практикалық мағынадан айырылған деген пікірді және "қадағалау" терминін бақылаудың белгілі бір түрлерінің дәстүрлі атауы ретінде қарастырған жөн.[4]

Конституция — Мәңгілік Ел идеясын орнықтыруға бет түзеген, тәуелсіздіктің жасампаз рухы салтанат құрған еліміздің берік тұғыры десек, оның кемелділігінің өзек-арқауы бүгінгі таңдағы қоғамдық қатынастың сансалалы мәселелерінде экономикалық-әлеуметтік, саяси, мәдени тұрғыдан дамып, өркендеуіміздің нәтижесіне тікелей байланысты. Қазақстан «Құқық арқылы демократия үшін» Еуропалық Комиссияның (Венеция комиссиясының) толыққанды мүшесі ретінде адамның жеке басының құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу қағидаттары негізінде дамыған құқықтық мемлекеттің жоғары деңгейіне қол жеткізгендігін әлемдік ауқымда дәлелдеп берді. Қазақ жерінде тұрып жатқан әртүрлі ұлт

өкілдерінің этностық, діни және өзге де сипатына, әлеуметтік тегіне қарамастан, барлығының тең жағдайда өмір сүруі туралы ереже біздің Конституциямыздың, конституциялық қағидатымыздың басты өзегі болып табылады. Конституцияның 1-бабының 2-тармағында қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық, қазақстандық патриотизм мен экономикалық даму, мемлекет өмірінің өзекті мәселелерін демократиялық әдістермен шешу сияқты ел өмірінің аса маңызды түбегейлі қағидаттары қамтылған.

Қазақстанның осы Конвенцияға қатысуы адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауды тиісінше іске асыру міндетімен шартталған, сондықтан конвенциялық құқықты қазақстандықпен үйлестіру соңғысына ғана пайда әкеледі. Осыған орай, біздің оны талдаумен және кейбір ұсынымдармен жұмысымыз еуропалық тәжірибе контекстінде Қазақстанның бақылау тетігін оңтайландыруға және Еуропалық Қоғамдастыққа интеграциялау жолымен даму жолын жалғастыруға көмектеседі деп үміттенеміз. Қазақстанның конституциялық әділеттілігі туралы заманауи заң әдебиеттерін талдай отырып, оның дамуының негізгі кезеңдерін анықтау оңай. Біздің көзқарасымыз бойынша Қазақстандағы конституциялық бақылаудың даму кезеңділігі Қазақстанның мемлекеттік-құқықтық даму кезеңдерімен тікелей байланысты[5].

Еуропалық елдердің тәжірибелік контекстіндегі конституциялық құқық пәні, әдісі және көздері болып, шет елдердегі адам мен азаматтың конституциялық-құқықтық мәртебесі. Конституциялық институттар мемлекет формалары. Тікелей демократияның Конституциялық институттары. Сайлау процесі мен саяси партиялардың мәртебесін конституциялық-құқықтық реттеу. Шет елдердегі мемлекеттік биліктің өкілді органдарының конституциялық-құқықтық мәртебесі. Мемлекет басшысының шет елдердегі конституциялық-құқықтық мәртебесі.

ҚХР конституциялық құқық негіздері болып төмендегі категорияларды атап, өтелік[6]:

- конституциялық құқық ғылымының негізгі түсініктері мен категориялары;

- конституциялық құрылыс негіздерінің негізгі принциптері мен элементтері;

- адам мен азаматтың құқықтық жағдайы негіздерінің мазмұны мен принциптері;

- мемлекет органдарын, Олардың құрылымдарын ұйымдастыру мен қызметінің конституциялық принциптері, құқықтық мәртебесі, негізгі өкілеттіктер біледі; қазіргі заманғы мемлекеттік-құқықтық тәжірибеде іске асырылатын конституциялық-құқықтық институттар мен реттеу әдістерін;

- Конституцияның жалпы мазмұны, принциптері мен функциялары мемлекет пен қоғамның негізгі заңын түсінеді;

- Конституцияны және конституциялық-құқықтық актілерді түсіндіру және қолдану;

- заңдық маңызы бар жағдайларды сауатты бағалау және заңды фактілерді саралауда қолдана алады;

- конституциялық-құқықтық түсініктерді және санаттарды еркін меңгеру;

- конституциялық-құқықтық мәселелер бойынша өз көзқарасын қисынды сауатты білдіру және негіздеуде құзыретті.

- конституциялық құқық ғылымының негізгі түсініктері мен категориялары;

- конституциялық құрылыс негіздерінің негізгі принциптері мен элементтері;

- адам мен азаматтың құқықтық жағдайы негіздерінің мазмұны мен принциптері;

- мемлекет органдарын, Олардың құрылымдарын ұйымдастыру мен қызметінің конституциялық принциптері, құқықтық мәртебесі, негізгі өкілеттіктер біледі;

Адамзат тарихы бір уақытта бір қарапайым шындықты дәлелдейді – мемлекеттердің стратегиялық және ағымдағы мақсаттары, міндеттері мен қызмет салалары әр уақытта әр түрлі. Дегенмен, олардың арасында үнемі бар кез-келген адам, ұлт, ел үшін маңызды болып қала береді.

1. Жоғарыда көрсетілген қағидаттар мемлекет өмірінің сапалы сипаттамаларын айқындап қана қоймай, конституциялық дамудың тұғырлы векторларының негізін қалайды. Конституция еліміздің қауіпсіз-

дігін қамтамасыз ететін орнықты саяси құқықтық тәртіпті қалыптастырса, конституциялық жүйенің негізгі элементі ретіндегі қуатты президенттік билік институты азаматтық қоғам институттарының қалыптасуына баса назар аудара отырып, өзінің толыққанды әлеуетін дәлелдей алды. Қазақстандық конституционализмнің қалыптасуы мен нығаюы жолындағы батыл бастамалардың басты мақсаты Қазақстан халқының мүддесі үшін тиімді әрі тұрлаулы әрекет ететін мемлекетті қалыптастыру болып табылады. Оны үнемі жетілдіру, оның ішінде мемлекеттік биліктің тұғыры ретінде халықпен қоян-қолтық жұмыс істеу арқылы да конституциялық құндылықтың мәртебесі жоғарылап отыр. Сонымен бірге, Конституция Парламенттің және оның палаталарының атқарушы билік тармағымен тұрақты түрде өзара іс-қимыл жасауын қамтамасыз ету үшін ұтымды парламентаризм тұжырымдамасын қалыптастырудың құқықтық іргетасын қалады, мұның өзі заң шығару қызметін жетілдіруге және билік тармақтарының жауаптылығын арттыруға мейлінше ықпал етті.

Міне, осындай жетістіктер мен атқарылған басқа да маңызды іс-шараларды негізге ала отырып, Елбасы Н.Ә.Назарбаев Ата Заңымызға: «Қазақстан Республикасының Конституциясы — қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік жаңғыруының іргелі негізі» деп өзінің әділ бағасын берді

2. Төрткүл дүниеде орын алған экономикалық дағдарыстарға қарсы әрекет жасау, ішкі және сыртқы саясатқа ықпалы бар халықаралық ахуалды ескеру, мемлекеттік басқару жүйесі мен аса маңызды әлеуметтік мәселелерді дер кезінде шешу үшін тиімді ұлттық заңнаманы жетілдіру қажеттілігі туындаған кезеңдер де болды. Мұндай сәттерде тығырықтан шығудың үнемі ұтымды жолдарын таңдай білетін Елбасының дүниежүзілік озық тәжірибеге жүгіну қажеттігі туралы ұсыныстары басшылыққа алынды. Осының бәрін ретке келтіріп, іске асыру үшін Ата Заңымыздың әлеуетті мүмкіндігіне жүгінуге тура келді.

1998 жылғы конституциялық реформа барысында Конституцияға Парламенттің рөлін нығайту туралы өзгерістер

енгізілді, 2007 жылғы реформа басқарудың президенттік нысанының парламенттік нысанын күшейтті, яғни Президенттің Үкіметке қатысты кейбір өкілеттіктері Президенттің билік аясынан жоспарлы түрде Парламентке ауыса бастады. Мемлекет басшысы бастамашылық жасап, қазақстандық қоғамның қолдауына, Парламенттің мақұлдауына ие болған

2017 жылғы конституциялық жаңғыру барысында тағы да ел Конституциясының қуатты негізі айқын сезілді. Елбасының бастамасымен билік тармақтарының арасындағы өкілеттіктерді ауқымды түрде қайта бөлу жүргізілді. Конституцияға енгізілген осы өзгерістердің нәтижесінде Парламент пен Үкіметтің дербестігі нығайып, жауапкершілігі арта түсті. Конституциялық өзгерістер Қазақстанның үшінші жаңғыруы, қоғамдық келісімді одан әрі нығайту, қазақстандық үйлесім мен бірлік, болашағы біртұтас елді қалыптастыру және Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруі жөніндегі талаптарға сай енгізілді. Өмір тәжірибесі көрсеткендей, билікті қайта бөлу саяси жүйенің серпінділігін қамтамасыз етті, оның әлеуетін іске асыру жолындағы құқықтық негіздер одан әрі айқындала түсті, қабылданған шешімдер үшін биліктің барлық тармақтарының жауапкершілігі артты және олардың заң шығару қызметі дұрыс жолға қойылды. Ұлттық заңнаманы дамытуға, бизнес құрылымдары қызметінің пәрменділігін, Қазақстан Республикасы Конституциясы нормаларының тиімділігін арттыруға оң әсер еткен «Президенттің бес әлеуметтік бастамасы» Конституцияның әлеуметтік-экономикалық әлеуетін аша түсуге мол мүмкіндік берді. Осылайша, бұл реформа Конституцияның құқық үстемдігі идеяларын жандандыруға ықпал ететін қуатты рухани-адамгершілік, саяси-құқықтық және жасампаздық әлеуетін арттыруға бағытталды.

Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасында Конституцияның мемлекеттің заңнамалық, ұйымдастырушылық және басқа да шаралар арқылы іске асырылуға жататын құқықтық идеялары мен қағидаттарын қандай жағдайда болсын

тиянақты түрде орындау қажеттігіне ерекше назар аударылады. Заңнаманы жетілдіру процесінде Конституцияның үстемдігі және оның төменгі деңгейдегі актілерге сәйкестігі қағидаттарын бұлжытпай ұстану үрдісі үнемі назарда болуға тиіс.

Мәселен, Конституциялық Кеңестің пікірінше, заң үстемдігін және адамның жеке басының құқықтары мен бостандықтары кепілдіктерін, әділдік және кемсітпеушілік қағидаттарын, билікті бөлу қағидатын қатаң сақтамай, азаматтардың сот төрелігіне қол жетімділігін қамтамасыз етпей Конституцияның әлеуетін толыққанды іске асыру мүмкін емес. Конституциялық Кеңестің құқық шығармашылығы қызметіне «жасанды интеллект» құралдарын енгізумен байланысты заң шығару жұмысының деңгейін арттыруға, нормативтік актілерді дайындаудың пакеттік қағидатын іске асыруға, «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген бірқатар өзекті заңдарды қабылдауға бағытталған ұсыныстары айтарлықтай қызығушылық туғызады.

Бұл келелі ұсыныстар заңдарды, заңнан туындайтын актілерді қолдануда жұртшылықтың ынтасын арттырып, олардың заң нормаларымен танысуына қолайлы жағдай туғызатыны анық.

Тәуелсіздік алғаннан кейін қысқа уақыт ішінде, бірнеше айдың ішінде жүзден астам мемлекет біздің мемлекеттік Тәуелсіздігімізді мойындап, Қазақстанмен дипломатиялық қатынастар орнатты. Республика Президенті көп ұзамай Қазақстанның сыртқы саясатының тұжырымдамасын жариялап, әскери доктринаны жариялады. Құрылыстың шұғыл мәселелерімен байланысты мемлекет ішіндегі жаппай реформалар тоқтап қалмады және бір минутқа кешіктірілмеді.

Сонымен қатар, халықаралық қоғамдастыққа мүшелік міндеттері шешілді, шетелдік серіктестермен достық өзара тиімді қатынастар орнатылды. Айналасына қарамай, ол әлемді аралап, достар мен ізгі ниетті адамдарды іздеді және тапты. Бұрын "қазақ" сөзін естімеген патшалар мен президенттер енді өздерінің алдында ерекше қарым-қатынас сезімі, тартымды сөйлеуі

мен сүйкімділігі бар ерекше тұлғаны көрді. Біздің Президентіміздің Қасында көк туымыз желбірегенде, әнұран шырқалады-сіз шынымен мақтаныш сезінесіз! Мемлекет басшысының 1997 жылғы Қазақстан халқына Жолдауын еске түсіру жеткілікті, онда ол Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын айтты. Қоғамда және кейбір сарапшылардың сөздерінде: "біз адамдарды жалақы мен зейнетақымен қамтамасыз ете алмасак, гүлденген Қазақстан туралы қалай айтуға болады?" Мемлекеттің әлеуеті күшейіп, өмір сапасы жақсарып келеді. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында дағдарыс экономикаға ғана емес, адам өмірінің әлеуметтік-саяси, рухани, гуманитарлық салаларына да әсер етті. Бұл тұрғыда біз өз еліміз туралы көптеген компоненттер мен факторлар маңызды болған мемлекет ретінде айта аламыз. Олардың ішінде мемлекеттік құрылымдардың қызметін ұйымдастыру және мемлекетті құзыретті, кәсіби Басқару Бірінші орынға қойылады. Қысқа уақыт ішінде ел бұрынғы Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін басталған дағдарыстан шықты. Ұлттық валюта енгізілді, жаңа экономикалық қатынастар орнады. Өндірісті қарқынды жаңғырту жүзеге асырылуда, жаңа технологиялар енгізілуде, кадрларды даярлаудың жаңа жүйесі іске асырылуда. Жаңа елорда – жаңа реформалардың локомотивіне, қазақ мемлекеттілігінің жандануының символына, барша қазақстандықтардың мақтанышына айналған Астана өсті.

Білім, ғылым, мәдениет және денсаулық сақтау жүйесінде реформалар жүргізілуде. Олардың материалдық базасын нығайту мақсатында жаңа мектептер, университеттер, ауруханалар мен емханалар салынуда, оларда ең озық жабдықтар орнатылады. Қазақстан әлемде танымал бола бастады, жылдан жылға оның халықаралық беделі артып келеді. Тәуелсіз мемлекет жарияланған сәттен бастап біздің барлық жетістіктеріміз бен әл – ауқатымыз, егемен мемлекеттің өркендеуіне деген ұмтылысымыз Қазақстанның Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың есімімен-оның белсенді,

шығармашылық және 22 көп қырлы қызметімен тікелей байланысты. Президент өз халқына қызмет етудің үлгісін бейнелейді. Нұрсұлтан Назарбаев қазақстандықтардың жаңа дәуірдегі қиын және лайықты жолын атап өтті, Жаңа мемлекеттілікті құрды, халықтың күш-жігерін ұлт руханиятын, өркениетті жандандыруға бағыттады, әлемдік даму процесіне, бәсекеге қабілеттілікке батыл қосылды. Отарлық және тоталитарлық жүйенің қысымымен басылған халықтың рухани бостандығы қайта жанданды. 1995 жылғы Конституция демократиялық, құқықтық, зайырлы және әлеуметтік мемлекеттің, еркін азаматтық қоғамның құрылысын жариялады. Алғаш рет халықтың өмір сүру деңгейін арттыру және гүлденген мемлекетті бекіту үшін көптеген іс-шаралар мен мемлекеттік мақсатты бағдарламалар іске асырылуда. Мемлекет басшысы көптеген жағдайларда елде де, одан тыс жерлерде де болып жатқан ең қайшылықты процестерді болжай білді және олардың әсерін қабылдау немесе болдырмау үшін қажетті нақты әрекеттер жасады. Халықтың толеранттылығы мен даналығының, сондай-ақ Мемлекет басшысының ақылға қонымды, теңдестірілген және әділ саясатының арқасында Қазақстанда келісім мен тұрақтылық ахуалы орнықты. Тәуелсіздік жылдарында абыроймен және мақтанышпен айтуға болатын көп нәрсеге қол жеткізілді.

Мақаламды қорытындылай келе, Конституция — Мәңгілік Ел идеясын орнықтыруға бет түзеген, тәуелсіздіктің жасампаздық рухы салтанат құрған жас мемлекетіміздің берік тұғыры. Ал «Рухани жаңғыру» бағдарламасы — кемелділік жолындағы Ата Заңымыздың негізгі арқауын бекіте түсетін, елді дамытып, ізгілікке бағыттайтын негізгі бағдаршам деуге болады. Конституцияның кемелділік арқауы оның бүгінгі таңдағы және болашақтағы қоғам өмірінің сан-салалы дамуының ажырағысыз сипатын білдіреді.

Елге қатысты қолданылатын кемелділік ұғымының өзі ұтымды даму жолына түсіп, қай салада болсын игі істерді баянды ететін толысу сипаттамасын

қамтиды. Конституцияны негізге ала отырып, қабылданған заңнамалық актілердің басты мақсаты да елді жан-жақты дамытып, кемелділікті қалыптастыруға жол ашу болып табылады. Демократиялық жолмен өркендеп, келешекке бағыт алған елімізде мемлекеттілікті қалыптастыру жолында биліктің халық мүддесінен туындайтын бағыт-бағдарын нақты айқындауда қол жеткен жетістігі де Конституцияның ерекше кемелділікке бастайтын қағидалы арқауы.

Конституцияның тағы бір кемелді сипаты құқықтық мемлекет идеясын, ел

бірлігін, бейбіт өмірді, жан-жақты өркендеген жасампаз дәстүрді орнықтырып, өркениеттің көшіне кедергісіз қосылу мақсатын жүзеге асыруға тікелей ықпал еткеніне, Қазақстанның мәртебесін көтеруге мол мүмкіндік жасағанына байланысты. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында бастан кешкен қиын-қыстау кезеңде де, қазіргі даму кезеңінде де Конституцияның ел өмірінің барлық саласында тура жол сілтеп, кемелденудің алтын арқауына айналғанын өмірдің өзі айқын дәлелдеп отыр.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. XXI ғасырдағы Конституция: салыстырмалы құқықтық зерттеу. М. 2014. Б.31.
2. Маклаков В. В. шет елдердегі конституциялық бақылау. М., 2007. Б.11.
3. 1993 жылғы 28 қаңтарда XII шақырылған Қазақстан Жоғарғы Кеңесінің IX сессиясында қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы URL:
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы URL:
5. https://tengrinews.kz/zakon/parlament_respubliki_kazahstan/konstitutsionnyiy_stroy_i_osno_vyi_gosudarstvennogo_upravleniya/id-K930001000/.
6. Сапарғалиев Ғ. С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. — Алматы, 2000.
7. Қазақстан Республикасының Конституциясы (АтаЗаңы). Астана. 30 тамыз, 1995ж.
8. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, Астана. 2011
9. Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы. www.akorda.kz

Автор туралы мәлімет:

Симанова Гүлдана Тағыбергенқызы — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны

Симанова Гүльдана Тағыбергеновна — преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Актобинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, капитан полиции

Simanova Guldana Tagybergenovna — lecturer of the department of general legal disciplines of the Aktobe law institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police captain

-
- Әкімшілік құқық
  - Административное право
  - Administrative law

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ІСТЕРІ ЖӨНІНДЕГІ УЧАСКЕЛІК ПОЛИЦИЯ ИНСПЕКТОРЛАРЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫНА ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ БАҚЫЛАУ ЖҮРГІЗУ ТӘРТІБІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен жәбірленушілердің денсаулығы мен өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында шығарылатын қорғау нұсқамасының жүргізілуінің құқықтық мәселелері қаралды.

Түйінді сөздер: Дау-жанжал, тұрмыстық зорлық-зомбылық, қорғау нұсқамасы, құқық бұзушылық, тәрбие жұмысы, мекен-жайы, мақсаты, тәртіп, маңыздылығы, бас бостандығынан айыру, инспектор, қылмыс, мінез-құлық, билік, құзырет, ескерту, нұсқау, ереже, әкімшілік қадағалау, профилактика, алдын алу, шектеу, жауапкершілік, қоғам, қауіпсіздік, шаралар.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ПОРЯДКА ПРОВЕДЕНИЯ ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ ЗА СЛУЧАЯМИ СЕМЕЙНОГО БЫТОВОГО НАСИЛИЯ УЧАСТКОВЫМИ ИНСПЕКТОРАМИ ПОЛИЦИИ ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Было рассмотрено правовые проблемы установление защитного предписания для обеспечение безопасности здоровья и жизни пострадавшего от бытового насилия и вопросы их предупреждения.

Ключевые слова: Конфликты, бытовое насилие, защитное предписание, собеседование, правонарушение, место жительства, цел, дисциплина, лишение свободы, инспектор, преступление, правительство, предупреждение, правило, инструкция, поведение, административный надзор, профилактика, ограничение, ответственность, общество, безопасность, меры.

LEGAL BASIS OF THE PROCEDURE FOR PREVENTIVE MONITORING OF CASES OF FAMILY DOMESTIC VIOLENCE BY DISTRICT POLICE INSPECTORS FOR MINORS

Within globality studying carrying out administrative supervision by local policemen of police by the author of article the reasons promoting to commission by persons under surveillance by persons an offense and questions of their prevention are considered.

Key words: Conflicts, domestic violence, protective orders, interview, offense, place of residence, intact, discipline, deprivation of liberty, inspector, crime, government, warning, rule, instruction, behavior, administrative supervision, prevention, restriction, responsibility, society, security measures.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының негізгі міндеттері сеніп тапсырылған әкімшілік учаскеде қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, оның ерекшеліктерімен танысу, халықпен сенімді қарым-қатынас орнату, азаматтарға көмек көрсету және заңсыз әрекеттерді болдырмау болып табылады.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторы сеніп тапсырылған әкімшілік учаскенің заңға бағынатын тұрғындарының сенімді досы және қорғаушысы болып табылады. Жергілікті тұрғындар оған сенім артады, өзінің кәсіби біліктілігін, адалдығын және құқықтық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі еңбегін мойындайды.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторы өз бетінше және ішкі істер органдарының басқа да бөліністерімен өзара іс-қимыл жасаса отырып профилактикалық іс-шараларды жүзеге асырады:

Учаскелік полиция инспекторларымен бірлесіп, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қамтамасыз етуге, құқық бұзушылықтар профилактикасына, жасөспірімдер арасындағы қадағалаусыздық пен панасыз қалуға байланысты мәселелер бойынша тұрғындармен кездесуге қатысады.

Арнайы білім беру ұйымдарына және ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарына жіберілетін кәмелетке толмағандарға қатысты, кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу, оқыту және қарау бойынша өздерінің міндеттерін орындамайтын немесе олардың мінез құлқына теріс әсер ететін ата-аналарға немесе заңды өкілдеріне қатысты ата-аналық құқығынан айыруға немесе шектеу қоюға арналған материалдарды дайындауға қатысады;

Үш жастан он сегіз жасқа дейін қадағалаусыз және қараусыз қалған балаларды, сондай-ақ ішкі істер органдары қызметі барысында ұсталған ата-ананың немесе заңды өкілдерінің қамқорлығынсыз қалған балаларды уақытша орналастыру мүмкін болмаған жағдайда ерекше режимде ұсталатын білім беру ұйымдарына, кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтарына және өмірлік қиын жағдайда жүрген балаларды қолдау орталықтарына жеткізеді;

Егер олардың болуы баланың өмірі мен денсаулығына қатер төндіретін болса, жеке тұлғалардың баспаналарға кіруге немесе онда болуына шектеу қояды, уақытша тыйым салады;

Сотпен әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша мінез-құлқына ерекше талаптар белгіленгендерді;

Қорғау нұсқамасы шығарылған адамдарға қатысты профилактикалық бақылауды және жеке профилактикалық жұмысты жүзеге асырады [1].

Әкімшілік құқық бұзушылық құрамы бар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жолын кесу мақсатында және жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қорғау

нұсқамасын шығарады және негіздер болған жағдайда ішкі істер органдарының лауазымды адамы тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамды арнаулы орында мәжбүрлеп ұстай отырып, іс-әрекет және жүріп-тұру бостандығынан уақытша айыруды көздейтін әкімшілік ұстауды жүргізеді.

Әкімшілік ұстаудың тәртібі, мерзімдері, әкімшілік ұстауға ұшыраған адамдардың құқықтары мен міндеттері Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде айқындалған. (787,788,789 баптар).

Мемлекеттің отбасын кешенді қолдау бойынша шаралар қабылдауына қарамастан, шұғыл шешім қабылдауды талап ететін келесі жағдайлар орын алуда.

Ажырасу және некесіз бала туудың өскені байқалады. Шамамен әрбір үшінші неке ажырасуда. Кәмелеттік жасқа толмаған балалары бар ерлі-зайыптылардың ажырасу үлесі көбейді. 2019 ж. 160,5 мың некенің 44,9 мыңы ажырасса (28%), 2020 ж. 148,7 мың некенің 53,3 мыңы ажырасқан (35 %).

Толық емес отбасылар саны артуда. 2019 жылды 2020 жылмен салыстырғанда толық емес отбасылар үлесі 6,8 % ға артқан. Олардың ішінде 400 мыңнан астам әйел 700 мыңнан астам баланы, ал 60 мыңнан астам ер адам 300 мыңнан астам баланы тәрбиелеп отыр (15,1% бала анасымен ғана, 6,4% бала әкесімен ғана тұрып жатыр). Демек әрбір бесінші бала толық емес отбасында өмір сүруде.

Профилактикалық шаралар тиісінше жетілмеген, осыған орай отбасымен жұмыстар негізінен өмірлік қиын жағдайға тап болу фактісі орын алғаннан кейін ғана жүргізіледі. Бұл ретте көмек алу үшін түрлі инстанцияларға жүгіну қажет, әлеуметтік көмекті түрлі ведомствалар ұсынады, олар әдетте отбасы мүшесіне оны отбасынан алшақтату негізінде көрсетіледі. Бұл отбасылық жағдайды жоғалтуға, отбасы мүшесін әлеуметтік қосу деңгейін төмендетуге әкеп соқтырады, ал көрсетілген көмек отбасын сақтауға және нығайтуға бағытталған болуы тиіс [2].

Осы жоғарыдағы келеңсіздіктерді болдырмау үшін жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында және Қазақстан

Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде көзделген тәртіппен әкімшілік ұстап алуды немесе Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 128-бабында көзделген тәртіппен ұстап алуды жүргізу үшін негіздер болмаған кезде аумақтық полиция органының, ішкі істер органы жергілікті полиция қызметінің бастықтары, олардың орынбасарлары, учаскелік полиция инспекторлары, кәмелетке толмағандардың істері және әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі инспекторлар жәбірленушінің пікірін ескере отырып, қорғау нұсқамасын шығарады, ол тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған немесе оны жасау қаупін төндіретін адамға орындау үшін қолхатпен беріледі. Қол қоюдан бас тартылған жағдайда, қорғау нұсқамасында бұл туралы жазба жасалады.

Жәбірленушіге оның құқықтары, сондай-ақ өзіне қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған адам оны бұзған жағдайда құқықтық салдарлары түсіндіріле отырып, қорғау нұсқамасы шығарылған күні оның көшірмесі қолхатпен берілуге тиіс.

Қорғау нұсқамасының көшірмесі өзіне қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған адамға табыс етілген уақыттан бастап жиырма төрт сағат ішінде прокурорға жіберіледі.

Қорғау нұсқамасы ол шығарылған кезде он алты жасқа толған, есі дұрыс адамға қатысты шығарылады.

Қорғау нұсқамасында тұрмыстық зорлық-зомбылық жасауға, жәбірленушінің отбасының кәмелетке толмаған және (немесе) әрекетке қабілетсіз мүшелерін қоса алғанда, оның еркіне қарамастан оны іздестіруге, оның ізіне түсуге, оған баруға, онымен ауызша, телефон арқылы сөйлесуге және өзге де тәсілдермен байланыс жасауға тыйым салынады.

Қорғау нұсқамасында: оның шығарылған уақыты мен орны, кмнің шығарғаны және кімге қатысты шығарылғаны, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жасалған орны, уақыты және мән-жайлары немесе жасалу қаупі, жәбірленушімен қатынастарда белгіленген шектеулер, құқыққа қарсы іс-әрекеттер жалғастырылған және қорғау нұсқамасы бұзылған жағдайлардағы құқықтық салдары көрсетіледі.

Қорғау нұсқамасының қолданылу мерзімі ол өзіне қатысты шығарылған адамға берілген кезден бастап отыз тәулікті құрайды. Тексеру мерзімділігі күнтізбелік жеті күнде кемінде бір ретті құрайды [3].

Қорғау нұсқамасын бұзу Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

461 бап. Қорғау нұсқамасын бұзу [4].

Өзіне қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған адамды ішкі істер органдары профилактикалық есепке қояды және оған қатысты профилактикалық бақылауды жүзеге асырады.

Жалпы, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл келесі принциптерге:

Зандылыққа;

Адамның және азаматтың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің кепілдігін сақтауға;

Адам мен азаматтың тәніне және психикасына азап әкелуге жол бермеуге;

Отбасын қолдауға және оны сақтауға;

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге көмек көрсету кезінде құпиялылықты сақтауға; Өмірде қиын жағдайға душар болған адамдармен жеке жұмыс жүргізуге негізделеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын субъектілер:

Қазақстан Республикасының Үкіметі;
Жергілікті атқарушы органдар;

Отбасы және гендерлік саясат істері жөніндегі комиссия;

Кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиялар;

Ішкі істер органдары;

Қамқоршылық және қорғаншылық органдары;

Білім беру ұйымдары;

Көмек көрсету ұйымдары;

Дағдарыс орталықтары [5].

Қорытынды: Жоғарыда талқыланған тақырып бойынша мақаланы қорытындылай келе, тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен жәбірленушілердің денсаулығы мен өмірінің қауіпсіздігін қамта-

масыз ету мақсатында кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторлары тарапынан тұрмыстық зорлық-зомбылық жасайтын немесе оны жасауға қауіп төндіретін жеке тұлғаның тарапынан болуы ықтимал заңсыз іс-әрекеттердің алдын алу және жолын кесу үшін қорғау нұсқамасының жүргізілуі, оған қатысты қорғау нұсқамасы шығарылған адамның тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанына қатысты қылмыстық әрекеттер жасамауының және қайғылы оқиғаның орын алмауының тиімді әрі қолайлы тәсілі деп есептеймін.

Өзекті мәселе: Біліктілігін арттыру және қайта даярлау курстарында сабақтар өткізу кезінде практикалық қызметкерлердің (Мамандандырылған күзет қызметі бөліністері - МКҚБ, Патрульдік полиция - ПП, Әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау бөліністері - ӘЗЗҚБ, Учаскелік полиция инспекторлары - УПИ т.б.) өздерінің ведомствалық бұйрықтарын күнделікті қызметте қолдану қажеттілігі болғандықтан жақсы деңгейде білетіндіктерін анықтадым. Бірақта ПО ның қызметін реттейтін Құқық қорғау қызметі туралы, ПО туралы, Құқық бұзушылық профилактикасы туралы, тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Заңдарды және Мемлекеттік қызметкерлердің әдеп кодексін білмейтіндіктерін анықтадым. Мысалға ҚР 2009 жылғы 4 желтоқсандағы қолданыстағы Заңының 20-

бабында Қорғау нұсқамасының мақсаты және жүргізілу тәртібі көрсетілген, практикалық қызметкерлер ҚР ӘҚТК 461 бабы бойынша әкімшілік жауапқа тарту керектігін біледі, ал заңнама бойынша жүргізілу тәртібі қалай болу керектігін білмейді. (Мысалы, Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Заңының 19-бабында профилактикалық әңгімелесу бір сағаттан аспауы тиіс деп көрсетілген, осы мерзімнің қай заңнамада көрсетілгенін көптеген практикалық қызметкерлер білмейді). Ал ҚР құқықтық актілер туралы 2016 жылғы 6 сәуірдегі Заңына сәйкес ведомствалық бұйрықтар мен заңдардың арасында қарама қайшылық туындаған уақытта Заңның күші басым болады делінген.

Ұсыныс: ПО барлық бөліністерінде кәсіби қызметтік даярлық сабақтарында аталған полиция қызметінің құқықтық негіздері болып саналатын ПО ның қызметін реттейтін Құқық қорғау қызметі туралы, ПО туралы, Құқық бұзушылық профилактикасы туралы, тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Заңдарды және Мемлекеттік қызметкерлердің әдеп кодексі туралы сабақтар өткізу қарастырылған. Осы сабақтарда аталған заңнамалық актілердің практика жүзінде қолданылуының маңыздылығын практикалық қызметкерлерге кәсіби үлгіде түсіндіре білу қажет деп есептеймін.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1098 бұйрығы.
2. Гендерлік саясаттың қоғамдық мәселелері; «Адам және қоғам» Республикалық ғылыми-саяси журналы, № 9, 14-16 беттер, 2020 жылғы қыркүйек;
3. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңы;
4. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 05.07.2014 ж.
5. Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы.

Автор туралы мәлімет

Махмұтов Аманғали Сүгірұлы — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ПО әкімшілік қызметі кафедрасының профессоры полиция подполковнигі

Махмұтов Аманғали Сугирович — профессор кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института имени М.Бокенбаева МВД Республики Казахстан подполковник полиции

Makhmutov Amangali Sugirovich — professor of the Department of administrative activities of the Department of internal affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev Lieutenant Colonel of police

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ НА ОСНОВЕ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ПОДХОДОВ

В статье описываются законодательные основы профилактики правонарушений на основе практико-ориентированных подходов, даются рекомендации долгосрочного обеспечения безопасности граждан со стороны всего общества, то есть координация усилий всех государственных органов, общественных организаций и населения в целом для устранения причин проблем, способствующих совершению правонарушений. Полиция принимает на себя роль лидера в выстраивании таких партнерств для совместного определения и координации действий в сфере безопасности. Главная роль отводится полиции, потому что она обладает профессиональной компетенцией в вопросах анализа и выявления причин преступности и профилактики правонарушений. Такая комплексная работа полиции позволяет устойчиво снижать уровень преступности в обществе, повышению чувства безопасности у граждан, уровня доверия к полиции и удовлетворенности их работой.

Ключевые слова: Профилактика, практико-ориентированный подход, полиция, участковый пункт полиции, граждане, сообщество, исполнительные органы, показатель, нововведение, компетенции, население, правонарушение, система, результаты, правовое воспитание, субъекты профилактики правонарушений.

ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДЕР РЕТІНДЕ

Мақалада практикаға бағытталған тәсілдер негізінде құқық бұзушылықтардың алдын алудың заңнамалық негіздері сипатталған, бүкіл қоғам тарапынан азаматтардың қауіпсіздігін ұзақ мерзімді қамтамасыз ету, яғни құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін проблемалардың себептерін жою үшін барлық мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың және жалпы халықтың күш-жігерін үйлестіру бойынша ұсыныстар берілген. Полиция қауіпсіздік саласындағы іс-қимылдарды бірлесіп анықтау және үйлестіру үшін осындай серіктестіктер құруда көшбасшы рөлін өзіне алады. Басты рөл полицияға жүктеледі, өйткені ол қылмыстың себептерін талдау және анықтау және құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерінде кәсіби құзыреттілікке ие. Полицияның мұндай кешенді жұмысы қоғамдағы қылмыс деңгейін тұрақты төмендетуге, азаматтардың қауіпсіздік сезімін арттыруға, полицияға деген сенім мен олардың жұмысына қанағаттануға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: Профилактика, тәжірибеге бағдарланған тәсіл, полиция, учаскелік полиция пункті, азаматтар, қоғамдастық, атқарушы органдар, көрсеткіш, инновация, құзыреттер, халық, құқық бұзушылық, жүйе, нәтижелер, құқықтық тәрбие, құқық бұзушылықтың алдын алу субъектілері.

LEGISLATIVE BASES OF CRIME PREVENTION BASED ON PRACTICE- ORIENTED APPROACHES

The article describes the legislative framework for the prevention of offenses based on practice-oriented approaches, provides recommendations for the long-term security of citizens from the whole society, that is, coordination of efforts of all state bodies, public organizations and the population as a whole to eliminate the causes of problems that contribute to the commission of offenses. The police takes on the role of a leader in building such partnerships to jointly identify and

coordinate actions in the field of security. The main role is assigned to the police, because it has professional competence in the analysis and identification of the causes of crime and the prevention of offenses. Such comprehensive work of the police makes it possible to steadily reduce the level of crime in society, increase the sense of security among citizens, the level of trust in the police and satisfaction with their work.

Keywords: Prevention, practice-oriented approach, police, police station, citizens, community, executive bodies, indicator, innovation, competencies, population, offense, system, results, legal education, subjects of crime prevention.

Законодательство Республики Казахстан о профилактике правонарушений основывается на Конституции Республики Казахстан, состоит Закона Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений» и иных нормативных правовых актов Республики Казахстан.

Целью профилактики правонарушений на основе практико-ориентированных подходов является установление единой государственной политики в области профилактики правонарушений.

Задачами настоящего профилактики правонарушений являются:

- 1) обеспечение защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина от противоправных посягательств;
- 2) снижение уровня правонарушений;
- 3) совершенствование системы профилактики правонарушений, а также выявление, изучение, устранение способствующих им причин и условий;
- 4) социальная адаптация и социальная реабилитация лиц, находящихся в трудной жизненной ситуации;
- 5) координация деятельности субъектов профилактики правонарушений;
- 6) повышение уровня правовой культуры граждан;
- 7) обеспечение участия граждан и организаций в профилактике правонарушений [1].

В своем послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» Президент Республики Казахстан отметил: «Во всем прогрессивном мире институт полиции развивается на основе сервисной модели. Мы тоже заявили о переходе на такую модель, но пока работа привела только к фрагментарным результатам. Назрела более

целостная реформа местной полицейской службы по принципу «полиции шаговой доступности», где ключевая роль отводится участковому инспектору...» [2], которые призваны осуществлять профилактику правонарушений с применением практико-ориентированных подходов.

В настоящее время деятельность полиции действительно не отвечает потребностям граждан, что приводит к негативной оценке и низкому уровню доверия населения. В международной практике за последние десятилетия профилактика правонарушений стала неотъемлемой частью государственной политики, например в таких странах, как Дания, Швеция, Великобритания и т.д.

Идеология практико-ориентированных подходов по профилактике правонарушений подразумевает рассмотрение полиции, как организацию оказывающую услуги обществу по общественной безопасности. Акцент делается на работе с законопослушными гражданами и реализации на практике содержания понятий «защищать» и «оказывать помощь», что являются задачами полиции, выраженное в конкретных действиях сотрудников.

Практико-ориентированный подход означает внедрение в работу полиции методов решения проблем и потребностей граждан, связанных с общественной безопасностью.

Для надлежащего осуществления профилактики правонарушений с применением практико-ориентированных подходов предполагает проведение:

- 1) диагностики ситуации в конкретной территориальной единице для выявления проблем, увеличивающих риск преступности;
- 2) анализа коренных причин;
- 3) разработки и реализации эффективных стратегий реагирования и предотвращения;

4) оценки эффективности мер с точки зрения их влияния на выявленные проблемы.

Данный цикл повторяется периодически и является обязательным условием для составления планов работ полиции на местах. Таким образом, планы профилактики разрабатываются снизу вверх и основываются на анализе конкретных проблем граждан в партнерстве с обществом.

Партнерство с обществом означает, что для обеспечения долгосрочной безопасности необходимы действия со стороны всего общества, то есть необходима координация усилий всех государственных органов, общественных организаций и населения в целом для устранения причин проблем, способствующих совершению правонарушений. Полиция принимает на себя роль лидера в выстраивании таких партнерств для совместного определения и координации действий в сфере безопасности. Главная роль отводится полиции, потому что она обладает профессиональной компетенцией в вопросах анализа и выявления причин преступности и профилактики правонарушений. Такая комплексная работа полиции позволяет устойчиво снижать уровень преступности в обществе, повышению чувства безопасности у граждан, уровня доверия к полиции и удовлетворенности их работой.

Для того, чтобы внедрить в профилактику правонарушений применение практико-ориентированных подходов полиции необходимо адаптировать эти подходы в существующую работу полиции.

Внедрение целесообразно проводить поэтапно с параллельной оценкой эффективности и критического анализа реализуемых мер.

В связи с чем, необходимо начать со служб, имеющих наиболее частый ежедневный контакт с населением. Такого рода контакты бывают двух типов: организованные самими гражданами и организованные самими сотрудниками, при этом второй имеет более сильное влияние на оценку доверия населения полиции.

Задача заключается в том, чтобы повысить качество этих контактов с точки зрения граждан с помощью механизмов и практико-ориентированных подходов.

Для этого необходимо провести комплексный эмпирический анализ правоприменительной практики для выявления следующих факторов:

- 1) понимание целей и задач полиции сотрудниками на всех уровнях и их транслирование в ежедневную работу;
- 2) расстановка приоритетов в организации работы МПС;
- 3) существующие управленческие практики в работе руководителей;
- 4) система оценки и формирования показателей, степень их влияния на работу сотрудников;
- 5) боевой дух и вовлеченность сотрудников в процесс принятия решений;
- 6) организация труда и рабочего времени сотрудников МПС.

Данный анализ позволит определить конкретные аспекты деятельности, по которым существующая практика профилактики правонарушений и выработать на основе этого механизмы коррекции и приближения к данным стандартам. Для полной адаптации необходимо протестировать нововведения на практике, под соответствующим наблюдением, для выявления их жизнеспособности в реалиях казахстанской полиции на сегодняшний день.

Таким образом, суть профилактики правонарушений с применением практико-ориентированных подходов заключается в пилотировании новых принципов, механизмов и инструментов, и их адаптации для повсеместного внедрения в работу казахстанской полиции.

В целом, реализация профилактики правонарушений с применением практико-ориентированных подходов позволит определить конкретные меры по улучшению системы управления, методов работы и организации труда сотрудников местной полицейской службы. В частности, в результате будут достигнуты следующие изменения:

- модернизированы подходы к системе управления и оценки эффективности деятельности УИП, помощников УИП и ПП;
- повышен уровень компетенций сотрудников УИП, помощников УИП, ПП и выявлены требования к квалификации сотрудников для эффективной их подготовки и отбора;

- подготовлены инструменты для внутренней и внешней коммуникации;
- отработаны новые виды, каналы связи и взаимодействия между полицией и гражданами;
- создана эффективная модель организации работы и времени участкового полицейского;

Долгосрочными результатами пилотного проекта будут повышение эффективности мер по профилактике правонарушений, уровня доверия населения [3].

Таким образом, исследование данной тематики отвечает потребностям государства и общества в целом, и правоохранительных органов в частности.

Для успешного адаптивирования профилактики правонарушений с применением практико-ориентированных подходов, после реализации соответствующих проектов, при последующем одновременном приведении ее запуска в масштабе всей страны, необходимо объединение усилий сообщества отечественных теоретиков ученых-правоведов с государственными служащими органов исполнительной власти, практическими сотрудниками ОВД, а также представителями неправительственных организаций, по приведению к единым общим стандартам оказания полицией услуг населению, с выработкой ключевых показателей и критериев оценки качества их предоставления.

Участковые инспектора полиции обязаны размещать на своих административных участках информацию о себе и свои контакты для повышения узнаваемости. Для публикации таких материалов выделяется специальный бюджет на типографические расходы.

Коммуникация с жителями осуществляется либо через звонки на личные телефоны участковых инспекторов полиции по индивидуальным запросам, редко – посредством посещения участковых пунктов полиции, либо через WhatsApp чаты жителей от-

дельных комплексов. При этом участковые пункты полиции гарантированно доступны и открыты только в установленные часы приема граждан, что бывает, в основном, в вечернее время. В дневное время участковые пункты полиции обычно закрыты, так как все участковые инспектора полиции находятся на своих территориях или на выездах.

Взаимодействие с населением также осуществляется через регулярные отчетные встречи, но с учетом того, что сложно организовать единые встречи из-за неявки граждан, участковые инспектора полиции практикуют ряд небольших встреч отдельно в наиболее населенных жилых комплексах.

Взаимодействие по вопросам организации совместных профилактических мероприятий осуществляется, в основном, через руководство и не проводится на уровне участковых пунктов полиции.

Для более качественного анализ проблемных вопросов профилактики правонарушений, целесообразно в рамках научных исследований изучить такие вопросы, как:

1. Каков уровень навыков участковых инспекторов полиции для проведения профилактики правонарушений с применением практико-ориентированных подходов?
2. Каков общий уровень удовлетворенности работой участковых?
3. Как граждане оценивают качество сервиса?
4. Как организована работа и распределение временем УИП?
5. Как построена система поощрения и наказания участковых?

Конечной целью станет создание профессионального, представительного, отчетного органа, реагирующего на потребности и работающего в партнёрстве с обществом по профилактике правонарушений с применением практико-ориентированных подходов.

Список использованных источников:

1. Закона Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений».

---

2. Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий»: «Во всем прогрессивном мире институт полиции развивается на основе сервисной модели. Мы тоже заявили о переходе на такую модель, но пока работа привела только к фрагментарным результатам. Назрела более целостная реформа местной полицейской службы по принципу «полиции шаговой доступности», где ключевая роль отводится участковому инспектору...»

3. Ергалиева Н.Ж. «Казахстанская сервисная модель полиции». Астана, 2022. – С. 15-18

Сведения об авторах

¹*Ізбас Руслан Сарбаевич* — заместитель начальника кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института МВД РК им.М. Букенбаева М. Н., подполковник полиции

¹*Ізбас Руслан Сарбайұлы* — ҚР ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ПО әкімшілік қызметі кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі

¹*Izbas Ruslan Sarbaevich* — Deputy Head of the Department of Internal Affairs Aktobe Law Institute Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan after Malkezhdar Bukenbayev police Lieutenant Colonel

²*Думов Нұрлан Айғалиұлы* — ҚР ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ПО әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы з.ғ.м., полиция майоры

²*Думов Нурлан Айғалиевич* — старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института МВД РК им. М. Букенбаева М. Н., майор полиции

²*Dumov Nurlan Aigalievich* — Senior Lecturer of the Department of Administrative Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkezhdar Bukenbayev police lieutenant colonel

-
- Қылмыстық құқық, криминология
  - Уголовное право, криминология
  - Criminal law, criminology

ТАКТИКА И МЕТОДИКА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПО ДЕЛАМ О НЕЗАКОННОМ ИЗГОТОВЛЕНИИ, ПРОИЗВОДСТВЕ, ПРИОБРЕТЕНИИ И СБЫТЕ ИЛИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ НЕГЛАСНОГО ПОЛУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ

В статье рассматриваются вопросы незаконного использования специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации, которые используются как орудия совершения преступных правонарушений неприкосновенности частной жизни. Отмечается, что применение специальных технических средств позволяет преступнику осуществлять бесконтрольное вторжение в сферу частной жизни, фиксировать полученную информацию, скрывать следы преступной деятельности. Приводятся примерный перечень технических средств, которые могут быть использованы в ходе совершения уголовных правонарушений.

Ключевые слова: неприкосновенность частной жизни, преступные нарушения неприкосновенности частной жизни, орудия совершения преступлений, специальные технические средства, предназначенные для негласного получения информации.

ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ ІСТЕР БОЙЫНША АҚПАРАТТЫ ЖАСЫРЫН АЛУДЫҢ АРНАЙЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫН ЗАҢСЫЗ ДАЙЫНДАУ, ӨНДІРУ, САТЫП АЛУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ НЕМЕСЕ ПАЙДАЛАНУ ТАКТИКАСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІ

Мақалада құпия өмірге қол сұғылмаушылық қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау құралы ретінде пайдаланылатын ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдарды заңсыз пайдалану мәселелері қарастырылады. Арнайы техникалық құралдарды қолдану қылмыскерге жеке өмір саласына бақылаусыз басып кіруге, алынған ақпаратты тіркеуге, қылмыстық әрекеттің іздерін жасыруға мүмкіндік береді. Қылмыстық құқық бұзушылық жасау барысында пайдаланылуы мүмкін техникалық құралдардың үлгілік тізбесі келтіріледі.

Түйінді сөздер: жеке өмірге қол сұғылмаушылық, жеке өмірге қол сұғылмаушылықты қылмыстық бұзу, қылмыс жасау құралдары, ақпаратты жасырын алуға арналған арнайы техникалық құралдар.

TACTICS AND METHODS OF INVESTIGATION OF CRIMES IN CASES OF ILLEGAL MANUFACTURE, PRODUCTION, ACQUISITION AND SALE OR USE OF SPECIAL TECHNICAL MEANS OF SECRETLY OBTAINING INFORMATION

The article deals with the illegal use of special technical means intended for the secret receipt of information, which are used as tools for committing criminal offenses of privacy. It is noted that the use of special technical means allows the criminal to carry out an uncontrolled intrusion into the sphere of private life, record the information received, hide traces of criminal activity. An approximate list of technical means that can be used in the course of committing criminal offenses is given.

Keywords: inviolability of private life, criminal violations of privacy, instruments of committing crimes, special technical means designed to secretly obtain information.

Одной из отличительных особенностей современного общества является чрезвычайно важная роль информации во всех

сферах общественной жизни. Информация, несмотря на свою нематериальную сущность, по своему статусу стала полноценным

продуктом, таким же, как различные о вещественные объекты материального мира. Новый статус информации обусловил и соответствующие действия со стороны государства, которое регламентирует наиболее важные общественные отношения, связанные с оборотом информации. Правовой статус информации закреплен в Конституции Республики Казахстан [1]. В данном нормативном акте содержатся основополагающие принципы, касающиеся тайны личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых телеграфных и иных сообщений. Ограничение этого права предусматривается только в случае и в порядке прямо установленных законом, например, ст. 243 УПК РК «Негласный контроль, перехват и снятие информации, передающийся сетям электрической (телекоммуникационной) связи [2].

Исследования показывают, что информационная безопасность личности, общества и государства зачастую подвергается различным угрозам. К сожалению, приходится констатировать, что на сегодняшний день нередки случаи нарушения прав граждан на личную и семейную тайну, нарушения коммерческой тайны, разглашения государственной тайны. Бурное развитие техники привело к появлению огромного количества технических устройств, конструктивно предназначенных для негласного получения информации. Указанные устройства активно используются в военных, разведывательных, контрразведывательных и оперативно-розыскных целях и позволяют в значительной степени повысить эффективность решения задач, стоящих перед государством. Вместе с тем специальные технические средства, предназначенные для негласного получения информации, не всегда находят свое применение в законных целях. Как показывает анализ правоприменительной практики, специальные технические средства, предназначенные для негласного получения информации, зачастую используются для совершения различных преступлений, таких как нарушение тайны частной жизни и тайны телефонных переговоров, кражи с банковских карт, хищения автомобильного транспорта и других.

Согласно Закону Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года. «Об оперативно-розыскной деятельности», специальные технические средства – это устройства, аппаратура, приспособления, оборудование, имеющие специальные функции, программное обеспечение и конструктивные особенности для добывания и документирования информации в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных действий. К таким средствам относятся например, специальные технические средства для негласного получения и регистрации акустической и видеoinформации; для негласного визуального наблюдения и документирования; для негласного прослушивания, регистрации телефонных и иных переговоров; для негласного перехвата и регистрации сообщений по техническим каналам связи и другие[3].

Все технические приспособления особенного характера подлежат обязательному лицензированию со стороны государства. Использование нелегализованных объектов позволительно только для проведения следственных мероприятий. Особенному контролю подвергается ввоз юридическими предприятиями специального товара для дальнейшей реализации без наличия лицензии.

С момента вступления в силу нового УПК РК в 2015 году функционирует институт негласных следственных действий (далее — НСД). Суть предусмотренных уголовно-процессуальным законом НСД заключается в проведении в рамках уголовного дела на досудебной стадии действий, без предварительного информирования лиц, интересов которых они касаются. Целью проведения НСД является получение доказательств по делу. На протяжении длительного времени между правоприменителями возникали различные споры по вопросам соблюдения законности в ходе их проведения, допустимости результатов НСД в качестве доказательств, принципиальные отличия столь схожих между собой НСД и специальных оперативно-розыскных мероприятий (СОПМ).

В подобные моменты объективно возникает потребность в получении детальных официальных разъяснений, направленных

ных на единообразное применение права в данной сфере общественных отношений.

Согласно ст.232ч.4 УПК РК, основаниями для проведения НСД являются дела о преступлениях, санкция за совершение которых предусматривает наказание в виде лишения свободы свыше одного года либо дела по преступлениям, подготавливаемым и совершаемым преступной группой.

Важным является возможность проведения НСД лишь в случаях, когда информация об обстоятельствах дела не может быть получена путем проведения иных следственных действий.

Необходимо отличать негласные следственные действия, проводимые в рамках уголовного дела от оперативно-розыскных мероприятий. Последние осуществляются до начала досудебного расследования и их проведение регулируется не УПК, а законом «Об оперативно-розыскной деятельности». Следовательно, проведение НСД недопустимо до начала досудебного расследования, как и доказательства, добытые в таких случаях в результате проведения НСД, тоже являются недопустимыми. В этих случаях задачи уголовного процесса могут обеспечиваться путем проведения ОРМ или СОПМ. То есть закон фактически позволяет правоохранительным и специальным органам проводить негласную работу и в отсутствие уголовного дела, но для этого требуется надлежащее оформление своих действий в соответствии с законом «Об ОРД».

Стоит акцентировать внимание на то, что в ст.120 ч.2 УПК РК сказано о таком виде доказательств, как документы, к которым в том числе относятся материалы с зафиксированными в них фактическими данными о противоправных действиях. Соответственно, полученные в соответствии с законом «Об ОРД» материалы могут использоваться в уголовном процессе в качестве доказательств. В частности, подобные вопросы о легитимности доказательств, полученных в результате проведения СОПМ еще до регистрации в ЕРДР.

Необходимо отметить, что общественным отношениям, которые представляют собой факты незаконного изготовления, производство, приобретение, сбыт и исполь-

зование специальных технических средств негласного получения информации не уполномоченными на то должностными лицами и гражданам стала настолько высокой, что потребовала от государства принятия дополнительных мер по законодательному урегулированию. В целях осуществления государственного контроля за оборотом специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации, деятельность по их обороту подлежит лицензированию, а за незаконный оборот указанных устройств предусмотрена ответственность по статье 399 УК РК[4].

Положительно оценивая сам факт правового регулирования оборота специальных технических средств негласного получения информации в связи с тем, что органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность посредством проведения оперативно-технических мероприятий, для обеспечения эффективности мер по борьбе с преступностью требуется постоянное повышение уровня технической оснащенности, О.В. Кошелева отмечает, что если деятельность по обороту этих технических средств сделать свободной от государственного регулирования, то, несомненно, будет причинен ущерб безопасности личности, общества и государства [5.С. 51].

В то же время, несмотря на значительное количество нормативных актов, посвященных правовому регулированию оборота специальных технических средств негласного получения информации, существенной проблемой для правоприменителей остается отсутствие закрепленного законодателем определения этих технических средств, их исчерпывающего перечня, признаков и критериев отграничения от технических средств, разрешенных к обороту[6.С. 119-123].

Отмечается большое разнообразие специальных технических средств негласного получения информации, которые могут быть использованы при совершении преступных нарушений неприкосновенности частной жизни. Среди предметов преступления, которые изымались в ходе расследования уголовных дел по ст. 399 УК РК, встречались: видеорегистраторы в корпусе

зажигалки, шариковые авторучки со встроенным портативным цифровым фотовидеореги­стратором, очки с видеокамерой, наручные часы, которые имели функцию записывающего устройства, сетевые фильтры со встроенным прослушивающим устройством, манипуляторы типа «мышь» со встроенным прослушивающим устройством, портативные видеокамеры, встроенные в корпуса датчиков охранной сигнализации, USB-флэшкарты со встроенной видеокамерой и микрофоном, фото-видеореги­стратором, с функцией диктофона.

Следует отметить, что защита прав на неприкосновенность частной жизни сегодня является одним из наиболее актуальных вопросов. В мире передовых информационно-

коммуникационных технологий риск разглашения или кражи личных данных прямо пропорционален возможностям технических устройств для хранения, передачи и обработки информации. Право на тайну переписки и телефонных разговоров, право на неразглашение личных данных, право на неприкосновенность частной жизни охраняются законом. Нарушение этих прав считается серьезным преступлением. Лицо, посягающее на неприкосновенность частной жизни, в зависимости от тяжести совершенного преступления, подвергается не только административной, но и уголовной ответственности.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. [электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://adilet.zan.kz>
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года [электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.
3. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности».
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года [электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
5. Лаврентьев А.Р., Федосин А.С. Правовое регулирование ответственности за нарушение законодательства в сфере оборота специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации // Информационное право. 2012. № 2.
6. Баринов С.В., Кубанов В.В. Использование специальных знаний в расследовании преступных нарушений неприкосновенности частной жизни // Вестн. Удм. ун-та. Сер. Экономика и право. 2015. №2-1.

Сведения об авторе

¹*Минайдаров Сагинтай Мухитович* - старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева подполковник полиции

¹*Минайдаров Сагинтай Мұхитұлы* - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі

¹*Minaidarov Sagintai Mukhitovich* - Senior Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel

-
- Ішкі істер органдары кадрларын дайындау
  - Подготовка кадров органов внутренних дел
  - Training of personnel of internal affairs bodies

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ОБЛАСТИ АВИАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: НЕДОСТАТКИ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Рассматриваются недостатки государственного регулирования в области авиационной безопасности, предлагаются предложения по совершенствованию. Проводится анализ действующего законодательства в Республике Казахстан в области обеспечения безопасности на воздушном транспорте.

Ключевые слова: авиационная безопасность, государственное регулирование, государственная система.

АВИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ: КЕМШІЛІКТЕР МЕН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Авиациялық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік реттеудің кемшіліктері қаралады, жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылады. Қазақстан Республикасында әуе көлігіндегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қолданыстағы заңнамаға талдау жүргізіледі.

Түйінді сөздер: авиациялық қауіпсіздік, мемлекеттік реттеу, мемлекеттік жүйе.

STATE REGULATION IN THE FIELD OF AVIATION SECURITY: SHORTCOMINGS AND WAYS OF IMPROVEMENT

The shortcomings of state regulation in the field of aviation security are considered, suggestions for improvement are proposed. The analysis of the current legislation in the Republic of Kazakhstan in the field of safety in air transport is carried out.

Keywords: aviation safety, state regulation, state system.

Развитие авиации в Республике Казахстан регулируется государством, а безопасность в сфере авиации государственными органами, которые соблюдают строгие требования в данной сфере.

Госрегулирование в авиационной отрасли на территории нашей страны осуществляется Правительством Республики Казахстан и уполномоченными органами гражданской и государственной авиации (Комитетом Гражданской Авиации и МВД соответственно) посредством принятия НПА, а также внесением необходимых изменений и дополнений в актуальное законодательство страны. Конституция РК является головным документом, Закон РК «Об использовании воздушного пространства РК и деятельности авиации» от 15 июля 2010 года № 339-IV[1] – это основной

законодательный акт, контролирующий государственное регулирование и надзор. Также к числу данных НПА в сфере авиации относятся Приказы Министра индустрии и инфраструктурного развития РК.

В Закон РК «Об использовании воздушного пространства РК и деятельности авиации» от 15 июля 2010 года №339-IV авиация Республики Казахстан подразделяется на государственную, гражданскую и экспериментальную.

Гражданской авиацией признается авиация, не входящая в состав экспериментальной и государственной авиации, используемая в целях:

- 1) перевозки пассажиров, багажа, груза и почтовых отправлений (воздушные перевозки);
- 2) выполнения авиационных работ;

- 3) проведения учебных, спортивных, культурно-просветительных мероприятий, развития технического творчества;
- 4) удовлетворения личных потребностей эксплуатанта воздушного судна;
- 5) проведения поисково-спасательных и аварийно-спасательных работ, оказания помощи в случае стихийных бедствий;
- 6) предоставления аэронавигационного обслуживания;
- 7) технического обслуживания и ремонта воздушных судов;
- 8) осуществления аэропортовой деятельности и (или) аэродромного (вертодромного) обслуживания;
- 9) проектирования аэродромов и объектов гражданской авиации.

В гражданской авиации согласно требованиям ИКАО для эффективной работы сотрудников компании, перечислены критические элементы безопасности полета.

Таким образом на основании требованиям ИКАО в Республике Казахстан разработана Программа по безопасности полетов в сфере гражданской авиации. В данной Программе указаны восемь критических элементов системы контроля.

Согласно документов ИКАО к таким элементам относятся:

- основное авиационное законодательство;
- конкретные эксплуатационные правила;
- структура ведомства гражданской авиации и функции контроля за обеспечением безопасности полетов;
- разработка технических рекомендаций;
- набор квалифицированного технического персонала;
- обязательства в отношении выдачи свидетельств и сертификации, обязательства в отношении осуществления постоянного надзора;
- разрешение проблем обеспечения безопасности[2].

В целом по стране авиационные заказы выполняют **233** воздушных судна, из них 156 самолетов, в основном советского производства (Ан-2, Як-18, Як-52) и 77 вертолетов (Ми-8, Ми-2), а также западного образца (AgustaWestland, BELL, МД-500 и др.)[3].

Надзор за обеспечением качественного управления в сфере безопасности полетов осуществляется государством.

Надзор необходим для качественного обслуживания поставщиками правил, нормативных положений и стандартов установленных государством.

Государственный контроль гражданской авиации осуществляется уполномоченными органами. Надзор осуществляется следующим образом:

- 1) проверок за соблюдением физическими и юридическими лицами требований безопасности полетов воздушных судов и авиационной безопасности;
- 2) наблюдение и анализ деятельности физических и юридических лиц по обеспечению безопасности полетов и авиационной безопасности.

Строго соблюдается уровень подготовки персонала, данные требования обеспечивают эффективный надзор по обеспечению безопасности в сфере гражданской авиации.

Законодательство Республики Казахстан и стандарты ИКАО регулируют деятельность сотрудников организации уполномоченных осуществлять надзор за обеспечением безопасности полетов.

В случае выявления нарушений сотрудниками организации уполномоченных осуществлять надзор за безопасностью полета, принимают меры по лишению сертификата, либо по частичному или полному приостановлению действия до момента устранения нарушения организацией осуществляющая авиационные работы.

При инспекторской проверке обслуживающая организация обеспечивает доступ к личным делам сотрудников, к документации служб, воздушным судам, и содействует исполнению обязанностей инспекторов.

Органом осуществляется сбор информации о выявленных недостатках и тех которые могут быть выявлены для обеспечения безопасности полетов в гражданской авиации, уполномоченным.

В соответствии с законодательством Республики Казахстан, лица скрывшие или исказившие информацию, а также лица,

виновные в сокрытии происшествия, несут ответственность.

Государственные органы совместно с уполномоченной организацией осуществляется сбор данных об угрозах которые могут быть совершены, данная информация собирается для обеспечения безопасности полетов.

Помимо информации об авиационных, система добровольных сообщений также предусматривает сбор сведений об опасных факторах, которые могут привести к катастрофе.

При добровольном сообщении данная система направлена защиту источника предоставившего информации, а не на наказание.

Уполномоченный орган совместно с уполномоченной организацией разрабатывает и внедряет систему сбора и анализа данных по СУБП с целью мониторинга, контроля и предотвращения авиационных происшествий и инцидентов[4].

В связи с увеличением риска совершения террористических актов на авиационный комплекс, правительство принимает дополнительные меры для повышения безопасности.

Терроризм на воздушном транспорте проявляется в различных формах, и тесно связан с транспортной безопасностью. К примеру, угон воздушного транспорта преследует цель взятие заложников.

Цель террористических актов на воздушных судах содержит захват заложников, угон, взрыв воздушного транспорта, а также иное незаконное вмешательство, используя при этом в основном взрывчатые вещества. Эта приводит к многочисленным человеческим жертвам, наносит колоссальный урон государству.

Данные формы проявления вышеперечисленных посягательств на безопасность гражданской авиации охватывает значительную часть террористических актов.

Захват судна террористами осуществляется путем нападения на экипаж воздушного судна находящегося в полете, с целью изменения курса полета с применением угроз и насилия в отношении пассажиров, либо на лиц, охраняющего его. Нападение на

воздушное судно находящегося в полете, совершается наиболее чаще.

На основании международных стандартов по обеспечению авиационной безопасности государственные организации Республики Казахстан выполняют требования обеспечения защиты в деятельности воздушного транспорта.

Действующая в настоящее время государственное обеспечения защиты деятельности гражданской авиации от актов незаконного вмешательства разработана в соответствии с Руководством по безопасности для защиты гражданской авиации от актов незаконного вмешательства Международной организации гражданской авиации (ИКАО) и представляет собой совокупность правовых и организационных мер, направленных на предотвращение и пресечение противоправных действий в отношении гражданской авиации[5].

Деятельность служб, обеспечивающая авиационную безопасность направлена на охрану аэропортов, воздушных судов, досмотр пассажиров, членов экипажа, почты, багажа, грузов, пресечение угона и захвата воздушных судов. Предполетный досмотр направлен для предотвращения террористических актов путем проноса взрывчатых веществ, предметов и веществ запрещенных к воздушным перевозкам, тем самым обеспечивая авиационную безопасность. Службы на которых возложенные данные функции имеют полномочия задержания и передачи лиц, совершивших правонарушение правоохранительным органам.

Сотрудники выполняющие служебные обязанности по обеспечению безопасности на авиатранспорте имеют право применять служебное оружие предусмотренных законодательством Республики Казахстан. Досмотр по выявлению запрещенных предметов сотрудниками осуществляется в целях профилактики правонарушения. Если пассажир не согласен с проведением досмотра, то авиакомпания не допускает его на бор самолета.

Также, проведя исследование нормативных актов, мы пришли к следующему выводу:

Так как государство в большей степени заинтересовано в недопущении противоправных действий со стороны правонарушителей и безопасности граждан, оно должно обеспечивать авиакомпании современными техническими средствами наблюдения, досмотра.

Для профилактики правонарушений и предотвращения террористических актов

следует рассмотреть вопрос о взаимодействии сотрудников полиции и авиакомпании

Согласно законодательству Республики Казахстан командир самолета принимает решение о сбросе предметов за борт самолета, а по стандартам ИКАО сотрудник полиции принимает данное решение.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан «Об использовании воздушного пространства Республики Казахстан и деятельности авиации» от 15 июля 2010 года № 339-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.). [Электронный ресурс]. Режим доступа
2. <https://www.icao.int/>
3. Государственное регулирование в области авиационной безопасности <https://yandex.ru>
4. Закон Республики Казахстан от 15 июля 2010 года № 339-IV «Об использовании воздушного пространства Республики Казахстан и деятельности авиации»
5. <file:///C:/Users/Miron/Downloads/gosudarstvennoe-regulirovanie-v-oblasti-aviatsionnoy-bezopasnosti-nedostatki-i-puti-sovershenstvovaniya.pdf>

Сведения об авторе

¹**Балмагамбетов Берлан** — преподаватель кафедры организации безопасности на объектах транспорта Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева лейтенант полиции

¹**Балмагамбетов Берлан** — Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының көлік объектілеріндегі қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасының оқытушысы полиция лейтенанты

¹**Balmagambetov Berlan** - Lecturer of the Department of Security Organization at Transport Facilities of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev Police Lieutenant

**ПО ЖЕДЕЛ АППАРАТАРЫ ҰСЫНАТЫН ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ
ӘРЕКЕТТЕРІН ЖҮРГІЗУ НӘТИЖЕСІНДЕ АЛЫНҒАН ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІҢ
ДҰРЫСТЫҒЫ МЕН ЖОЛ БЕРІЛУІ**

Мақалада осы тақырыптың өзектілігі, дәлелдемелер мен тергеу әрекеттерінің теориялық мәселелері атап өтіліп, ғалымдардың ғана емес, депутаттардың да пікірлері қарастырылады.

Түйінді сөздер: дәлелдемелердің дұрыстығы, тергеу әрекеттері, есірткі.

**ДОСТОВЕРНОСТЬ И ДОПУСТИМОСТЬ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ В
РЕЗУЛЬТАТЕ ПРОВЕДЕНИЯ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ,
ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ ОПЕРАТИВНЫМ АППАРАТОМ ОВД**

В данной статье указывается об актуальности данной темы, рассматриваются мнения не только ученых, но и депутатов, отмечены теоретические вопросы доказывания и следственных действий.

Ключевые слова: достоверность доказательств, следственные действия, наркотики.

**RELIABILITY AND ADMISSIBILITY OF EVIDENCE OBTAINED AS A RESULT OF
SECRET INVESTIGATIVE ACTIONS PRESENTED BY THE OPERATIONAL
APPARATUS OF THE DEPARTMENT OF INTERNAL AFFAIRS**

This article indicates the relevance of this topic, considers the opinions of not only scientists, but also deputies, notes theoretical issues of proof and investigative actions.

Keywords: reliability of evidence, investigative actions, drugs.

Қазақстандағы есірткі мәселесі туралы Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Түркістандағы ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде: «Мен Сіздердің назарларыңызды ұлт денсаулығына нұқсан келтіретін есірткі мәселесіне аударғым келеді. Есірткі біздің жастардың физикалық және психологиялық денсаулығын уландырады. Біз есірткі заттарының өндірісі мен таралу жолдарын түбегейлі тоқтатуымыз керек. Әйтпесе, еліміздің болашағы бұлыңғыр. Бұл сұрақ мені қатты алаңдатады. Синтетикалық препараттар біздің елде кеңінен қолданылады. Қылмыстық топтар жастарды осы қылмыстық әрекетке белсенді түрде тартады»[1].

Сондай-ақ, Мемлекет басшысы қазір жастарға танымал электронды темекінің зияны туралы айтты. «Ұлттың денсаулығына қауіп төндіретін тағы бір бақытсыздық-бұл вапалар және электронды темекінің әртүрлі

түрлері. Өкінішке орай, оларды қолдану жасөспірімдер арасында сәнге айналды. Бұған олардың кең қол жетімділігі және олардың зиянсыздығы туралы агрессивті жарнамалар ықпал етеді». Президент полицияға осы бағыттағы жұмысының тиімділігін арттыруды тапсырды. Ол бұл мәселені ерекше бақылауда ұстайтынын атап өтті [1].

Нашақорлыққа қарсы күрес қылмыспен жалғасуда және іс жүзінде оның таралуы мен есірткіге тәуелділердің айтарлықтай төмендеуіне қуанатын оң нәтижелер жоқ деп санаймыз.

Депутаттардың бірінің пікірін қарастырайық, ол 4 жыл бұрын Палатаның жалпы отырысында К. Мусин [2] кем дегенде 450 мың адам, яғни халықтың 2 пайыздан астамы есірткіге тәуелді екенін айтты. Депутат Денсаулық сақтау министрлігінің статистикалық деректеріне

күмән келтірді, оған сәйкес республикада есепте тұрған нашақорлардың саны 2014 жылғы 33 мың адамнан 2019 жылы 22 мың адамға дейін қысқарды.

Қазақстанда жыл сайын заңсыз айналымдағы 40 тоннаға дейін түрлі есірткі заттары алынады. Сонымен қатар, БҰҰ мәліметтері бойынша, Қазақстан есірткіден болатын өлім-жітім бойынша әлемнің 93 елі арасында 33-ші орында. Нашақорлық пен есірткі бизнесіне қарсы шараларды қарастыратын соңғы бағдарлама 2012 жылы бекітіліп, 2015 жылы жабылды. Содан бері жаңа бағдарлама әзірленбеді. Бұл жағдайда нашақорлыққа қарсы толыққанды жүйелі күрес туралы айтудың қажеті жоқ. Сол кезде депутат қазіргі жағдайда Қазақстан синтетикалық есірткілерді тарату және оларды өткізу үшін дүниежүзілік желіні пайдалану сияқты проблемаға тап болғанын, Қазақстандық қоғамды есірткілеудің қауіптілігі және осы бағыт бойынша зерттеу жүргізудің маңыздылығын атап өтті.

Бұған дейін Т.Қойшыбеков (Астана қаласы наркология және психотерапия орталығының дәрігер-наркологы) нашақорлар мен маскүнемдерге тәуелді қазақстандықтар бойынша статистиканы айтқан болатын. Ол Қазақстанда бірінші санаттағы 20000-нан астам адам және екінші санаттағы 100000-ға жуық адам бар екенін айтып, науқастар санының төмендегенін айтқан. Статистика бойынша, есірткіге тәуелділік 25 пен 44 жас аралығындағы адамдарға әсер ететінін түсіндірді. Ол синтетикалық есірткіні қолданатындардың көбеюіне таң қалды.

Петропавлда және қала маңындағы Бескөл кентінде жедел уәкілдер синтетикалық есірткі салушыларды ұстады. Желіде жедел түсірілім кадрлары пайда болды. ПМ хабарлағандай, бұл арнайы операцияны жүргізу үшін уақыт пен мұқият тексеру қажет болды. Қызметкерлер әлеуметтік желілерге мониторинг жүргізді, соның арқасында облыс орталығы аумағында және қала маңында есірткі салумен айналысатын қылмыстық топ жұмыс істейтінін анықтауға мүмкіндік туды. «Тауар» мессенджерлер мен электрондық төлем жүйелерінің көмегімен жүзеге асырылды. Тәртіп

сақшылары күдіктілердің бірінің жеке басы туралы мәліметтерді білгеннен кейін «тұз» деп аталатын есірткіні бақылау сатып алынды. Бірнеше күннен кейін сатушының бақылауы кешіктірілді. Олар Бескөлдің тұрғыны болып шықты. Ол есірткі бизнесінде өзінің жолын интернет-дүкеннің кепілгер-курьері ретінде бастағаны белгілі болды. Ұсталған адамның үйінен 6 гр «дәмдеуіш» және 70 гр. «тұздар» табылды. Мұндай «қор» қара нарықта шамамен 1,4 млн теңгені құрайды. Екінші күдіктіде салмағы 1 гр болатын 4 «тұз» пакеті, таразы және орау материалы табылды. Сондай-ақ, қалада есірткі салынған 9 кәш анықталды [2].

Қылмыстың осы түрін тергеу, ашу кезінде алынған дәлелдемелердің дұрыстығы, бұдан әрі дәлелдемелердің рұқсат етілуі, сондай-ақ жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу маңызды рөл атқарады.

Осылайша, Қазақстан Республикасының ҚПК-де 1-баптың 115-бөлігі регламенттелген, оған сәйкес қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер заңды түрде алынған нақты деректер болып табылады, оның негізінде қылмыстық-процестік кодексте айқындалған тәртіппен анықтаушы, тергеуші, прокурор, сот қылмыстық кодексте көзделген іс-әрекеттің болуын немесе болмауын, айыпталушының бұл әрекетті жасауын немесе жасамауын және қылмыстық кодексте көзделген іс-әрекеттің айыпталушының кінәсі не кінәсіздігі, сондай-ақ істі дұрыс шешу үшін маңызы бар өзге де мән-жайлар. Басқаша айтқанда, қылмыстық сот ісін жүргізудегі дәлелдемелер деп қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар, қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес алынған және тіркелген мән-жайлар туралы нақты деректер түсініледі. Қылмыстық процесте дәлелдемелердің көмегімен: қылмыс оқиғасы болған-болмағаны; адамның қылмыс жасаудағы кінәсі; қылмыстың себептері, кінәлілердің жауаптылық дәрежесі, залалдың сипаты мен мөлшері, сондай-ақ қылмыс жасауға ықпал еткен себептер мен жағдайлар және Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 117-бабында көрсетілген басқа да мән-жайлар белгіленеді.

Дәлелдеу нысанасына кіретін мән-жайлардан басқа, дәлелдемелерді жинау, зерттеу, бағалау үшін, мысалы, куәнің қылмыстық процеске қатысушылармен қарым-қатынасы, дәлелдемелерді жинау ережелерін бұзу, қылмыстық іс жүргізуді жүзеге асыратын лауазымды тұлғалардың іске мүдделілігі және т.б. үшін сенімді білімі қажет қосалқы фактілерді де белгілейді.

Дәлелдемелерге қойылатын талаптар: Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 128-бабының 1-бөлігіне сәйкес әрбір дәлелдеме қатыстылығы, жол берілуі, дұрыстығы, ал жиналған барлық дәлелдемелер жиынтығында – қылмыстық істі шешу үшін жеткіліктілігі тұрғысынан бағалауға жатады [3].

2015 жылдан бастап бірнеше жылдан бері Қазақстанның қылмыстық процесінде жасырын тергеу әрекеттерінің (бұдан әрі - ЖТӘ) салыстырмалы түрде жаңа институты бар. Қылмыстық іс жүргізу заңында көзделген ЖТӘ мәні қылмыстық іс шеңберінде мүдделеріне қатысы бар адамдарды алдын ала хабардар етпей, сотқа дейінгі кезеңде іс-әрекеттер жүргізу болып табылады. ЖТӘ жүргізудің мақсаты іс бойынша дәлелдемелер алу болып табылады. Ұзақ уақыт бойы құқық

қолданушылар арасында оларды жүргізу барысында заңдылықты сақтау, дәлелдемелер ретінде ЖТӘ нәтижелерінің рұқсат етілуі, осындай ұқсас ЖТӘ мен арнайы жедел-іздікестіру іс-шараларының түбегейлі айырмашылықтары мәселелері бойынша түрлі даулар туындады[4].

ПО қызметкерлері қылмыстардың осы түрлерін тергеу және ашу барысында қандай да бір қателіктерге жол бермеу мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамаларын басшылыққа алуға міндетті. Оны дұрыс жүргізу үшін әр іс-шараны, оның ішінде жасырын тергеу әрекеттерін мұқият жоспарлау қажет.

Қорытындылай келе, полиция қызметкерлері бастапқыда жасырын тергеу әрекеттері жоғары оқу орындарында (ІІМ ведомстволық оқу орындарында) оқыту кезеңінде өтетінін атап өтеміз, бұл өз кезегінде болашақ қызметкерлер үшін бастапқы білімді маңызды қалыптастыру болып табылады. Содан кейін олар жас қызметкерлер келгенде іс жүзінде өтеді. Бұл жағдайда тәжірибелі тәлімгерлерден дұрыс алынған теориялық база мен тәжірибе есірткіге байланысты құқық бұзушылықтарды тергеу кезінде оң нәтиже беруі керек.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. <https://www.nur.kz/society/2025179-menya-silno-trevozhit-etot-vopros-tokaev-vyskazalsya-o-probleme-narkotikov-v-kazahstane/> ресми сайты.
2. <https://www.nur.kz/society/1827070-situaciej-s-narkomaniej-v-kazahstane-obespokoeny-deputaty/> ресми сайты.
3. <https://www.agka.kz/ru/доказательства-и-их-допустимость-в-уг/> ресми сайты.
4. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35818601 ресми сайты.

Авторлар туралы мәлімет

¹*Длимов Алтынбек Әлменұлы* - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, з.ғ.м., полиция майоры

¹*Длимов Алтынбек Альменович* — старший научный сотрудник научно-исследовательского центра Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Буkenбаева, м.ю.н., майор полиции

¹*Dlymov Altynbek Almenovich* - Senior Researcher at the Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, m.yu.n., police Major

---

²*Дауренбек Гүлдана Мұратқызы* — Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, М.з. н., полиция аға лейтенанты

²*Дауренбек Гүлдана Муратовна* — Научный сотрудник научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, м.ю.н., ст. лейтенант полиции

²*Daurenbek Guldana Muratovna* — Researcher at the Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, m.yu.n., Senior police Lieutenant

КАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ ОҚУ ПРОЦЕСІН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жоғары білім беруді реформалау және жетілдіру процесі білікті маман даярлаудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Ведомстволық жоғары оқу орындарында педагогикалық процесті ұйымдастырудағы жетекші рөл оқытушыға тиесілі және ол, ең алдымен, өзінің бастапқы, терең мағынасында бас әріппен жазылған мұғалім болуы керек. Бұл ретте оқытушы тек білімнің ғана емес, сонымен қатар Ішкі істер органдарының болашақ қызметкері ретінде білім алушының жеке басын қалыптастыратын адамгершілік және этикалық негіздердің «жолсерігі» және бағытаушы болып табылады.

Мақалада арнайы оқу орнының оқу процесінің құрылымын қалыптастыру барысында білім беру ұйымдастырудың негізгі принциптерін, атап айтқанда белгілі бір білім беру мекемесінің білім беру мазмұнының ерекшелігін сақтау қажет деген қорытындыға келді.

Түйінді сөздер: теориялық деректер, модельдеу, жағдай, жетілдіру, педагог, білім алушы, Кері байланыс, әдістеме, принциптер.

**ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В
СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Процесс реформирования и совершенствования высшего образования является одним из важнейших направлений подготовки квалифицированного специалиста. Ведущая роль в организации педагогического процесса в ведомственных вузах принадлежит преподавателю и он, в первую очередь должен являться учителем с большой буквы в его исконном, глубинном смысле. При этом преподаватель является «проводником» и носителем не только знания, но и нравственных и этических основ, формирующих личность обучающегося – как будущего сотрудника органов внутренних дел.

В статье был сделан вывод, что в процессе формирования структуры учебного процесса специального учебного заведения, необходимо придерживаться основных принципов организации образовательного пространства, а именно специфику содержания образования конкретного образовательного учреждения.

Ключевые слова: Теоретические данные, моделирование, ситуация, совершенствование, педагог, обучающийся, обратная связь, методика, принципы.

**PROBLEMS OF IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS
IN MODERN CONDITIONS**

The process of reforming and improving higher education is one of the most important areas of training a qualified specialist. The leading role in the organization of the pedagogical process in departmental universities belongs to the teacher and he, first, must be a teacher with a capital letter in his original, deep sense. At the same time, the teacher is a «guide» and a carrier not only of knowledge, but also of the moral and ethical foundations that form the personality of the student – as a future employee of the internal affairs bodies.

The article concluded that in the process of forming the structure of the educational process of a special educational institution, it is necessary to adhere to the basic principles of the organization of the educational space, namely the specifics of the content of education of a particular educational institution.

Біздің қоғамдағы соңғы жылдардағы әлеуметтік-экономикалық және саяси реформалар жоғары оқу орындарында мамандар даярлаудағы міндеттердің өзгеруіне алып келді. Жауапты дұрыс шешімдерді өз бетінше қабылдау қабілеті, жұмысқа білеттілігін, ұжымдық өзара әрекеттесу дағдыларын және басқаларын жоғары деңгейде ұстауға дайын болу сияқты қасиеттер көбінесе кәсіби тапсырмаларды орындау кезінде жетекші болады. Тәжірибе көрсеткендей, ең тиімді кәсіби маңызды қасиеттер ойын модельдеу әдістерін қолдану жағдайында барлық пәндер бойынша барлық түрдегі оқу сабақтары процесінде қалыптасады және дамиды. Теориялық деректер дәлелдейді, ал педагогикалық практика ойын модельдеу әдістерін қолдану белгілі бір қызмет түріндегі кәсіби қызметтің нақты жағдайларын пысықтауға және оларды әр түрлі жағдайларда бірнеше рет қайталауға мүмкіндік беретіндігін қолдайды. Ойын модельдеу әдістерін қолдану негізінде нақты пәндер бойынша оқу-тәрбие процесінің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу үшін білім беру кеңістігін ұйымдастырудың негізгі принциптерін ұстану қажет. Оларға мыналар жатады:

1. *Бастапқы және қайталама мақсаттардың бірлігі.* Бастапқы мақсат – жүргізушінің тапсырмаларын орындау, екінші мақсат-жұмысты ұйымдастыру. Ойын барысында мақсаттар қайта бағытталады, егер екінші мақсат басты мақсат болса: жұмысты түпкілікті нәтижеге жету үшін ұйымдастыру. Бұл қағида командада туындайтын жедел кері байланыс шамадан тыс қаныққан кезде бұзылуы мүмкін, сондықтан ойынға қатысушылар бұл мәселені шешуді кешіктіріп келісе алмайды немесе жедел кері байланыс тез және қарқынды болмаған кезде, бұл сонымен қатар командадағы қорытынды шешімді дайындауды кешіктіреді. Сондықтан ойында «қыздыру кезеңін» өткізу қажет, сол кезде әркімнің өз командасындағы қосымша шығармашылық күш-жігерінің сипаты қандай екенін түсінуге болады.

Ойында қатысушыларға бір-бірінің рөлдік толықтырылуына негізделген ұжымдық іскерлік ынтымақтастықтың әсерін сезінуге мүмкіндік беріледі, яғни біреу «талдаушы», біреу «сыншы», біреу «көмекші», біреу «қарама-қарсы пікірді біріктіруші» болып табылады.

2. *Бірлік принципі* уақыт пен кеңістіктегі командалар арасындағы ойынның құрамын орната отырып, ойын сюжетін кезек-кезеңімен ұйымдастыруда көрінеді. Ойын барысынан қатысушылардың қандай орындарға ие болатынына және тапсырмаларды шешуге қанша уақыт кететініне байланысты. Ең тиімдісі, бұл қағида ұжымдық процедуралар шеңберінде ойыншылардың стихиялық іскерлік мінез-құлқы ретінде, сондай-ақ оларды уақытша реттеуде көрінеді, оны жүргізуші реттей алады және ойын қатысушылары ойын процесінің бастапқы кезеңдерінде оларға арналған рөлдік ақпаратта бере алады. Бұл принцип екі жағдайда да бұзылуы мүмкін: олардың ұзақ уақыт шешім қабылдауы уақыт шегінде бұзылған кезде, бұл ойыншылардың қатаң бағдарламалануына әкеледі, сонымен қатар ұйымдастырушылық бағдарлама ойын процедураларының алгоритмін іздейтін ойын қатысушылары үшін жарамсыз болып қалады, бұл көбінесе ұйымсыздыққа әкеледі.

3. *Параллельдік пен дәйектілік принципі* барлық ойыншылардың синхрон-дылығы мен өзара байланысын қажет етеді. Ойын жетекшісі кері байланысты ұйымдастырады, оларды әр команданың тапсырмаларын қатар шешуде пысықтауға уақыт береді. Бұл қағида әрдайым жұмыс істемеуі мүмкін, өйткені барлық топтар бір уақытта ойын процедурасына қатыса бермейді, яғни кейбір ойыншылар ойын сюжетіне деген қызығушылықты жоғалтып, өз кезегін күтеді, осылайша оны өңдеу мен жалпылаудағы «сәтсіздіктерге» әкелетін ойын фазасының өсу реті бұзылады, осылайша ойын қарқыны жоғалады, оқу-танымдық жағдайдың бұзылуы пайда болады.

4. *Шартты және нақты бірліктің принципі* ойын жағдайын қатысушылар шартты және нақты бір уақытта жүзеге асырған кезде оңтайлы түрде көрінуі мүмкін. Бұл принцип ойында шартты компоненттер басым болған кезде бұзылады, бұл ойыншыларға ойынға толықтай енуге мүмкіндік бермейді, өйткені олар көптеген шектеулерге тап болады немесе ойынның сюжетін итермелейтін нақты компоненттер басым болады. Бұл жағдайда ойын іс жүзінде орын алатын және болжанған тапсырманың табиғи шешімі ретінде қайталанатын іскерлік қатынастарды қарапайым имитациялауға айналады. Бірінші жағдайда, шарттар оң кері байланыстарды қалыптастыруды өте қиындатады, екіншісінде ойындағы нақты компоненттер басым болған кезде кері байланыс біріктіріледі. Екі жағдайда да ойынға деген қызығушылық жоғалады, бұл күтпеген әсер ойыншылардың қызығушылығын үнемі қолдайтын кезде жаңа кері байланыстарды тез көбейтуге мүмкіндік береді.

5. *Бірліктің принципі еліктеу және импровизация* жағдайлар ойнаушылар танылатын ретінде ойнаған кезде тиімді көрінеді. Басқаша айтқанда, барлығы үшін бірдей ойын жағдайы команданың рөлдік құрамына байланысты әр түрлі жолмен шешілуі мүмкін. Бірақ белгілі бір жағдайды шешуде имитация мен импровизация принципі бұзылуы мүмкін, егер бұл талап белгісіз түрде тұжырымдалған кезде, ойыншылардың белгілі бір іскерлік қатынастар моделін көбейту туралы талабы қатаң түрде қойылса. Бірінші жағдайда, ойыншылар қолданыстағы тәжірибеде болған жағдайды жадынан көшіруге тырысады. Бұл ойынға үлгіні, репродуктивті шешімдерді енгізе алады. Екінші жағдайда, оларға жағдайды бірнеше рет болжау үшін өте үлкен кеңістік беріледі, бұл импровизацияның көптігіне әкелуі мүмкін, сондықтан оны талдаудың мәні жоғалады.

6. *Жасырын және айқын бірлік принципі* бірнеше жағдайда бұзылады: а) ойын ұзақ уақыт бойы «жасырын» болады, ал оның қатысушылары ұзақ уақыт бойы олардың әрекеттерінің мәні неде екенін түсіне алмайды; б) ойын тым ашық, ойнақы,

қатысушылар мұндай ойында шынымен ұтылуға болады деп санап, оны байыпты қабылдамайды, бірақ солай кез-келген нақты міндеттерді байыпты шешу емес. Екі жағдайда да ойын бұзылады, өйткені ойынға қатысушылардың үміттері орындалмайды. Бұл кері байланыстың оң әсерін жоққа шығаратын жалған ойынның көзі болып саналады. Сондықтан ойындарды жобалау мен іске асыруда негізгі сюжеттік желіні белгілеу және орналастыру маңызды, яғни қызығушылықтың «түйіндері» қай жерде пайда болатынын және ойынға деген қызығушылықты қалыптастыру үшін осы «түйіндерді» қалай «шешуге» болатындығын болжау керек. Ойын тосынсыйларына қызығушылықты арттыра отырып, өзіндік «эмоционалды шындарды» қалыптастыратын кері сюжеттер де пайда болуы мүмкін.

7. Командалық және командааралық деңгейлерде ұжымдық шығармашылық ынтымақтастықтың белгілі бір «аймақтарын» ұйымдастыру ретінде *локализация мен кешенділіктің бірлігі принципі*. Проблема-лық топтарда (командаларда) тапсырмаларды шешуде жергілікті топтық байқалады, бұл топтарда кері байланыстың пайда болуын күшейтеді. Бұл принцип белгілі бір уақытта өзін-өзі көбейтуі керек, содан кейін кері байланыс «буындарда» қарқынды пайда болатын жалпы топтық эмоционалды-танымдық шындарда қанағаттандырылуы керек. Сондықтан ойын процестері ойынның жергілікті компоненттері оның барлық қатысушылары ойын процедураларына қатысқан кезде анда-санда оның жалпы топтық компоненттерімен алмастырылатындай етіп ұйымдастырылады.

8. Сахналық және визуалды компоненттердің принципі-командалар тұрақты белсенділер ретінде әрекет етіп, сюжеттік желіні ойнағанда, басқалары бақылаушыларға айналады. Командалар орындарын өзгерте алады, содан кейін көрермендер мен сахна жетекшілері арасындағы кері байланыс қайта құрылады: олардың көріністерінің жаңа «өрісі» пайда болады. Бұл қағиданы бұзу белсенділер көрермендердің танымдық сұраныстарын қанағаттандыра алмаған кезде немесе барлық көрермендер белсенділерді қабылдамай,

ойынға кедергі келтіріп, ойынды бұзатын орынсыз мінез-құлық пайда болған кезде орын алуы мүмкін. Бұл жағдайда жүргізушінің араласуы қажет, себебі ойын бұзылуы мүмкін. Оны ойыншылар мен көрермендерді ойын процедураларына бейімдеу үшін дайындыққа уақыт беріп, осылайша кері байланысты қалпына келтіреді.

9. *Объективті және субъективті бірлік принципі* командаларды бағалауда және оларды бағалауда көрсетеді. Ол бағалаудың субъективтілігі қазірдің өзінде үлгі болып табылатын белгілі бір тенденцияның көрсеткіші болған кезде ойын байланыстарының түзету-рөлдік әлеуетін ашады. Оны өлшеуге, графикалық түрде бейнелеуге және рефлексивті құндылықты басқаруды модельдеуде бағалау кері байланысын қалыптастыру процесінің қалай жүретінін бағалауға болады.

10. Теория мен практиканың бірлігі принципі ойын модельдеуінің мағыналық-қалыптастырушы бағытын белгілейді, өйткені ол білім алушыларды оның мазмұнын тұжырымдамалық түсінуге бағыттайды. Ол ойыншыларға іс-әрекетке басшылық деп санауға болатын нақты ғылыми-практикалық материал алатындай етіп ұйымдастырылған.

Осылайша, қарастырылған принциптер оң нәтиже береді және күшейтеді, егер олар жан-жақты жүзеге асырылса, имитацияланған кеңістік жағдайында кәсіби мәселелерді шешуде тұлғааралық өзара

әрекеттесу процесін толықтырады және өзара байытады.

Оқу-тәрбие процесінде ойын модельдеу әдістерін қолдану нақты модельденген жағдайға қолда бар білімді тікелей қолдануда практикалық дағдылар мен дағдылармен бірге кәсіби маңызды теориялық білімді қалыптастырудың қажетті алғышарттарын жасайды.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие процесін қарқындату білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеудің жаңа бағыттарын, әдістері мен технологияларын іздеуді талап ететінін атап өткен жөн. Практикалық жағдайларды модельдеудің әртүрлі инновациялық әдістерін, ойын модельдеу әдістерін қолдану жағдайында мұғалімдер оқу процесінде білім алушының даму траекториясын, кәсіби білімді, дағдыларды, кәсіби және жеке қасиеттерді қалыптастыруға педагогикалық әсер ету процесі мен нәтижесін бақылаудың ерекше мүмкіндігіне ие. Барлық көрсетілген шаралар қазіргі заманғы маманның теориялық және практикалық дайындығының оңтайлы үйлесуіне ықпал етеді.

Қорытындылай келе, осы мақаланың мақсаты оқу материалын беруді өзектендіру, оны қазіргі заманның шындығымен және инновациялық білім беру технологияларының даму динамикасымен байланыстыру үшін мұғалімдерді шығармашылық білім беру процесіне тарту болып табылатынын атап өткен жөн.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Бекишева С.Д. Оқытудың техникалық құралдарын пайдалана отырып дәріс өткізу әдістемесі туралы. Ұлттық білім беру жүйесін жаңғырту жағдайындағы заң білімін дамытудың мәселелері мен перспективалары: Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Қарағанды қ., 25.05.2007 ж. 79-бет.

2. <http://psycho-teaching.com/anajit/prepodavaie.psychologii/metodika>

3. Бабаева С.Б., Оңалбаева Ж.К., Жалпы педагогика: Оқулық – Алматы: «Заң әдебиеті», 2005.

4. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы. Минск, 1993.

5. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. Владос, 2001.

6. Кожевников С.Н. Заң факультетінің студенттерінің танымдық қызығушылықтарын дамыту туралы // Құқық және білім. 2008.

7. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М., 1972. С. 170 - 176.

---

8. Пен С.Г. Интенсификация обучения путем реализации инновационных подходов к методике проведения учебных занятий. Сборник «Пути повышения качества профессиональной подготовки слушателей и курсантов учебных заведений МВД РК». – Караганда: Карагандинский юридический институт МВД РК им.Б.Бейсенова.113 с.

Автор туралы мәлімет:

¹**Жайлаубаева Шара Темірханқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты кәсіби даярлық факультетінің оқытушы-әдіскері, полиция майоры

¹**Жайлаубаева Шара Темірхановна** — преподаватель-методист факультета профессиональной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, майор полиции

¹**Zhailaubaeва Shara Temirkhanovna** — teacher-methodologist of the Faculty of Professional Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police major

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА КУРСАНТТАРДЫҢ ОҚУ-ЖАТТЫҒУ ПРОЦЕСІ МЕН ОҚУ ҚЫЗМЕТІН ҰШТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада білім беру мекемелерінде оқу-жаттығу процесін ұйымдастыру кезінде туындайтын проблемалық мәселелер қарастырылған. Негізгі мәселе—курсанттардың спорттық іс-әрекетін университетте оқу кезеңінде олардың оқу іс-әрекетімен ұштастыру.

Түйінді сөздер: дене шынықтыру, кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру, спорт, оқу-жаттығу процесі.

ПРОБЛЕМЫ СОПРЯЖЕНИЯ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА И УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУРСАНТОВ В ВУЗЕ

В статье рассматриваются проблемные вопросы, возникающие при организации учебно-тренировочного процесса в образовательных учреждениях. Основной вопрос-совмещение спортивной деятельности курсантов с их учебной деятельностью в период обучения в вузе.

Ключевые слова: физическая культура, профессионально-прикладная физическая культура, спорт, учебно-тренировочный процесс.

PROBLEMS OF INTERFACING THE EDUCATIONAL AND TRAINING PROCESS AND THE EDUCATIONAL ACTIVITIES OF CADETS AT THE UNIVERSITY

The article deals with problematic issues arising in the organization of the educational and training process in educational institutions. The main issue is the combination of sports activities of cadets with their educational activities during their studies at the university.

Key words: physical culture, professionally applied physical culture, sport, educational and training process.

Қазіргі уақытта әрбір жоғары оқу орнында спорт разрядтары мен атақтары бар курсанттар: спорт шеберіне, спорт шеберіне кандидаттар білім алуда. Олар өздерінің жоғары оқу орындарын түрлі спорттық іс-шараларда ұсынады, өздерінің оқу орнының бет-бейнесі «визит карточкасы» болып табылады. Бірінші курстан бастап білім беру мекемесінің бастығына дейін бәрі оларды мақтан тұтатыны сөзсіз. Бірақ бұған қарамастан, мұндай курсанттар оқу кезеңінде әртүрлі проблемаларға тап болады, олардың ішіндегі ең маңыздысы – оқытуды оқу процесімен ұтымды үйлестіру мәселесі. Тәжірибе көрсеткендей, спорттық жетістіктердің максималды көрінісі мен спорттық форманың шыңы спортшының жас кезеңіне, жоғары оқу орнында оқуға

түседі. Курсанттың апталық циклде жаттығу процесі 6-7 күнді құрайды, ұзақтығы тәулігіне 8 сағатқа дейін. Тек осындай дайындық кезеңі оған таңдалған спорт түрінен жоғары нәтижелерге қол жеткізуге және спорт шебері немесе халықаралық дәрежедегі спорт шебері атағын алуға мүмкіндік береді. Дәл осы себеп оқу материалын сапалы игеруге уақыттың жеткіліксіздігін және спортшының жаттығу сабақтарын оқу үдерісімен үйлесімді түрде біріктіре алмайтындығын көрсетеді. Интернет-басылымдарда апталық циклде екі реттік жаттығу бағдарламасы туралы пікірді жиі кездестіруге болады.

Бұл мәлімдеме аптасына екі-үш жаттығу спорттық форманы сақтау үшін жеткілікті деген жалпы пікір

қалыптастырады. Алайда, жалпы физикалық даму үшін бұл жаттығу бағдарламасы оңтайлы, бірақ жоғары дәрежелі спортшының арнайы физикалық дайындығы үшін бұл жеткіліксіз екенін ескеру қажет.

Осылайша, спорттық қызметте жоғары нәтижелерге қол жеткізген спортшыларды даярлау тәжірибесін пайдалану аптасына 6-7 күн жаттығу бағдарламаларын әзірлеуді көздейді. Жаттығу процесінің кейбір кезеңдері міндетті гигиеналық процедуралармен және массажбен күнделікті екі-үш рет жаттығуды қажет етеді. Жаттығу алдындағы және жаттығудан кейінгі кезеңде оқу процесін ұйымдастыру да өте проблемалық мәселе болып табылады, өйткені білім алушыға сабақта материалды меңгеру өте қиын [1].

Күнделікті екі рет жаттығудың мысалын қарастырайық. Спортшы өзінің алғашқы жаттығуын күннің басында аяқтап, көп энергия жұмсағаннан кейін жеткілікті шаршады, бұл оған оқу процесіне толық қосылуға мүмкіндік бермейді және оқу материалын игеру үшін тиімді жұмыс істеуде қиындықтар туғызады. Екінші жаттығу (күннің екінші жартысы) неғұрлым қарқынды және көлемді. Жинақталған шаршау спортшыға оқу материалын игеру бойынша өз бетінше жұмыс жасауда айтарлықтай қиындықтар туғызады. Жаттығу бағдарламасының соңында (кешкі уақытта) дененің ертеңгі жаттығуға дайындығын қамтамасыз ету үшін қалпына келтіру шараларының кешенін жүргізу қажет. Оқу материалын игеру проблемаларының едәуір бөлігі курсанттың оқу-жаттығу жиындарына кетуінен туындайды. Дәл осы оқу-жаттығу жиындары мен жарыстардан өту кезеңінде спортшы оқу сабақтарына қатыса алмайды. Әдетте, жарыстар мен жарыстарда спортшылардың оқу пәндерін өз бетінше оқуға уақыт бөлуге мүмкіндігі жоқ. Бұл жиынтықта оқу материалын елеулі түрде өткізіп жіберуге әкеп соғады.

Толыққанды сапалы оқыту мен жоғары білікті бәсекелестік қызметті біріктіру іс жүзінде мүмкін емес деп саналады. Сондай-ақ, спортшылардың тек бір бөлігі ғана білім мен спортты зиянсыз

үйлестіре алатындай уақытты ұтымды ұйымдастырудың сирек қабілетіне ие екендігі дәлелденді. Оқу мен спортты біріктірудің негізі оңтайлылық принципі болып табылады, оған сәйкес, егер дайындықтың бір бөлігі көп уақыт бөлсе, екіншісі сәйкесінше аз болады. Егер спортқа басымдық берілсе, онда білімге ең аз уақыт беріледі және керісінше.

Отандық және шетелдік жоғары оқу орындарының тәжірибелік зерттеулері көрсеткендей, бұқаралық дене шынықтыру-спорттық жұмыс деңгейінде ғана білім алушылардың жақсы үлгерімі аудан, облыс, субъект деңгейінде жақсы спорттық нәтижелермен ұштастырылуы мүмкін. Егер мақсат әлемдік деңгейде танылған ең жоғары нәтижелерге қол жеткізу болса, онда үлгерімде жоғары көрсеткіштерге қол жеткізу іс жүзінде мүмкін емес. Жетекші мамандар мен педагогтар не ұсынады?

Бүгінгі таңда бұл мәселені шешудің бірнеше нұсқасы бар. Біріншіден, жеке кәсіптік білім беру факультетін құру. Мұндай ұйыммен оқу процесі бүкіл жаттығу процесін, оқу-жаттығу жиындары мен спортшылардың жарыстарын ескеретін жеке кесте негізінде құрылады. Осы кестеге сәйкес спортшы семестрде бес апта ғана сабаққа қатысуы керек және барлық студенттер емтихан тапсыруы керек. Екіншіден, дене шынықтыру және спорт мамандарын даярлаумен айналысып қана қоймай, сонымен қатар алдымен еліміздің, облыстардың, жоғары оқу орындарының құрама командаларының құрамына кіретін, содан кейін өздерін кәсіпқой спортшылар ғана емес, сонымен қатар жаттықтырушылар, жаттықтырушылардың көмекшілері де жүзеге асыра алатын кәсіпқой спортшыларды даярлау қажет. Мұның бәрі спортшылар үшін жаңа білім беру бағытын әзірлеуді және оны жоғары оқу орындарының білім беру қызметіне енгізу тетігін іске асыруды талап етеді. Тиісті шешімді қажет ететін ең күрделі мәселелердің бірі-спортшыны спорт менеджері, жаттықтырушы, жоғары білікті маман және сонымен бірге жоғары деңгейлі спортшы ретінде қалыптастыру. Оқу қызметі мен жоғары жетістіктер спортымен

айналысудың маңызды мәселесін шешу үшін дене шынықтыру емес жоғары оқу орындарында оқитын кәсіпқой спортшыларды даярлау процесін түбегейлі өзгерту қажет[2].

Сондай-ақ, ішкі істер министрлігінің білім беру мекемелеріне келетін болсақ, басты міндеті ішкі істер органдарының қатарын құқық бұзушылықтың кез келген түріне тиімді қарсы тұруға, күнделікті және төтенше жағдайларда үздік кәсіби және азаматтық қасиеттерді көрсетуге қабілетті және дайын жоғары білікті мамандармен жүйелі түрде толықтыру болып табылады және олардың бірі – ПО қызметкерлерінің дене шынықтыру даярлығы.

Қорытындылай келе, дене шынықтыру сабақтары курсанттардың дене дайындығын дамытуға, дененің қан ағымын жақсартуға, бүкіл дененің тонусын сақтауға, физикалық күш пен төзімділікті жақсарту арқылы спорттық көрсеткіштерді жақсартуға, төтенше жағдайларда жедел-қызметтік міндеттерді шешуге әкеледі деп айтқым келеді. Жалпы, физикалық және үйлесімді дамыған тұлға болашақ қызметкерлердің құрылысының жалпы көрінісіне, атап айтқанда, нағыз тәртіп сақшысының келбетіне жақсы сәйкес келеді деп есептеймін.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Дене шынықтыру: жоғары кәсіптік білім беру мекемелерінің студенттеріне арналған оқулық, И.С.Барчуков; жалпы ред. Н.Н.Маликова. - 6-шы басылым,- М: «Академия» баспа орталығы, 2013.

3. Ю.Д.Железняк, дене шынықтыруды оқыту әдістемесі: студенттерге арналған оқулық, жоғары кәсіптік білім беру мекемелері, Ю.Д. Железняк, И.В. Кулишенко, Е.В. Крякина; ред. Ю.Д. Железняк. – М.: Басылым. «Академия» орталығы, 2013.

3. И.А.Гуревич, дене шынықтыру және денсаулық. 300 жарыс-ойын тапсырмасы: оқу-әдістемелік құрал. - Минск, 2011.

Автор туралы мәлімет:

¹**Қаирбаев Жарас Қайрбайұлы**— Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты дене шынықтыру кафедрасының оқытушысы, полиция майоры

¹**Қаирбаев Жарас Қаирбаевич** — преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева, майор полиции

¹**Kairbaev Zharas Kairbaevich** — Teacher of the Department of physical culture of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukebayev, police maior

ВЗВОД КУРАТОРЫНЫҢ ТЫҢДАУШЫЛАРҒА ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ РӨЛІ

ПО ведомстволық оқу орындарына келетін тыңдаушылардың бойына мейілінше алдымен патриоттық тәрбие беру сонымен қатар әскери-қызметтік тәртіп-оны қатаң сақтау болашақ ПО қызметкерінің міндеті екенін ұғындыру және олардың арасында өзара бірін-бірі тұлға ретінде сыйлай білуге баулу-оқу орнының профессорлық-оқытушылық құрамының міндеттерінің бірі екенін айта кеткен жөн. ПО ведомстволық оқу орындарына келген тыңдаушы жана ортаға, болашақ қызметіне тез үйреніп кетуі үшін топ кураторларының атқаратын рөлі өте зор.

Түйінді сөздер: Патриотизм, топ кураторы, ведомстволық, кадр, профессорлық-оқытушылық, полиция, білім, тәрбие жұмысы, тарихи.

РОЛЬ КУРАТОРА ВЗВОДА В ВОСПИТАНИИ СЛУШАТЕЛЕЙ

Среди слушателей, посещающих ведомственные учебные заведения ОВД, следует отметить, что патриотическое воспитание, а также осознание того, что военно-служебная дисциплина-строгое ее соблюдение-это обязанность будущего сотрудника ОВД, и привитие им взаимного уважения друг к другу-одна из задач профессорско-преподавательского состава учебного заведения. Роль кураторов группы очень велика, чтобы слушатель, прибывший в ведомственные учебные заведения ОВД, мог быстро привыкнуть к новой обстановке, к будущей деятельности.

Ключевые слова: Патриотизм, куратор групп, ведомственный, кадровый, профессорско-преподавательский, полицейский, образовательный, воспитательный, исторический.

THE ROLE OF THE PLATOON SUPERVISOR IN EDUCATING LISTENERS

Among the students attending departmental educational institutions of the Department of Internal Affairs, it should be noted that patriotic education, as well as awareness that military service discipline-strict observance of it-is the duty of a future employee of the Department of Internal Affairs, and instilling in them mutual respect for each other is one of the tasks of the teaching staff of the educational institution. The role of the curators of the group is very great, so that the listener who arrived at the departmental educational institutions of the Department of Internal Affairs could quickly get used to the new environment, to future activities.

Keywords: Patriotism, curator of groups, departmental, personnel, faculty, police, educational, educational, historical.

Тәрбие – білім бастауы демекші Тәуелсіз мемлекет ретінде Қазақстанның қалыптасуы мен дамуында Ішкі істер органдарының қызметкерлерінің алатын орны ерекше және ол өзіне жүктелген міндеттерді абыроймен орындап келеді. «Халық пен халықты теңестіретін-білім»-деп Мұхтар Әуезов айтқандай, білім мен тәрбиені бірге ұштастыра бәсекеге қабілетті маман дайындау-біздің негізгі мақсатымыз.

Біз ПО ведомстволық оқу орындары алдымен алдымызға келген тыңдаушының бойында отаншылдық сезімін қалыптастыра білуіміз керек. Патриотизм, Отан сүйгіштік, патриоттық тәрбие мәселесі-адамзат өркениетінің өн бойында ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы мақсат, рухани асыл мұра, азаматтық парыз, ар тазалығы қалпында қарастырылып келген.

Әрине ПО ведомстволық оқу орындарына келетін тыңдаушылардың бойына мейілінше алдымен патриоттық тәрбие беру сонымен қатар әскери-қызметтік тәртіп-оны қатаң сақтау болашақ ПО қызметкерінің басты міндеті екенін ұғындыру және олардың арасында өзара бірін-бірі тұлға ретінде сыйлай білуге баулу-оқу орнының профессорлық-оқытушылық құрамының басты міндеті екенін айта кеткен жөн. ПО ведомстволық оқу орындарына келген тыңдаушы жаңа ортаға, болашақ қызметіне тез үйреніп кетуі үшін оқу орнының инспектор - психологының және топ кураторларының атқаратын рөлі өте зор. Олар алғашқы этапта тыңдаушыларға психологиялық тұрғыдан сауалнамалар және жеке кеңестер жүргізіп, атқарылған жұмыстарының нәтижесі бойынша тыңдаушыларға бағыт-бағдар беріп отырса, олар таңдаған бағыттарының дұрыстығына сеніммен қарап, жаңа ортаға тез үйреніп кететініне сенімім мол.

Осы орайда білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды міндеттерінің бірі-өкілдері бәсекеге қабілетті білімді меңгерген, ой өрісі дамыған ғана емес, жоғары азаматтық және адамгершілік ұстанымы, отансүйгіштік сезімі мен әлеуметтік жауапкершілігі, өзіндік сана-сезімі қалыптасқан зияткер ұлтты, ұрпақты, болшақ ПО қызметкерін қалыптастыру болып табылады. Қазіргі білімнің мазмұны санмен емес, сапамен өлшенетінін кезең ескертеді. Әр ішкі істер органы қызметкердің басты міндеті сапалы жұмыс атқару сонымен бірге, азаматтардың конституциялық құқықтарын сақтауда, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін іс әрекеттері мен біліктілікте. Қазіргі таңда қызмет бабында жүрген әр тұлғаның өз жұмысына деген жауапкершілігі ең басты назарда ұсталынып келеді. Қоғамның кез келген саласында кадр мәселесінің маңызы зор. Әсіресе, ішкі істер органында қызметте жүрген мамандардың өз жұмысына сауаттылықпен қарауы-қызмет сапасының артуына тікелей ықпал ететіні сөзсіз. Ал оның іскерлігі, жан-жақтылығы, сауаттылығы, біліктілігі-сол біліктілікті оған

ұғындыра білген профессорлық-оқытушылық құрамға байланысты.

Ақпараттар легі шамадан тыс көп ортада өмір тәжірибесі нық қалыптасып орнықпаған тыңдаушылар үшін ғылымға негізделген, тәжірибелік көмегі бар педагогикалық құрам қажеттігі байқалады. Осы орайда ведомстволық білім беру мекемелерінің басшылары профессорлық-оқытушылар құрамының сапасына басты назар аударуы тиіс. Тек білікті маман, білімді педагог қана тәрбиелі, өнегелі, сауатты болашақ өз ісінің мамандарын баулып шығаратыны бәрімізге мәлім. Сапалы білім беру бағытында жасалып жатырған істердің біріне мысал ретінде Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі мектеп оқытушыларының біліктілігін көтеру үшін Н. Назарбаев атындағы Зияткерлік мектептерінің дербес білім беру ұйымдарының Педагогикалық шеберлік орталығы Кембридж университетімен бірлесіп, әлемдегі ең үздік білім беру бағдарламаларының негізінде ұстаз біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасын жүзеге асырып жатыр. Осы мысалдың негізінде біз ПО ведомстволық оқу орындарының басшылары өз педагог кадрларымыздың біліктілігін көтеру үшін оларды біліктілігін арттыру курстарына жүйелі түрде жіберіп отыруымыз қажет. Мүмкіндігіне орай ІМ академияларының бірінде педагог кадрлардың (профессорлық-оқытушылық құрамның) біліктілігін арттыратын, олардың біліктілігін арттыруына өзге мемлекеттердің жоғары оқу орнының профессорлық құрамын шақыра отырып, біздің педагог кадрларға сапалы білім береуге жіберу.

Болашақ полиция қызметкерлерін тәрбиелеудің маңызды жұмысы патриоттық тәрбие болып табылады. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері күн сайын криминалдық, әлеуметтік қарсы күрес элементімен бетпе-бет кездеседі. Жеке құрам күнделікті үлкен әлеуметтік-психологиялық жағымсыз әрекеттер ықпал етіп, патриоттық сезім сапасы сыналады. Сондықтанда, қазіргі таңда Қазақстан Республикасы ІМ оқу орындарының тыңдаушыларын Отаншылдыққа тәрбиелеу

өзекті мәселеге айналды. Патриотизмге үйрете алмайсын оны міндеті түрде тәрбиелеу керек. Қазақстан Республикасының білім туралы заңы, Қазақстан Республикасы ІІМ ішкі істер органы қызметкерлерінің ар-намыс кодексі, ішкі істер органының ішкі қызмет жарғысы - тыңдаушы бойында адамгершілік және салауаттылық тұрмыс негіздерін қалыптастыруға, азаматтыққа тәрбиелеуге, шығармашылық қабілетін дамытуға жұмылдырады.

Осы міндеттерді шешудің жауапкершілігі, тыңдаушының тәрбие ісін бағыттауы және ұйымдастыруы взвод кураторына жүктеледі.

Взвод кураторының біліктілігі тыңдаушылар әлемін терең түсінуге негізделген педагогикалық білім екендігі даусыз.

Взвод кураторына ведомстволық жоғары оқу орны оқытушыларының бірі оқу орны бастығының бұйрығымен тағайындалады. Ол тәрбие жұмысын өзіне сеніп тапсырған взвод ұжымымен, сондай ақ профессорлық-оқытушылар құрамымен, қажеттігіне орай ата-аналармен тығыз байланыста іске асыруға бар күш жігерін жұмсайды.

ІІО ведомстволық жоғары оқу орындарындағы куратор қызметінің басты бағытының бірі ол тыңдаушы бойына бірінші кезекте отансүйгіштік қасиетті қалыптастыру. Болашақ ішкі істер органының қызметкері өзі таңдаған мамандығы бойынша атқаратын қызметінде негізгі мәселелердің бірі ол - Отанына, еліне адал қызмет атқаруы.

Топ кураторы сонымен бірге тыңдаушы бойына өз жұмысы бойынша ілгері өсуге ұмтылуды (карьер) қалыптастыруы шарт. Куратор өз тыңдаушысымен тәрбие жұмысын өткізу барысында үнемі осы сұрақты тыңдаушыларға қойып отыруға және олардың бойында өз жұмысында ілгері өсуге ұмтылу қасиеттерін тыңдаушы бойында дамытуға міндетті.

Сонымен қатар осы патриоттық тәрбиені адамгершілік тәрбиемен үнемі байланыстырып отыруы керек. Үлкенге

құрмет, өзінен шені үлкен азаматтарға шынайы сыйластықпен қарауға, өзге тыңдаушылардың немесе өзге адамдардың басына түскен қиындықтармен бөлісуге дайын тұратын тұлғаны дамыту взвод кураторының басты міндеті.

Қазақстан Республикасы ІІМ ішкі істер органы қызметкерлерінің ар-намыс кодексі, ішкі істер органының ішкі қызмет жарғысы тыңдаушыларға бірінші кезекте жан-жақты түсіндіріліп, аталған нормативтік-құқықтық құжаттармен оқып танысу, оның мәнін терең түсіну осы құжаттарға сай алдағы қызметтерін реттеу оларға қажетті басты міндеттердің бірі екенін түсіндіру куратордың негізгі міндеттерінің бірі.

Патриоттық тәрбие моделі тыңдаушылармен жұмыс істеудің тұжырым-дамалық рәсімделген идеяларының, түсініктерінің, көзқарастарының, нысандары мен әдістерінің жүйесі ретінде қоғамның мүдделерін, дүниетанымын және мұраттарын сипаттайды. Ведомстволық жоғары оқу орнының ғана емес, сонымен бірге еліміздің, біздің Отанымыздың, егеменді Қазақстанның дамуында маңызды анықтаушы рөлін атқарады.

Тыңдаушыны шығармашылық, жан-жақты дамыған жеке тұлға, өмірлік ұстанымы белсенді азамат және қазіргі заманғы кәсіби шебер-маман ретінде қалыптастырудың маңызды шарты ведомстволық жоғары оқу орнының корпоративті мәдениетіне негізгі түрде қосылған тәрбиелеу жұмысының жүйесі болып табылады.

Тыңдаушылар тәрбиесі білім беру процесінің ажыратылмас бөлігі, осыдан, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес әрбір оқытушының, куратордың және жоғары оқу орны қызметкерінің кәсіби міндеті болып табылады.

Тыңдаушыларды патриоттық тәрбиелеу қазіргі заманғы адамгершілік талаптарын есепке алатын, жалпы адамзаттық құндылықтар басымдылығы негізінде руханилықты қалыптастыру факторлары мен механизмдерін пайдалану

арқылы тұтас, тәрбие процесі ретінде жүзеге асырылуы тиіс.

Педагогикалық ұғым ретінде патриоттық тәрбиелеудің мазмұнына екі елеулі бөлігі кіреді.

Біріншісі-мақсатқа бағытталғандық, әлеуметтік-мәдени бағдар ретінде қандай да бір үлгінің, берілген жағдайда қазіргі Қазақстанның жетістіктері мысалында тыңдаушыларды патриоттық тәрбиелеудің бар болуы, оның саяси ерік-жігерімен Қазақстанды экономикалық мықты, демократиялық мемлекет етуге деген орасан зор тілегімен тығыз байланысты.

Екіншісі-процесс барысының адамзаттың тарихи дамуының жетістіктері ретінде әлеуметтік-мәдени құндылықтарға сәйкестігі.

Тыңдаушылармен жүргізілетін патриоттық жұмыстың тәрбиелік функциясы олардың мықты және қолайлы қоғамдық-азаматтық қызметке қосылуына қарай анықталады. Атап айтқанда, осында тыңдаушылардың бойында патриотизм мен интернационализм сияқты жоғары сезімдер, сондай-ақ адамдардың туып өскен жеріне жақындығы; ана тіліне деген құрметті көзқарасы;

Отанның мүдделері жайындағы қамқорлық; азаматтық сезімдерді білдіру және Отанға адалдықты сақтау; оның әлеуметтік және мәдени жетістіктері үшін мақтаныш; оның бостандығы мен тәуелсіздігін қорғау; Қазақстан Республикасының өткен тарихына және одан мұраға қалған дәстүрлерге құрметті көзқарас; өзінің еңбегін, күші мен қабілетін елінің гүлденуіне арнауға ұмтылу сияқты жоғары сезімдер қалыптасады.

Бұл жүйеде тыңдаушылардың Отанға, өзінің халқына, өткен тарихқа, мемлекетке құрметін, оның атрибуттарына (Әнұран, Ту, Елтаңба) деген сезімін әрдайым дамыту керек.

Тыңдаушыларға Отанға деген махаббат, азаматтық міндет, офицер намысы деген түсініктер барлығын, ұлтына, адамның жас мөлшеріне, тұрғылықты жеріне қарамастан әрқашан бір мағына беретінін айтып отыру керек. Бұл туралы тарихтан және қазіргі өмірден алынған

мысалдармен дәлелдей келе, тарих беттеріне үңіле отырып, Ұлы Отан соғысы жылдары соғысқа атанған қазақ жерінен шыққан батырлар (Әлия Молдағұлова, Нүркен Әбдіров, Сұлтан Баймағанбетов, Мәншүк Мәметова, Рамазан Қошқарбаев және т.б.) республикалар бірлестігінде ерлік жасағаны туралы айту қажет.

Біздің институтта қызметтік міндеттерін орындау кезінде қаза тапқан ПО қызметкерлері туралы материалдар жинақталған стенд шығарылды және оқу аудиториясына аты берілді. Бұл жұмыс институттың жеке құрамына мақтаныш, себебі батырлар сонау тарихи фильмдерден, кітаптардан алынған емес, қазіргі біздің замандастарымыз. Осы стендпен шектеліп қалмай бұл жұмысты кең ауқымда дамытсақ нұр үстіне нұр болар еді.

Тәуелсіз Қазақстанның ПО батырлары туралы фильмдер, кітаптар шығарылып, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы көп көрсетілсе, қазірде елін сүйетін, Отан үшін жанын беретін батырлар бар екеніне тыңдаушылар көз жеткізер еді. Сонымен қатар, адам өмірге патриот болып келмейді, оны қоғам тәрбиелейді, біздің тыңдаушыларды ұжым яғни институттың кадр және тәрбие бөлімі, оқытушылар құрамы, топ жетекшілері, курс басшылары тәрбиелейді.

Ұжым болып тәрбиелеудің маңызы зор, себебі тыңдаушының кездескен мәселелерді көп болып шешімін табуға болады. Тыңдаушылардың оқу үлгерімін, топтағы тәртібін және белсенділігін ескере отырып марапаттауға ұсыну, ата-анасына алғыс хат жіберу, кезекті арнаулы атағын беру арқылы ынталандыру мақсатында тәрбиелеуге болады. Тыңдаушылардың жарғыға сай емес қатынастарды болдырмау, әскери-қызметтік тәртіпті және заңдылықты бұзбау мақсатында, институт қабырғасында түрлі спорт, ғылыми үйірмелер, дебаттар, КТК ойындары өткізілуде.

Осыған сәйкес, Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарының тыңдаушылары болашақта кәсіби қызметіне бейімделуі үшін, яғни бұл дегеніміз қызметін жүйелік және мақсатын бағыттау, жоғары патриоттық сана сезім ояту, өзінің

Отан сүйгіштігі, азаматтық міндетін орындауға дайын және елін қорғаудағы конституциялық міндеттерін білу, қызметтік міндеттерін, таңдаған мамандығына

деген мақтанышы, патриоттық және өнегелі-эстетикаға тәрбиелеу болып табылады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. А.Н.Тесленко Психология и педагогика в правоохранительной деятельности. – Астана, 2000г.
2. Е.О.Тузельбаев, Т.Н.Зюбанова Адаптация слушателей в ведомственном учебном заведении Министерства внутренних дел РК: Методические рекомендации. - Костанай, 2002г.
3. Н.Ф.Чеботарев Педагогические условия самоопределения учащихся на военную профессию. – Челябинск: ЮУГУ, 1997г.
4. Ш.Ш.Хайруллин Патриотическое воспитание курсантов: Философско-педагогические аспекты проблемы. – Челябинск: ВВАКУШ, 1995г.
5. М.Шапьян Тұлға тәрбиелегіңіз келсе 2020ж.
6. Куратор группы в университете <https://zaochnik.ru/blog/kurator-gruppy-v-universitetekoiiedzhe>
7. Н. Туркина Особенности работы куратора студенческой группы

Автор туралы мәлімет:

¹**Мыштаева Акбота Ансатовна**— Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты кәсіби даярлық факультетінің аға оқытушы-әдіскері, полиция майоры

¹**Мыштаева Акбота Ансатовна** — старший преподаватель-методист факультета профессиональной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, майор полиции

¹**Myshstayeva Akbota Ansatovna** — Older teacher-methodologist of the Faculty of Professional Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police major

ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ КЕЗІНДЕГІ ПРОФАЙЛИНГ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бұл ғылыми мақалада қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету кезіндегі профайлинг қызметінің ерекшеліктері туралы қарастырылған

Түйінді сөздер: профайлинг, қоғамдық қауіпсіздік, заңдылық, ІО қызметкері, терроризм, экстремизм.

ОСОБЕННОСТИ ПРОФАЙЛИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА

В данной научной статье рассмотрены особенности профайлинговой деятельности при обеспечении общественного порядка

Ключевые слова: профайлинг, общественная безопасность, законность, сотрудник ОВД, терроризм, экстремизм.

FEATURES OF PROFILING ACTIVITIES IN ENSURING PUBLIC ORDER

This scientific article examines the features of profiling activities in ensuring public order

Key words: profiling, public security, legality, internal affairs officer, terrorism, extremism.

Бүгінгі мақаламның негізгі ерекшелігі қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету кезіндегі профайлинг қызметінің ерекшеліктері туралы баяндалады.

«Профайлинг» мақсаты террористік актілер мен экстремистік іс-әрекеттер жасауға бағытталған құқыққа қайшы ойлар жасайтын адамдарды жедел тануды қамтамасыз ететін компенеттерді қалыптастыру болып табылады.

Арнайы әдебиеттерде «профайлинг» ұғымын ашатын бірыңғай тұжырым жоқ. Негізінен бұл атау ағылшын тіліндегі profile (профиль) сөзінен шыққан және кәсіби терминологияға қатысты деп саналады.

Заңсыз әрекеттердің алдын алу үшін ықтимал қауіпті адамның (немесе адамдар тобының) іс-әрекеттерінің ықтимал моделін нақты көрсету қажет: кім және қалай, қандай негізгі мақсаттарды көздей отырып, ІО-ны шығаруды жоспарлап отыр және сәйкесінше олардың заңсыз ниеттерін жүзеге асыру үшін қандай жолдар мен тәсілдерді таңдауға болады.

Профайлинг тұжырымдамасына сәйкес әрбір адамның (жолаушының, келушінің немесе әуежай персоналының) мәртебесін оның жоспарланып отырған құрылғы арқылы ықтимал қатысы тұрғысынан айқындау қажет. Осы тәсіл негізінде барлық адамдарды белгілердің болуына немесе болмауына байланысты белгілі бір түрге (немесе профильге) жатқызуға болады, яғни профильдеу. Жолаушыны немесе келушіні белгілі бір профильге жатқызу анықталған белгілер негізінде жүзеге асырылады[1].

Қоғамдық қауіпсіздікке төнетін қатердің қазіргі қылмыстық-террористік бағытын, сондай-ақ авиациялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету проблемасын ескере отырып, профайлинг ұғымын айқындау кезінде мынадай ережелерді негізге алу қажет:

- профайлинг қауіпсіздікті қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі болып табылады, себебі ол ықтимал қауіпті адамдар мен жағдайларды анықтау арқылы құқыққа қарсы әрекеттің алдын алуға мүмкіндік береді;

- ықтимал қауіпті адамдар мен жағдайларды анықтау адамның сыртқы келбеті мен мінез-құлқы, оның тасымалдау құжаттары, бағажы, оның жанындағы заттар және т. б. сияқты маңызды факторларды кешенді талдауға негізделген арнайы технологиялар бойынша жүргізіледі.;

- профайлинг құқыққа қайшы әрекеттердің алдын алу тәсілдерінің бірі ретінде кез келген кезеңде, барлық орындарда, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі барлық іс-шараларда және Профайлинг шеңберінде өзге де қорғалатын (бақыланатын) объектілер мен аумақтарда психология әдістерін олардың қолданбалы аспектісінде қолдану қажет, өйткені тұлғааралық өзара іс-қимыл процестеріне, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі барлық іс-шараларға ерекше назар аударылады, адамның сыртқы және ішкі ақпараттын оқуға, байқау, түсіну сияқты қасиеттерді қалыптастыруға және дамытуға қабілеттілігі, қарым-қатынас[2].

Жоғарыда аталған ережелерді ескере отырып, келесі анықтама ұсынылады: профайлинг - бұл қолданбалы психология әдістерін қолдана отырып, ықтимал қауіпті адамдар мен жағдайларды анықтау арқылы заңсыз әрекеттерді болдырмау технологиялары.

Біздің ойымызша, полиция қызметкерлерінің профилі - бұл арнайы құрылған психологиялық білім мен дағдылардың көмегімен қоғамдық қауіпсіздікке қауіп төндіретін адамдар мен заттарды анықтау бойынша полицейлердің қызметі.

Қоғамдық қауіпсіздік - бұл азаматтардың өмірін, денсаулығы мен әлауқатын, қазақстандық қоғамның рухани-адамгершілік құндылықтарын және әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін қоғамның тұтастығы мен оның тұрақтылығы қамтамасыз етілетін нақты және ықтимал қауіптерден қорғау жағдайы.

Қоғамдық қауіпсіздіктің ықтимал қатері деп біз түсінеміз:

- адамның террористік актіні (жарылыс, өртеу немесе адамдардың қаза болу, елеулі мүліктік залал келтіру не қоғамдық қауіпсіздікті бұзуға, халықты қорқытуға,

Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының, шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның шешімдер қабылдауына ықпал етуге бағытталған өзге де қоғамдық қауіпті зардаптардың туындау қаупін туғызатын өзге де іс-қимылдарды) жасауға дайындау жөніндегі іс-әрекеттері;

- терроризмді насихаттау жөніндегі адамның іс-әрекеті немесе терроризм актілерін жасауға, террористік не экстремистік қызметті ұйымдастыру мақсатында басқа адамдарды жалдауға немесе даярлауға не қаруландыруға жария түрде шақыру;

- жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген террористік сипаттағы өзге де іс-әрекеттер;

- заттардың болуы: жарылғыш құрылғы, әртүрлі қару түрлері (атыс, биологиялық немесе химиялық сипаттағы әсерлер және т.б.), плакаттар, паракшалар, брошюралар және өзге де баспа басылымдары (террористік сипаттағы іс-әрекеттер жасауға шақыратын), адамдардың қаза болу, елеулі мүліктік залал келтіру не өзге де қоғамдық қауіпті зардаптардың туындау қаупін туғызатын заттар.

ПО қызметкерлерінің профилі полицейлердің арнайы қалыптасқан психологиялық білім мен дағдылардың көмегімен қоғамдық қауіпсіздікке ықтимал қауіп төндіретін адамдар мен заттарды анықтау жөніндегі қызметін білдіреді деп санаймыз.

Террорлық шабуылды немесе террористік сипаттағы әрекеттерді анықтау мақсатында профайлингті жүзеге асыратын полицейлер білуге тиіс:

- террористік сипаттағы әрекеттерді жасауға бейім қылмыскерлер тұлғасының психологиялық ерекшеліктері;

- террористік сипаттағы іс-әрекеттерді (вербалды және вербалды емес) дайындауға не жасауға дайын болуға негіз беретін адамның мінез-құлық белгілері;

- террористік сипаттағы іс-әрекеттерді жасауға дайындықты не дайындықты болжауға негіз беретін адамның немесе заттың сыртқы белгілері;

- қоғамдық қауіпсіздікке қатер төндіретін адамдар мен заттарды анықтауға

бағытталған бақылау мен сауалнаманың психологиялық әдістерінің мәні мен мазмұны білу;

- қоғамдық қауіпсіздікке қатер төндіретін адамдар мен заттарды анықтауға бағытталған психологиялық бақылау мен сауалнама жүргізу;

- психологиялық бақылау және сауалнама нәтижесінде алынған ақпаратты жинақтау, салыстыру, талдау;

- қоғамдық қауіпсіздікке қатер дәрежесі туралы қорытынды жасау[4].

Жоғарыда аталған психологиялық білім мен дағдыларды полиция қызметкерлері ведомстволық оқу орындары мен орталықтарда немесе ПО жеке құрамының қызметтік даярлық сабақтарында ұйымдастырылған арнайы психологиялық даярлық нәтижесінде алады.

Арнайы психологиялық дайындықты ұйымдастырушылар оқытудың әртүрлі әдістері мен формаларын, соның ішінде интерактивті (рөлдік ойындар, тренингтер, бейнематериалдар, слайдтар, компьютерлік бағдарламалар мен тренажерлер және т.б.) қолдануы керек.

Жедел-қызметтік міндеттерді орындау кезінде профайлингтің психологиялық технологиясын қолданудың алдында ПО қызметкерінің ахуалдық жағдайлардың (ықтимал орын, уақыт, террористік іс-қимылдардың объектісі) қауіптілік дәрежесін айқындауға бағытталған іс-әрекеттері болуға тиіс. Жағдайдың ықтимал қауіптілігін көрсететін күдікті белгілердің кем дегенде біреуі бойынша оң жауап болған жағдайда, полиция қызметкері қырағылықты арттырып, профайлингке кірісуі керек.

Адамдар мен заттарды профильдеу кезінде полиция қызметкері кезеңдер деп аталатын белгілі бір іс-қимыл алгоритмін ұстануы керек.

Профайлингтің бірінші кезеңінде адамды, оған тиесілі заттарды немесе иесіз заттарды алғашқы визуалды бақылау, сондай-ақ алғашқы әсерді талдау жүзеге асырылады. Полиция қызметкері сырттан азаматтарды бақылап, күдікті белгілері бар адамдарды анықтай алады.

Күдік келесі белгілердің негізінде тудыруы керек:

- Егер бет мезгілсіз киінген болса. Мысалы, егер сіз жазда шапан немесе қалың куртка киген адамды байқасаңыз, сақ болуыңыз керек-мұндай киімнің астында террористер көбінесе қаруды немесе жарылғыш құрылғыны жасырады. Немесе жас, киім және адамның қолында не бар, көлемді бас киімдер және т. б. арасындағы сәйкессіздік байқалады.

Айта кету керек, біздің аймақта террористтің жеке басы көбінесе исламның радикалды ағымы – ваххабизмді уағыздайтын адаммен байланысты. ПО-ның көптеген қызметкерлері сыртқы белгілері бойынша ваххабилерге ұқсас адамдар оларға үлкен көңіл бөлуі және күдіктенуі керек деп санайды (қара түсті киім киген, тобыққа дейін шалбар, бас киім, сақал киген ер адамдар; мұсылман киіміндегі әйелдер, мүмкін, дененің басқа бөліктері сияқты беті пердемен жабылған және толығымен жасырылған, мысалы, алақан, киімнің түсі қараңғы және т.б.; ұстамды мінез-құлық, сенімі бойынша бауырлас емес бейбіт тұрғындардан алшақтау). Сонымен қатар, теологтар ваххабиттерге өздерінің шынайы ниеттерін, соның ішінде заңсыз ниеттерін жасыру үшін қарапайым азаматтық киім киюге, сақалын қыруға, темекі шегуге, алкоголь ішуге және т.б. рұқсат етілгенін атап өтті. Осылайша, азаматтардағы белгілі бір киім полицейді ескертуі керек, бірақ бұл адамды қауіпті профильге жатқызудың тікелей негізі емес.

- егер бет үлкен сөмкелермен, баулармен және чемодандармен адамдар сирек кездесетін ерекше жерде болса (мысалы, кинотеатрда, концертте, адамдар көп жиналатын жерлерде – мектепте, мерекеді және т.б.) немесе түнде.

- егер бет өзін дұрыс ұстамаса, жүйке, қорқынышты, айналаға қарап, киімдегі немесе багаждағы нәрсені тексеріп жатса.

- егер адам ПО қызметкерін көргенде сақтық таныта бастаса, шиеленістің жоғарылауы, жүйке, табиғи емес көңілділік немесе сыпайылық.

- күдікті өзіне назар аударғысы келмейтін сияқты асығыс немесе қажетсіз шиеленісті

жүріс тудыруы керек; мазасыз, серпінді артқа қарау, бақылаудан алшақтау әдістерін қолдану (автобуска, метроға соңғы сәтте кіру және сол шығу, көліктегі көптеген трансплантациялар және т. б. қадағалау).

- егер бет әлпеті күдік тудырса. Мамандардың айтуынша, шабуылға дайындалып жатқан жанкештілер әдетте өте шоғырланып көрінеді, ерні тығыз қысылған немесе дұға оқығандай баяу қозғалады.

- егер бақыланатын адам қандай да бір әдебиеттерді, баспа басылымдарын (буклеттер, парақшалар және т.б.) таратса, айналасына аудитория жинап, оларға бір нәрсені ынталы, эмоционалды түрде айтатын болса[3].

Бастапқы визуалды бақылау мүмкіндік береді:

- адам немесе зат туралы алғашқы әсер қалдырыңыз және оны сипаттаңыз;

- адамның және онымен бірге жүретін адамдардың сыртқы түріндегі, мінез-құлқындағы күдікті белгілерді анықтау;

- белгілі бір түрге жатқызу («турист», «кәсіпкер», «бастық», «депутат», «зиялы», «жұмысшы», «қала тұрғыны», «ауыл тұрғыны», «үй шаруасындағы әйел», «нашақор» және т.б.);

- стресстің, қорқыныштың, агрессияның, мазасыздықтың, жалпы жеткіліксіздіктің тән белгілерін анықтаңыз;

- алкогольдік немесе есірткілік мас болу мүмкіндігін көрсететін сыртқы белгілерді жазып алыңыз.

Профайлингтің екінші кезеңінде ПО қызметкері бақылауды жалғастыра отырып, күдікті адаммен немесе бұрын мақсатты көзбен шолып бақылау жүргізілмеген адаммен тікелей байланысқа түседі.

Полиция қызметкері адамдармен байланыс орнату кезінде келесідей жағдайларды ескеруі керек:

- бақыланатын адамға сәлем айтыңыз және оған өзіңізді таныстырыңыз;

- байланыс орнату мақсатын түсіндіру (жедел-профилактикалық іс-шараны өткізуге байланысты азаматтарда құжаттарды тексеру, сыртқы түрі немесе жеке заттары күдіктенген мәліметтердің бар болуына байланысты және т.б.);

- байланыс орнату (сұрақтар қою және жауаптар алу, құжаттарды тексеру).

Әлемнің түкпір-түкпірінде күн сайын дерлік болып жатқан құқыққа қайшы әрекеттердің алдын алу және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі тұтастай алғанда құқық қорғау органдары мен атап айтқанда Ішкі істер органдары үшін ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сондықтанда құқық қорғау органдары қызметкерлері профайлинг әдісін қолдана отырып, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуі қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Авдеев В.В. Психологические основы повышения эффективности деятельности работников ОВД в экстремальных ситуациях: Учебное пособие. - М.: ВЮЗШ, 2000.

2. Бессонова С.Ю., Петров А.М., Мягких С.Г., Психологические возможности выявления скрываемой информации, М., 2004.

3. Меграбян А. Психодиагностика невербального поведения. Учебное пособие.- СПб. Литер, 2001.

4. Можаев С.Н. Действия сотрудников ОВД при обнаружении взрывных устройств, используемых при террористических актах. Учебное пособие. - М: ЦОКР МВД России, 2006

Автор туралы мәлімет:

¹*Салимов Алмат Абатұлы* — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты Кәсіби-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі

¹*Салимов Алмат Абатович* — старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева, подполковник полиции

¹*Salimov Almat Abatovich* — Senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Lieutenant Colonel

ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА МАЛОЛЕТНИХ И НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОТ БУЛЛИНГА

В данной статье рассматривается защита малолетних и несовершеннолетних от буллинга

Ключевые слова: Буллинг, травля, клевета, кибербуллинг

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ ҚОРҚЫТУДАН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

Бұл мақалада кәмелетке толмағандар мен кәмелетке толмағандарды қорқытудан қорғау қарастырылады

Түйін сөздер: Қорқыту, қорқыту, жала жабу, кибербуллинг

LEGAL PROTECTION OF MINORS AND MINORS FROM BULLYING

This article discusses the protection of minors and minors from bullying

Keyword: Bullying, harassment, slander, cyberbullying

Понятие буллинг пока не закреплено в казахстанском законодательстве и на данный момент проходят активные обсуждения его определения.

Буллинг (травля) - действие лица или группы лиц в отношении несовершеннолетнего, выражающееся в издевательствах, унижении или любых других подобных действиях, носящих систематический характер, а том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий (кибербуллинг).

В понятие буллинга включаются и такие действия как клевета (образующая состав административного правонарушения) и оскорбление (образующее состав уголовного правонарушения).

В связи с подготовкой и обсуждением в Парламенте Республики Казахстан проекта Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам защиты прав ребенка», представляется необходимым внесение изменений в Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РК) и Уголовный кодекс Республики Казахстан (УК РК), которые бы в полной мере защищали права несовершеннолетних от буллинга.

На данный момент УК РК в статье 131 закрепляет состав уголовного правонаруше-

ния - оскорбления, которое определяется как унижение чести и достоинства другого лица, выраженное в неприличной форме. Часть вторая указанной статьи предусматривает квалифицирующие признаки оскорбления: совершенное публично или с использованием средств массовой информации или сетей телекоммуникаций.

Данное уголовное правонарушение относится к категории уголовных проступков, то есть, по мнению законодателя, не представляет большой общественной опасности, причиняет незначительный вред, или создает угрозу его причинения личности, организации, обществу или государству.

Статья 15 УК РК предусматривает общий возраст уголовной ответственности — 16 лет. В части второй данной статьи перечислены уголовные правонарушения, за совершение которых уголовной ответственности подлежат лица, достигшие 14-летнего возраста. Так, например, 14-летнего гражданина можно привлечь к ответственности за совершение убийства, похищение человека, разбой, заведомо ложное сообщение об акте терроризма, вандализм, хулиганство при отягчающих обстоятельствах. Снижение возраста привлечения к уголовной ответственности за отдельные правонарушения обусловлено тем, что в 14 лет лицо уже спо-

собно в полной мере осознавать противоправный характер деяния и его последствия.

Важно отметить, что в соответствии с Уголовно-процессуальным кодексом оскорбление относится к делам частного обвинения, то есть производство по этим делам начинается не иначе как по жалобе потерпевшего и подлежит прекращению за примирением его с обвиняемым, подсудимым. Кроме того, функция поддержания обвинения ложится на плечи потерпевшего, зачастую непрофессионального юриста. Как следует из данных статистики, именно по делам частного обвинения самый высокий процент оправдательных приговоров.

Изложенное позволяет сделать вывод о том, что оскорбление, даже в отношении малолетнего или несовершеннолетнего, по мнению законодателя - не представляет большой общественной опасности и посягает на законные интересы конкретного лица, но не государства в целом. Такой узкий подход к уголовно-правовому понятию и значению оскорбления в данный момент является неактуальным и не позволяет защитить права личности по делам об оскорблении.

В 2020 году произошла декриминализация, и клевета перешла из разряда уголовных правонарушений в административные. Клевета - это распространение заведомо ложных сведений, порочащих честь и достоинство другого лица или подрывающих его репутацию.

Согласно КоАП РК, ответственность за совершение административного правонарушения наступает с 16 лет. В отличие от уголовного, административное законодательство не предусматривает снижения возраста привлечения лица к ответственности за отдельные категории правонарушений.

Интересна позиция законодателя, который не считает субъектами клеветы и оскорбления лиц, достигших 14-летнего возраста. Ни для кого не секрет, что буллинг или, как мы привыкли называть, травля - явление давно существующее, и, к сожалению, повсеместное. Уже давно буллинг в отношении детей вышел за пределы образовательных организаций и большая часть травли происходит в Интернете. В связи с этим возникает вопрос: неужели лица, достигшие 14-лет не способны осознавать противоправный характер и последствия совершенного оскорбления или клеветы?

Буллинг травмирует психику ребенка и приводит к опасным последствиям. Из новостных сообщений СМИ, Интернета можно проследить, что в последние годы всё чаще и чаще буллинг, а именно кибербуллинг становится причиной суицидов среди несовершеннолетних.

И если в новостях мы видим лишь единичные случаи таких трагедий, то статистика Генеральной Прокуратуры РК позволяет сделать вывод, что количество суицидов в Казахстане пугающе большое. Безусловно, причины суицида разные и не всегда связаны с травлей, но глупо отрицать, что большая часть людей с суицидальным поведением не подвергались буллингу или кибербуллингу в своей жизни.

Казахстан столкнулся с незащищенностью граждан от травли в интернете. В первую очередь от этого страдают дети. Они особенно остро воспринимают интернет-травлю, которая, к сожалению, приводит к печальным последствиям. Пришло время принять законодательные меры по защите граждан, особенно детей, от кибербуллинга.

Список использованных источников:

1. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 21 декабря 2022 года № 506. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 21 декабря 2022 года № 31180 «Об утверждении Правил профилактики травли (буллинга) ребенка»
2. Положение детей в мире ЮНИСЕФ. 2000.
3. Права человека. Алматы: Данекер, 1999.
4. Права человека. Москва, 1999.
5. З.К. Шнекендорф. Конвенция о правах ребенка. Москва, 1996.

Сведения об авторе

¹*Сейтимова Анар Серікқызы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты Арнайы тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы полиция майоры

¹*Сейтимова Анар Сериковна* — преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева майор полиции

¹*Seitimova Anar Serikovna* — senior lecturer of the Department of Special Tactical Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev Lieutenant Colonel of police

ПЕДАГОГТАРДЫҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСТЕРІН МОДЕЛЬДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІНЕ ЗАМАНАУИ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Радикалды экономикалық реформаны іске асыру барлық деңгейдегі кадрларды даярлау проблемаларын шешуді көздейді. Мұндағы маңызды мәселе-кәсібиліктің күрт артуы: барлық деңгейдегі мамандардың арнайы білімінің кендігі мен тереңдігі олардың қызметінің жоғары тиімділігін қамтамасыз ете алатындай болуы керек. Бұл кәсіпқойлықты жоғары деңгейге көтеруге мүмкіндік беретін оқыту жүйесінің моделін құруды талап етеді.

Түйінді сөздер: білім, тәрбие, оқытушы, модель, тыңдаушы, ойлау, қабілет, байқау, құрылым, интеллект, шығармашылық.

ВЗГЛЯД ПЕДАГОГОВ НА СОВРЕМЕННУЮ МОДЕЛЬ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Реализация радикальной экономической реформы предполагает решение проблем подготовки кадров всех уровней. Важным моментом здесь является резкое повышение профессионализма: широта и глубина специальных знаний специалистов всех уровней должны быть в состоянии обеспечить высокую эффективность их деятельности. Это требует создания модели системы обучения, которая позволит поднять профессионализм на более высокий уровень.

Ключевые слова: образование, воспитание, Преподаватель, модель, слушатель, мышление, способности, наблюдение, структура, интеллект, творчество.

THE VIEW OF TEACHERS ON THE MODERN MODEL EDUCATIONAL PROCESS

The implementation of radical economic reform involves solving the problems of personnel training at all levels. An important point here is a sharp increase in professionalism: the breadth and depth of specialized knowledge of specialists at all levels should be able to ensure high efficiency of their activities. This requires the creation of a model of a training system that will raise professionalism to a higher level.

Keywords: education, upbringing, teacher, model, listener, thinking, abilities, observation, structure, intelligence, creativity.

«Бала тәрбиесі – мемлекеттің маңызды міндеті» Платон.

Болашақты жасайтын ертеңгі азаматтар – бүгінгі жас ұрпақ, оларды тәрбиелеу – бүгінгі күннің ең маңызды мәселесі болып табылады.

Ежелгі заманнан бері адам әртүрлі салалардағы объектілерді, процестерді және құбылыстарды зерттеу үшін модельдеу әдістерін (ұқсас қасиеттері бар шағын модельдерді немесе эквиваленттерді құру) қолданып келеді. Бұл зерттеулердің нәтижелері белгілі бір объектілер мен

процестердің қасиеттерін анықтауда, құбылыстардың пайда болу себептерін анықтауда және жаңа объектілерді құру мен талдауда маңызды орын алады.

Модельдеу адамның өз іс-әрекетін алдын-ала жоспарлау және дұрыс шешім қабылдау қабілетіне әсер етеді. Адам қолымен жасалған материалдық заттар модель бола алады. Модельдеуді талдау нәтижесінде белгілі бір күрделі объект туралы көбірек білуге мүмкіндік бар. Мұнда

шынайы табиғи объект немесе нақты объект прототип немесе түпнұсқа деп аталады.

Білім беру мақсаттары-бұл қазіргі уақытта және болашақта қалыптасқан білім беру жүйесінің көмегімен осы қоғам, ел, мемлекет ұмтылатын саналы түрде анықталған күтілетін нәтижелер. Бұл мақсаттар әр түрлі жағдайларға: қоғамның сипатына, мемлекеттік білім беру саясатына, мәдениеттің даму деңгейіне және елдегі бүкіл білім мен тәрбие жүйесіне, негізгі құндылықтар жүйесіне байланысты.

Оқу орындарының негізгі мақсаты – білімді мамандарға беруге және осы білімді қолданудың практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін оқыту жүйесін құру. Тәжірибе көрсеткендей, дайын білімді беру әрдайым адамды проблемаларды талдауға және оларды шешу жолдарын өз бетінше анықтауға талпындырмайды. Білім беру және тәрбиелеу процестері бір-бірімен байланысты және олардың симбиозында бір-бірімен байланысты болғандықтан, аудиториядағы оқытушылар тәрбие процесіне инстинктивті түрде қатысады. Әрбір жоғары оқу орнының тыңдаушыларға қатысты өзіндік оқыту стратегиясы бар.

Оқу-тәрбие жұмысына және мұғалім мен тыңдаушы арасындағы қарым-қатынасқа мүлдем басқа көзқарас табу керек. Профессор-оқытушылар құрамының жаңа рөлі – олар терең теориялық білімі, әдістемелері нұсқаулықтары және т.б. бар оқытушылар құрамынан шығып, туындаған мәселелер бойынша кеңесші болуы керек.

Оқу-тәрбие процестерінің модельдері үздіксіздікпен, кездейсоқтықпен, серпінділікпен және жеткілікті ақпаратпен сипатталуы керек. Бұл жағдайда білім алушы оқу-тәрбие процесінің белсенді қатысушысы болады, олар өздері мақсат қояды, талдау жүргізеді, проблемаларды анықтайды және оларды шешудің жолдарын табады. Профессор-оқытушылар оқушыларды нақты жағдайларға жақындата отырып, осы проблемалық мәселелерді шешуге бағыт береді.

Ведомстволық оқу орнының тыңдаушысында арнайы дайындық қажет ететін шығармашылық қабілеттерін дамытуы тиіс:

- өмірлік жағдайларға бейімделу, қажетті білімді өз бетінше игеру, оларды әртүрлі проблемалық мәселелерді орындау үшін практикалық іс-әрекетте қолдану;
- заманауи инновациялық технологияларды қолдана отырып, тәуелсіз ойлау, қиындықтарды көру және оларды шешу жолдарын табу; алған білімдерін қайда қолдануға болатындығын түсіну; жаңа идеяларды жүзеге асыра білу, шығармашылықпен ойлау;
- алынған ақпаратпен шебер жұмыс істеу;
- әр түрлі әлеуметтік топтарға бейімделе білу, ұжымда жұмыс істеу, қақтығыспау.
- өзінің зияткерлік деңгейін жетілдіру үшін жеке еңбек ету.

Бүгінгі таңда ведомстволық білім берудің бүкіл жүйесі өзгерістерге ұшырауда, өйткені оған экономикалық, әлеуметтік технологиялық құбылыстар, оның ішінде криминогендік жағдай әсер етеді, бұл өз кезегінде оқу-тәрбие жұмысын жетілдіруді жандандыруды талап етеді.

Оқу процесінің теориясы мен практикасы, ең алдымен, ойлау психологиясының жетістіктері негізінде жасалады. Оқу-тәрбие процесінің практикасы үшін ойлауды дайын білімнің жұмыс істеуіне дейін төмендетуге болмайтындығы туралы ереже ерекше маңызды. Вертгеймер М., ойлауды, ең алдымен, жаңа білімге жетелейтін, оның белсенді, шығармашылық аспектісін зерттей алатын жетілдірілген процесс ретінде ашуды талап етті. Психологияда ақыл-ой әрекетінің нәтижелерін ғана емес, оның ең алдымен оған әкелетін және білімді, тәртіпті берік игеруге ғана емес, сонымен қатар "шынайы, тәуелсіз, өнімді, шығармашылық ойлауға тәрбиелеуге" ықпал ететін процесті зерттеу міндеті қойылды.

Көбінесе ойлау процестері ішкі істер органдарының болашақ қызметкері өмірдің әртүрлі мәселелерін шешкен кезде пайда болады.

Ойлау процестері мен тыңдаушылардың өнімді ойлау қабілеті маңызды. Проблемалық оқыту мәселелерін шешу, олардың шығармашылық ойлауын тәрбиелейді, оқыту процесінде мұғалімдер ұйымдастырады. Оқушылардың міндеттерін

шешу білімі мен қабілеті ойдың одан әрі қозғалу құралы бола алады.

Оқу-тәрбие процесінің заманауи моделі әртүрлі оқу-тәрбие міндеттерін шешуге бейімделуі керек, соның ішінде:

оқушылардың жеке және ұжымдық жұмыс арқылы белгілі бір білім мен дағдыларды өз бетінше игеруі; оқушылардың тікелей таным арқылы білім алуы, мысалы, бақылаулар, эксперименттер, әңгімелер және т. б. нәтижесінде, оларға жанама таным арқылы бұрыннан бар білім мен дағдыларды байытуды қамтамасыз ететін жағдайлар мен құралдарды ұсына отырып; оқушылардың өз оқуының нәтижелерін бақылау мен

бағалауды жиі және жүйелі түрде жүзеге асыруы, сонымен бірге бұл әрекеттерді мектеп ұйымдастырған оқу жұмысының түпкілікті нәтижелерін бақылау және бағалау жүйесіне қосу және т. б..

Оқу-тәрбие процесі тыңдаушының ғылыми-зерттеу жұмысы арқылы жүзеге асырылады, олар кәсіби ойлау мен іс-әрекетті қалыптастыру кезеңдерінен өтеді, ал дәрістерде, семинарларда немесе практикалық сабақтарда оқу - тәрбие процесінің жалғыз мақсаты-шығармашылық ойлауды дамыту.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Басова Н.В. Педагогика және практикалық психология. Оқулық. - Ростов-на-Дону: Ағарту, 1999. -275с.
2. Ладенко И.С. Ойын модельдеу: Әдістеме және практика. Жинақ. - Новосибирск, Ғылым, 1987.- 72с.
3. Вертгеймер М. Өнімді ойлау. Оқу құралы. - М.: Сканрус, 1987. -132с.
4. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Шағын топ психологиясы. Оқу құралы. - ММУ, 1991.- 304с.
5. Калмыкова З.И. Дамыта оқытудың психологиялық принциптері. М.: Литео, 1979 – 188с.

Автор туралы мәлімет

¹**Сейтимова Анар Серікқызы**– Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты Арнайы тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы полиция майоры

¹**Сейтимова Анар Сериковна** — преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева майор полиции

¹**Seitimova Anar Serikovna** — senior lecturer of the Department of Special Tactical Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev Lieutenant Colonel of police

²**Хусейнов Нұрсұлтан Нұрланұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты оқу саптық бөлінісі курс бастығының орынбасары, полиция майоры

²**Хусейнов Нурсултан Нурланович** — заместитель начальника курса учебного строевого подразделения Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М. Букембаева, майор полиции

²**Huseynov Nursultan Nurlanovich** — Deputy head of the course of the training unit of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police major

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНДАҒЫ АГРЕССИЯНЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Автор мақалада қазіргі Қазақстан қоғамындағы жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқының алдын-алу және түзету мәселесіне арнаған. Онда жас ұрпақтың әлеуметтену процесіне теріс әсер ететін негізгі себептер мен факторлар қарастырып отыр. Сонымен қатар, мінез-құлқында агрессияны көрсететін жасөспірімдермен жұмысты ұйымдастыру бойынша оқытушыларға бірқатар ұсыныстар ұсынып отыр.

Түйінді сөздер: заңсыз мінез-құлық, агрессия, жасөспірімдер, қоғамға жат мінез-құлық, отбасы, мектеп, тәрбиешілер, психологиялық қызмет.

В ПОВЕДЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ МЕРЫ ПРОФИЛАКТИКИ АГРЕССИИ

Автор в статье посвящает проблеме профилактики и коррекции агрессивного поведения подростков в современном казахстанском обществе. В ней рассматриваются основные причины и факторы, негативно влияющие на процесс социализации подрастающего поколения. Кроме того, предлагает преподавателям ряд рекомендаций по организации работы с подростками, проявляющими агрессию в поведении.

Ключевые слова: противоправное поведение, агрессия, подростки, асоциальное поведение, семья, школа, педагоги, психологическая служба.

IN THE BEHAVIOR OF MINORS MEASURES TO PREVENT AGGRESSION

The author in the article devotes to the problem of prevention and correction of aggressive behavior of adolescents in modern Kazakh society. It examines the main causes and factors that negatively affect the process of socialization of the younger generation. In addition, he offers teachers a number of recommendations on the organization of work with teenagers who show aggression in behavior.

Keywords: unlawful behavior, aggression, adolescents, asocial behaviour, family, school, schoolteachers, psychological service.

Кәмелетке толмағандардың әлеуметтік мінез-құлқының алдын алу міндеті әрқашанда өзекті болды. Бұл асоциалды және құқық бұзушылық мінез-құлықты көрсететін кәмелетке толмағандардың санына тікелей байланысты.

Тақырып сонымен қатар өзекті, өйткені балалар мен жасөспірімдердің құқық бұзушылық, заңсыз мінез-құлқын тұтастай алғанда тұлғаның асоциалды дамуының күшті қауіп факторы, олардың кейінгі өміріне теріс әсер ететін фактор болып табылады. Криминологиялық

статистика көрсеткендей, 18 жасқа толмаған бас бостандығынан айыру орындарына түскендер арасындағы қайталанатын қылмыс ересек жаста алғаш рет келгендерге карағанда айтарлықтай жоғары. Зерттеулерге сәйкес, рецидивистердің 60-65%-ы құқық бұзушылық мінез-құлқы алғаш рет кәмелетке толмаған кезде тіркелген адамдар (Игошев, Минковский, 1989).

Сондықтан кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын-алуды базаны тарылту және жалпы қылмыстың алдын-алу факторы ретінде қарастыруға

болады. Ресми ақпараттарға сүйенсек, әлімізде кәмелетке толмағандар арасында қылмыс саны артты делінеді. Олардың ішінде ұрлық, тонау фактілері жиі кездеседі. 2022 жылдың қаңтар-қыркүйек айларының қорытындысы бойынша елімізде қылмыстық жауапкершілікке тартылған 1,1 мың кәмелетке толмаған жасөспірім тіркелген. Бұл бір жыл бұрынғыдан 2,1% жоғары. Олардың арасында бар болғаны 78 қыз деп мәлімделген. Қылмыскерлердің 539-ы студенттер, тағы 510-ы жұмыс істемейді және оқымайды. 336 жасөспірім топтық құқық бұзушылық жасаған, оның ішінде ересектердің қатысуымен 158 адам. Олардың ішінде 71 жасөспірім құқық бұзушылыққа барған. Салыстырар болсақ өткен жылдың сәйкес кезеңінде кәмелетке толмаған құқық бұзушылар саны жылына 23,3%-ға, 1 мың адамға дейін төмендеген.

Өңірлік тұрғыда қылмыстық жауапкершілікке тартылған кәмелетке толмағандардың басым бөлігі Алматы облысында болды. 118 адам – бір жыл бұрынғыдан бірден 32,6%-ға артық. Одан кейінгі орында Жамбыл (97 адам, +70,2%) және Түркістан (92 адам, -24%) облыстары тұр. Кәмелетке толмағандардың арасында қылмыс жасағандардың ең азы Жетісу, Солтүстік Қазақстан және Павлодар облыстарында тіркелген. Жасөспірімдер жиі жасайтын қылмыстардың қатарына тонау, бұзақылық кіреді. 2022 жылы кәмелетке толмағандар істері жөніндегі бөлімшелерде профилактикалық есепте 208 кәмелетке толмағандар бар, олардың ішінде 28 жасөспіріммен қарқынды профилактикалық жұмыстарды жүргізілуде.

«Жеке профилактикалық шаралар 200-ден астам жағдайы нашар отбасыларға қолданылады. Кәмелетке толмағандардың алкогольді тұтынуының профилактикалық жұмыстары жалғасуда. 2020 жылдың 6 айында 21 жасқа толмаған адамдарға алкоголь сатудың 21 фактісі анықталды. 2020 жылы ПО-да тіркелген 176 кәмелетке толмағанның 29-ы алкогольдік ішімдік ішкені үшін есепке алынды. «Жалпы, бала тәрбиесіндегі міндеттерін орындамағаны үшін өткен жылы 158 ата-ана әкімшілік жауапкершілікке тартылды, кәмелетке

толмаған 176 бала профилактикалық есепке алынды. БІҚпал әлсіз ететін ата-аналарға қатысты учаскелік инспекторлардың материалдары бойынша ата-ана құқығын шектеу немесе айыру мәселелері бойынша материалдар жинау жүзеге асырылады. Осылайша, сот осындай 9 материалды қанағаттандырды, екі отбасы ата-ана құқығынан айырылды, 1-уінің құқықтары шектелді.

Тәжірибе көрсеткендей, кәмелетке толмағандардың мінез-құлқындағы ауытқуды дер кезінде анықтау және тиісті шараларды қолдану қылмыстың алдын алуда маңызды рөл атқарады. Сонымен бірге жосықсыз ата-аналармен жұмыс тысқары қалмауы керек. Жасөспірімдердегі агрессивті мінез-құлық көбінесе ата-аналардың деструктивті қатынастарының нәтижесі болып табылады. Отбасылық жанжалдардың аясында жасөспірімдердің бақылаусыз әрекеті жүгенсіздікке алып келеді.

Сонымен, зорлық-зомбылық жасаған қылмыскерлердің жеке басын үлкен және көп қырлы эмпирикалық зерттеу негізінде И.А.Кудрявцев пен Н.А.Ратинова қылмыстық агрессияның психологиялық типологиясын құрды. Бұл типологияда қылмыстық агрессияның жеті түрі ерекшеленеді: семантикалық агрессия, функционалды-утилитарлық агрессия, әдеттегі бақыланбайтын агрессия, ситуациялық-қорғаныс агрессиясы, аффективті мақсатқа байланысты агрессия, апатты агрессия, кәсіби стереотиптердің жеткіліксіз жаңартылуына байланысты агрессия (Кудрявцев, Ратинова, 2000).

Біздің ойымызша, бұл агрессияның психологиялық жіктелуі емес, зорлық-зомбылық жасаған қылмыскерлердің жеке басының психологиялық типологиясы. Бірақ, мұнда талқыланған мәселеге қатысты, бұл оның құндылығы. Өйткені бұл типологияда эмпирикалық зерттеулерге сүйене отырып, қылмыскерлердің жеке, мінездік ерекшеліктері және белгілі бір нақты әлеуметтік жағдайларда олардың заңсыз мінез-құлқының қауіптері дәлелді түрде сипатталған.

Біздің ойымызша, қылмыстық агрессия қауіп тұрғысынан ең үлкен қауіп – бұл бірінші типологиялық топ-семантикалық агрессия. Бұл топқа кіретін адамдар жеке тұлғаның антисоциалды немесе асоциалды бағытымен ерекшеленеді. Олар барлық басқа топтармен салыстырғанда агрессивтіліктің ең жоғары көрсеткіштерімен сипатталады. Бұл топтағы қарсыласу қондырғылары да максималды болды. Тұлғааралық қарым-қатынастың зорлық-зомбылықпен басым стилі бұл адамдарда айқын көрінеді. Олардың басқалармен қарым-қатынасы сенімсіздікпен, күдікпен және дұшпандықпен сипатталады.

Бұл адамдардың маңызды ерекшелігі-моральдық-этикалық саланың деформациясы, адам өмірінің құнсыздануы, эмоционалды салқындық (Кудрявцев, Ратинова, 2000). Айта кету керек, қорқыту оның құрбандарына ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік бейімделу проблемаларын бастан кешіретін және Заңсыз мінез-құлықпен зорлық-зомбылыққа бейімділікті көрсететін қорлау бастамашыларына да әсер етеді (Ванг, Ванг, 2010; Shetgiri, 2013; Wang et al., 2017; Voulgaridou, Kokkinos, 2015; Volk et al., 2018; Shaheen et al., 2018; Солдатова, Ностик, Нестик, 2017). 2016 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының қолдауымен жүргізілген ауқымды зерттеу нәтижелері бойынша (зерттеуге Еуропа мен Солтүстік Америкадан 42 ел қатысты, 220 мыңнан астам баладан сұхбат алынды), ұлдардың шамамен 12%-ы және қыздардың 10%-ы буллингпен бетпе-бет келгені анықталды. Бұл көптеген елдер бойынша орташа көрсеткіштер екенін атап өткен жөн.

Жалпы, еларалық айтарлықтай айырмашылықтар бар. Г.У.Солдатованың 2010 жылы бірлескен авторлармен жүргізген зерттеу нәтижелері біздің елде интернетті пайдаланатын балалардың 23% - ы қорқытудың құрбаны болғанын көрсетеді (міндетті түрде кибербуллинг емес).

Сонымен, респонденттердің 68%–адамдардың агрессивтілігі артты, тек 11%-ы оны әлсіреді деп санайды, ал 15%-ы сол деңгейде қалды деп санайды. Ізгі ниет,

керісінше, сауалнамаға қатысқандардың 60%-ы төмендеді, тек 10%-ы оны өсті деп санайды, 23%-ы оны сол деңгейде қалды деп санайды. Адалдықтың төмендеуін сауалнамаға қатысқандардың 60%–ы атап өтті, ал оның күшеюі тек 6%, 26%-ы бұл көрсеткіш өзгеріссіз қалды деп санайды. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 61%–ы цинизмнің күшеюін айтады, ал оның әлсіреуі – тек 10%, 17%-ы мұнда ешқандай өзгеріс жоқ деп санайды (Горшкова, Петухова, 2015). Мұндай жағымсыз тенденциялар тек Қазақстанға ғана емес, басқа елдерге де тән. Мысалы, АҚШ-та "адамдарға сену керек" деп санайтын американдықтардың саны 1960 жылғы 55% - дан 2009 жылы 32% - ға дейін төмендеді, яғни АҚШ азаматтарының көпшілігі бір-біріне сенуді тоқтатты (Millenials in..., 2014; Зимбардо, Коломбе, 2017).

Бұл деректер бүкіл халықтың пікірін көрсетеді халық елдің. Алайда, 2012 жылғы зерттеуге сәйкес, жастар арасында «адамдарға сену керек» деп санайтындардың үлесі одан да төмен және тек 19% құрайды. Ұлыбританияда сенім деңгейі 1959 жылы 56%-дан 2008 жылы 30%-ға дейін төмендеді (Ларсен, 2013). Ф. Зимбардо мен Н. Коломбенің пікірінше, бұл құбылыстың тамырын БАҚ-тан іздеу керек, олар «байлар мен кедейлер арасындағы алшақтық, сыбайлас жемқорлық, саяси алаяқтық, атақты адамдардың беделі сабын көпіршіктері сияқты жарылған кездегі жалған айғақтар туралы үнемі айтады» (Зимбардо, Коломбе, 2017, 66-бет). Бізге мұндай интерпретация белгілі бір дәрежеде әділ болғанымен, айтарлықтай жеңілдету болып табылады.

Сипатталған құбылыстар, мойындау керек, бұл бұқаралық ақпарат құралдарының қиялдары емес, нақты фактілердің көрінісі. Тағы бір нәрсе, басқа да көптеген нақты фактілер бар – бұқаралық ақпарат құралдары әлдеқайда аз қызығушылық танытатын және сәйкесінше оларды азырақ және азырақ көрсететін оң фактілер.

Кәметке толмағандардың агрессиясы мен зорлық-зомбылығы мәселелері бойынша біздің елде көптеген

конференциялар, дөңгелек үстелдер мен семинарлар өткізіледі. Бұл мәселенің төтенше маңыздылығын түсіну кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы мінез-құлқы, олардың агрессиясы мен асоциалды мінез-құлқының алдын алуға бағытталған іс-шаралар бойынша ұсыныстар дайындау болып табылатын кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі Үкіметтік комиссияның жанынан арнайы ведомствоаралық жұмыс тобын құруға әкелді. Тұжырымдаманың атауында "қараусыздық" терминінің болуына назар аударғым келеді. Бұл отбасы тақырыбына тікелей сілтеме жасауды білдіреді. "Қараусыз қалу" термині, "панасыз қалу" ұғымынан айырмашылығы, баланың көшеде емес, үйде тұратын отбасы бар екенін білдіреді. Бірақ әртүрлі себептерге байланысты отбасы мен ата-аналар балаға қажетті күтімді жүзеге асырмайды, оның өміріне дұрыс қатыспайды. "Қараусыз" негізгі уақытты көшеде өткізеді және оның жеке басының дамуына негізгі әсер ететін көше.

Тұжырымдамаға оралсақ, мен бұл өте сауатты, теңдестірілген және ғылыми негізделген құжат екенін байқаймын. Тұжырымдамада кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын-алу жүйесінің заманауи тиімді модельдері жеке тұлғаға бағытталған тәсілге негізделгені өте орынды.

Сондай-ақ, профилактикалық жұмыс, ең алдымен, отбасы институтын нығайтуға және отбасылық қолайсыздықтың алдын алуға бағытталуы керек екендігі нақты айтылады. Ақырында, біз ғылыми конференцияларда зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып бірнеше рет айтқанымыз үкіметтік құжат деңгейінде бекітілді.

Сондай-ақ, тұжырымдамада кәмелетке толмағандардың психологиялық және әлеуметтік қолайсыздығы жағдайында оларды психологиялық және әлеуметтік көмекпен қамтамасыз ету саласындағы проблемалар әсіресе өткір екендігі туралы нақты айтылғанын атап өтуге болады. Бұл жерде таңданатын ештеңе жоқ сияқты көрінуі мүмкін және бұл тривиальды

болмаса, айқын нәрселер. Дегенмен, біз бұл позицияға әдейі назар аударамыз. Шындығында, егер ұсыныстар пайда болса және ең жоғары мемлекеттік деңгейде мектептің психологиялық қызмет жүйесін оның қажетсіздігіне байланысты жою туралы ұсыныстар пайда болса, бәрі онша айқын емес. Шындығында, мектептегі психологиялық қызметті дамыту, кеңейту және қолдау қажет. Қазіргі заманғы шетелдік ғылыми зерттеулер мен практика осы тезисті растайды (Юксел-Шахин, 2015).

Бүгінгі таңда бұл саладағы жағдай маңызды емес. 2015/2016 оқу жылында педагог-психологтар штатта тек әрбір екінші мектепте болды-дәлірек айтсақ, мектептердің 53,1% -. Бұл жағдайда әр психологқа жүктеме шамамен 880 оқушыны құрайды. Мұндай жағдайларда, қазіргі уақытта қабылданған мектеп психологиялық қызметінің қызметін ұйымдастырудың "клиникалық моделі" деп аталатын жағдайда, психолог жұмысының тиімділігі өте төмен болады.

Мектеп психологының жүктемесінің жаңа стандарттары дайындалды. Олар әлдеқайда төмен-әр психологқа қазіргіден екі есе аз оқушы келеді деп болжануда. Алайда, мәселені тек экстенсивті шаралармен шешу мүмкін емес.

Мектептегі психологиялық қызметтің ұйымдастырушылық моделіне және оның тұжырымдамасына үлкен өзгеріс қажет. Біз мектептің психологиялық қызмет жүйесіндегі мұғалімнің рөлі мен маңыздылығын қайта қарастыру керек деп санаймыз. Мұғалім осы қызметтің маңызды құрамдас бөлігі, оның белсенді элементі болуы керек. Психологиялық қызметтің тұжырымдамалық негізі "психолог – оқушы" диадасы емес, "психолог – педагог – оқушы" триадасы болуы керек.

Кейбір криминологтар біздің ұстанымымызға жақын, олар қолайсыз әсер ететін ортадан ажырату тактикасы оны қалыпқа келтіру тактикасына қарағанда өлшеусіз аз тиімді екенін атап көрсетеді (Игошев, Минковский, 1989). Әрине, агрессивті мінез-құлық мәселесін шешуге ықпал ететін әлеуметтік фонды бар жасөспірімдер арасында агрессияны азайту

бойынша арнайы бағдарламалар әзірлеу және оқыту маңызды (Kaşa, Vuzlu, 2016). Бірақ агрессияның алдын – алу бойынша арнайы бағдарламалар құру одан да маңызды, оған кең әлеуметтік топтағы жасөспірімдер қатысады-Әлеуметтік орта, оның ішінде жасөспірімдер де бар.

Кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы мінез-құлқы мен агрессиясының алдын алу бойынша жұмыс тиімді жүргізілуі үшін мұғалімдер мен мектеп психологтарының тиісті білімі, кәсіби құзыреттілігі ғана қажет емес.

Сонымен қатар, жеке деңгейде (мұғалімдер, мектеп психологтары) және ұйым деңгейінде (мектеп) тиісті мотивация қажет. Бұған қол жеткізу үшін мектеп жұмысының тиімділігінің критерийі емтихан нәтижелері ғана емес, сонымен қатар психологиялық климат, мектептің тәрбиелік жетістіктері болуы керек. Мектепті әлеуметтік институт ретінде бағалау критерийлерінің өзгеруі мұғалімнің кәсіби санасының өзгеруіне әкеледі. Атап айтқанда, оқушылардың жеке деңгейдегі қабылдауы мен бағалауының өзгеруіне. Әзірге, біздің зерттеулеріміз көрсеткендей, мұғалімнің оқушының жеке басын оң немесе теріс бағалауының орталық факторлары мойынсұну, тәртіп және оқуға деген көзқарас болып табылады (Rean, 2008). Бұл бұзылған жасөспірімдерге де қатысты. Бұл жағдайда жасөспірімнің жеке басына терең ену табысты тәрбие және түзету жұмыстарын құрудың негізгі факторы болып табылады. Сонымен қатар, тәрбиешілердің жасөспірімдерге берген сипаттамаларын талдай отырып, біз, мысалы, 88% жағдайда жасөспірімнің өзін-өзі бағалауы сияқты жеке тұлғаны талдаудың маңызды бірлігі мүлдем жоқ екенін анықтадық (Rean, 2008). Біздің зерттеулерімізге түсініктеме бере отырып, И.С. Кон мұғалім оқушының артында жеке тұлғаны көрмейтінін атап өтті. Мұғалімнің оқушының өзі туралы идеяларын, оның "Мен" бейнесін елемей үнемі жалпы білім беру стилінде көрінеді (Кон, 2009). А. в. Юревич (Юревич, 2016) дұрыс жазғандай, қазіргі уақытта оның білім беру функциясын мектепке қайтару өте маңызды,

1990 жылдары осы институтты "білім беру қызметтерін" ұсынатын сервистік құрылымға айналдырған реформаторлар тәркілеген.

Сонымен қатар, мектепке тәрбие функциясын қайтару ұйымдастырушылық және мотивациялық қамтамасыз етілуі керек. Сондықтан біз мектеп жұмысының тиімділігін бағалау критерийлерінің жүйесін кеңейту туралы айтып отырмыз. Сонымен қатар, мектеп климатының көрсеткіштері: мектептің қауіпсіздігі мен мұғалімдердің оқушылармен қарым-қатынасы арасындағы жоғары маңызды оң корреляциялар анықталды.

Сондай-ақ, қорқыту жағдайына қатысы жоқ балалар мектептегі климат пен қауіпсіздікті осы жағдайға енген балаларға қарағанда едәуір жоғары бағалайтыны өте айқын. Бұл жағдайда мұндай заңдылық жағдайдағы рөліне қарамастан, қорқытудың барлық қатысушыларына тән: жәбірленуші немесе бақылаушы. Мектеп жұмысының тиімділік критерийлеріне мектеп климаты мен тәрбиелік жетістіктердің көрсеткіштерін қосу туралы мәселе қою заңсыз деп саналады-мұғалім сабақтар мен оларға әдістемелік дайындыққа шамадан тыс жүктелген. Мұндай пікірлер, әдетте, кәсіби мұғалімдерге, сондай-ақ білім беру жүйесін басқару органдарының өкілдеріне тән. Алайда, мұғалімдердің үлкен жүктемесі туралы тезиспен келісе отырып, бұл қарсылықтарды қабылдауға болмайды. Педагогика мен педагогикалық психология үшін алфавиттік шындықты ескеру қажет болғандықтан ғана-білім беру процесі екі бөліктен тұрады: оқыту және тәрбиелеу.

Тәрбие процесінің қызметіне тиімді интеграцияны жүзеге асыру үшін мұғалімдердің оқу жүктемесін жоюдың нақты ұйымдастырушылық жолдарын іздеу керек екені анық. Кәмелетке толмағандардың әлеуметтік емес мінез-құлқы мен агрессиясының алдын-алуды жүзеге асыруда басты рөл отбасына тиесілі. Мектеп бұл жұмысқа да белсенді қатысатыны сөзсіз. Бірақ оның негізгі орны отбасына беріледі. Жеке тұлғаны әлеуметтендіру процесі отбасында басталады және өмірдің алғашқы бірнеше

жылында тек қана жүзеге асырылады. Отбасының әлеуметтену және тұлғаны дамыту процесіне әсері өте жоғары болып қала береді және келесі жылдары бұл процеске басқа әлеуметтену институттары қосылған кезде: мектеп, көше, құрдастар тобы және басқалар (Кон, 1989; Реан, 2013; Массен және басқалар, 1987; Фанг және басқалар., 2009). Зерттеулер көрсеткендей, тіпті жасөспірім кезінде де, құрдастар тобына бағдарлану және ата-анасынан алшақтау тенденциясы ("ата-ананың құнсыздануы") барынша пайда болған кезде, тіпті сол кезде де отбасы жасөспірімге және оны қиын өмірлік жағдайда қолдауға әсер ететін күшті фактор болып табылады (Реан, 2013; Кон, 1989; Ремшмидт, 1994; Реан, 2010).

Біз отбасының асоциалды және агрессивті мінез-құлық генезисіндегі рөлі туралы бұрын бірнеше рет жазған болатынбыз (Реан, 2015; Реан, 2016; Реан, 2008; Реан, 2010). Бұл жұмыстарда отбасының асоциалды мінез-құлықты қалыптастырудағы рөлі, отбасылық факторлар, агрессивтілік пен зорлық-зомбылыққа бейімділіктің дамуына әсер ететін отбасылық тәрбиенің ерекшеліктері туралы заманауи идеяларға талдау жасалды. Онда осы тақырып бойынша эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері, соның ішінде біздің әртүрлі зерттеулеріміз келтірілген. Бұл тақырып үнемі өзекті болып қала береді, жыл сайын отбасын, отбасылық жанжалдарды балалардың агрессиясының қайнар көзі ретінде талдауға арналған жаңа және жаңа жұмыстар шығады (Li et al., 2017; Buelga, Prieto, Cava, 2017; Wang et al., 2018; Guo, 2018). Ата-аналардың, олардың құндылықтар жүйесінің және әлемді қабылдау ерекшеліктерінің балалардың мінез-құлқына әсерін қарастыратын салыстырмалы түрде жаңа эмпирикалық зерттеудің нәтижелерін атап өткім келеді. Бұл зерттеуде ананың "күш – байлық" және "өзін-өзі растау" құндылықтарына бағдарлануы мен баланың асоциалдылығының ауырлығы арасындағы оң корреляция анықталды. Ананың "жетістік" құндылығына бағдарлануы құрдастарына ұнауға деген ұмтылыстың болмауымен

байланысты (Ациколопов және басқалар, 2014).

Осылайша, ананың әйелдерге арналған дәстүрлі емес еркектік құндылықтарға бағдарлануы баланың мінез-құлықтан алшақтау тенденциясын күшейтеді. Сонымен қатар, аналары әлемнің дұшпандық бейнесі бар мектеп жасына дейінгі балалардың отбасылық емес мінез-құлқы үшін (басқаларды қызғаныш, менсінбеу және немқұрайлылық деп күдіктенеді) олардың әлеуметтік бейімделуіне айтарлықтай кедергі келтіретін бір-қатар маңызды ерекшеліктер тән. Мұндай балалардың қызығушылығы жоқ, олар ұнайды ма, жақсы көреді ме, ересектер мен құрдастар оларға назар аударады ма. Бұл балалар мақұлдауға тырыспайды, басқа адам ұсынған кезде байланыстан аулақ болады, оларға бағытталған жанашырлықты қабылдамайды (Ациколопов және басқалар, 2014).

Кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы мінез-құлқы мен агрессиясының алдын алу мәселелері бойынша отбасына консультациялық көмек көрсету елеулі қиындықтармен қатар жүруі мүмкін. Қиындықтар әртүрлі сипатта болуы мүмкін. Біз ата-аналар кез-келген көмекті белсенді түрде тастап, оны отбасына араласу деп санайтын жағдайларға назар аударғымыз келеді (олар ең қиын екені анық). Отбасы, шынында да, "жақын" институт және ол сырттан келген кез келген араласудан сақ болады. Сонымен қатар, кейбір қоғамдық ұйымдар отбасының істеріне араласудың кез-келген әрекетіне агрессивті түрде қарсылық білдіреді.

Алайда, кәмелетке толмағандардың заңсыз және девиантты мінез-құлқының алдын алуда отбасына көмек көрсету жұмысы өте маңызды. Әрине, егер ол кәсіби түрде жүзеге асырылса. Бұл жұмыс міндетті түрде отбасына араласуға байланысты емес. Бұл жерде бірлескен қызметті ұйымдастыру өте маңызды: мектеп-ата – аналар қауымдастығы (ата-аналар қоғамдық ұйымдары арқылы) - отбасы. Өкінішке орай, мұндай ұйымның тұрақты тиімді тетіктері мен тәжірибелері әлі жоқ екенін айтуымыз керек. Алайда, белгілі бір тәжірибе бар және

оған ғылыми талдау, психологиялық-педагогикалық түсінік пен жалпылау қажет.

Кәмелетке толмағандардың қоғамға қарсы мінез-құлқы тек толық емес отбасыларда ғана емес (Фомби мен Черлин, 2007; Каванаг, 2008) және тек тәуекел тобындағы отбасыларда ғана емес (Heard, 2007a, b; Fomby, Sennott, 2012), бірақ көбінесе сыртқы жағынан өте гүлденген отбасыларда болады. Бұл жағдайда тәуекелдердің айқын белгілері болмаған жағдайда оларды ерте диагностикалауды қалай жүзеге асыруға болады? Мұнда мінез-құлықтың ауытқу белгілерін уақтылы тануда елеулі қиындықтар туындайды. Профилактикалық және түзету жұмыстарының негізгі принциптері барлық жағдайда бірдей болғанымен: ата-аналардың баласының өміріне деген назарын арттыру, өзара түсіністіктің жоғары деңгейін орнату.

А.А.Реанның жоғары сынып оқушыларының отбасы институтына және отбасылық құндылықтарға қатынасын зерттеген зерттеуінде респонденттерден: "сіз болашақ отбасыңыздың сіз өскен отбасы сияқты болғанын қалайсыз ба?». Зерттеуге екі үлгі қатысты. Біреуі әлеуметтік норма тобының жасөспірімдері, әлеуметтік мінез – құлқы бар, екіншісі-девиантты, Әлеуметтік емес мінез-құлқы бар жасөспірімдер. Жоғарыда аталған сұраққа "норма" тобында респонденттердің 41%-ы, ал "девиантты" топта жасөспірімдердің тек 26% - ы оң жауап берді. Сұраққа "норма" тобында 35%, ал "девиантты" топта респонденттердің 55% теріс жауап берді. Бірінші топта жауап беру қиын болды 24%, ал екінші топта пе-19% (Реан және басқалар, 2018). Нәтижелер, тіпті "норма" тобы бойынша, әрине, қуанышты деп атауға болмайды. Өйткені, орта мектеп оқушыларының жартысынан көбі (жауап беруде қиындықтармен бірге) өздерінің қазіргі отбасыларын өздерінің отбасылық болашағын құрғысы келетін үлгі ретінде қарастыра алмайды. Девиантты жасөспірімдер тобында бұл көрсеткіш одан да көп, ол 76% құрайды. Айта кетейік, өз ұстанымын шешпеген жасөспірімдер "девиантты" топта "норма"тобына қарағанда аз.

Осылайша, девиантты жасөспірімдер өздерінің ата-аналық отбасын айтарлықтай теріс қабылдайды, бұл жалпы күтілетін нәрсе. Бұл факт отбасының, ондағы қарым-қатынас жүйесінің жасөспірімдердің девиантты, асоциалды мінез-құлқын қалыптастыруға шешуші әсерін тағы бір рет дәлелдейді. "Норма" тобының жасөспірімдері арасында қазіргі отбасын өздері мақсат еткісі келетін үлгі деп атай алмайтындардың пайызы соншалықты жоғары екендігі өте алаңдатады. "Сыртқы жағынан гүлденген отбасы" дегеніміз не? Бұл толық отбасы, онда ата-аналардың екеуі де жұмыс істейді, әлеуметтік өмір салтын ұстанады, баламен айқын қақтығыстар болмайды. Алайда, көбінесе мұндай отбасында балаға өте аз көңіл бөлінеді. Бұл жоғары жұмыспен, жұмыспен түсіндіріледі ("отбасын асырау керек"). Көбінесе жеткіліксіз көңіл психологиялық және педагогикалық тәртіптің себептерімен түсіндіріледі. Яғни, бұл тұжырымдамалық себептерге байланысты баланы төмен бақылау туралы. Оған шешім қабылдауда максималды еркіндік беріледі, бұл оған деген сеніммен, оны жеке тұлға ретінде құрметтеумен, оның тәуелсіздігін дамытуға деген ұмтылыспен байланысты. Алайда, арнайы зерттеулер көрсеткендей (Массен және басқалар, 1987), дәл осы отбасылар балалардың девиантты мінез-құлқының жоғары көрсеткіштерін "береді".

Сонымен қатар, бірнеше жылдан кейін мұндай отбасыларда өскен балалармен жүргізілген сауалнамалар оларға берілген бостандыққа қарамастан, олардың балалық шағына қанағаттанбайтындығын көрсетеді. Ата-аналардың баланың жеке басының бостандығын құрметтеу туралы қамқорлығын балалардың өздері оған қамқорлықтың болмауы, назар аударудың және эмпатиялық қарым-қатынастың болмауы ретінде қабылдайды. Қазір кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы мінез-құлқы мен агрессиясының алдын алу бойынша шаралар кешені әзірленуде. Осыған байланысты біз асоциалды мінез-құлқтың алдын-алудың үздік аймақтық тәжірибелеріне арналған жыл сайынғы Бүкіл қазақстандық конкурстарды ұйымдас-

тыруды және өткізуді маңызды және пайдалы деп санаймыз. Мұндай конкурстар-бұл жекелеген білім беру мекемелерінің, муниципалитеттердің және жалпы аймақтардың осы бағыттағы белсенділігі мен тиімділігін арттыруды ынталандыру.

Сонымен қатар, конкурстар тәжірибені психологиялық-педагогикалық, аналитикалық және сараптамалық жалпылауға мүмкіндік береді, бұл, әрине, өте маңызды. Осының негізінде әдістемелік, практикалық ұсыныстарды қалыптастыру нақты болады, бұл маңызды ғана емес, сонымен қатар өте қажет, іс жүзінде пайдалы және сұранысқа ие. Көптеген бағдарламалық материалдарда ведомствоаралық өзара іс-қимылды ұйымдастырудың, құқыққа қайшы мінез-құлыққа бейім кәмелетке толмағандарды үздіксіз ведомствоаралық әлеуметтік-құқықтық және әлеуметтік-психологиялық сүйемелдеудің өзектілігі мен міндеті көрсетілген. Сұрақ туындайды, неге бұл мәселе профилактикалық бағдарламаларды әзірлеу кезінде өзекті міндет ретінде қойылады, дегенмен бұл тәсілдің айқындығы бәріне бұрыннан түсінікті? Осыған байланысты, оларда не жұмыс істемейтінін және не жұмыс істейтінін түсіну үшін ұсынылған тәжірибелерді ұйымдастырушылық және әдістемелік деңгейде талдау қызықты болар еді, бірақ күтілетін тиімділікпен емес. Біздің ойымызша, қылмыстық агрессия қаупі тұрғысынан ең үлкен қауіп – бұл бірінші типологиялық топ-семантикалық агрессия. Бұл топқа кіретін адамдар жеке тұлғаның антисоциалды немесе асоциалды бағытымен ерекшеленеді.

Мектептің психологиялық қызмет жүйесіндегі мұғалімнің рөлі мен маңыздылығын байыпты түрде қайта қарау керек. Жасөспірім әлеуметтік емес топтарға өздігінен немесе себепсіз кетеді. Оларды толығымен ұтымды мотивтер басқарады. Әдетте, мұндай топтарда бұл жасөспірімдер психологиялық тұрғыдан ыңғайлы.

Мектепті әлеуметтік институт ретінде бағалау критерийлерінің өзгеруі мұғалімнің кәсіби санасының өзгеруіне әкеледі. Атап айтқанда, оқушылардың жеке

деңгейдегі қабылдауы мен бағалауының өзгеруіне жеке тұлғаны әлеуметтендіру процесі отбасында басталады және өмірдің алғашқы бірнеше жылында тек қана жүзеге асырылады. Отбасының әлеуметтану және жеке тұлғаны дамыту процесіне әсері өте жоғары болып қала береді және басқа әлеуметтану институттары осы процеске қосылған кейінгі жылдары біз ата-аналар кез-келген көмекті белсенді түрде тастап, оны отбасына араласу деп санайтын жағдайларға назар аударғымыз келеді (олар ең қиын екені анық). Отбасы, шынында да, " жақын " институт және ол сырттан келген кез келген араласудан сақ болады.

Ата-аналардың баланың жеке басының бостандығын құрметтеу туралы қамқорлығын балалардың өздері оған қамқорлықтың болмауы, назар аударудың және эмпатиялық қарым-қатынастың болмауы ретінде қабылдайды.

Мақаламды қорытындылай келе, кәмелетке толмағандардың әлеуметтік мінез-құлқының алдын алу әрқашан өзекті мәлесе болып қалады. Осылайша кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс, құқық бұзушылықтардың болуының шығуының себептері, біріншіден ата-ананың дұрыс көңіл бөлмеуі, екіншіден кәмелетке толмағандардың ортасы, әрине мектебі әсер етеді. Кәмелетке толмағандардың мінез-құлқындағы агрессияның алдын алу үшін ең бірінші ата-ана балаға қажетті көңіл бөлу керек. Жасөспірімнің пікірі тыңдалып, ата-ана баланың мінез-құлқының дұрыс қалыптасуына баса назар аудару керек деп ойлаймын.

Сонымен қатар, елімізде баланың жан-жақты дамып, дұрыс бағыт алуына жағдайлар жасалу керек. Жасөспірім бос кезінде қоғамдық жұмыспен айналысу қажет. Бала кезінен мінез-құлқының дұрыс қалыптасуына жағдай жасалу керек. Әр жасаған еңбегі бағаланып, баланы қызығушылығын арттырып, дұрыс мінез қалыптасуына ата-ана, мұғалім назар аудару керек. Сол кезде біз баланың мінез-құлқындағы агрессияның алдын алып жақсы нәтежеге жетуге болады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 10.12.1948 ж.
2. 1966 жылғы Адам құқықтары туралы халықаралық пакт
3. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларация. Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/104 қарарымен қабылданды
4. «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Заңы.

Автор туралы мәлімет

¹*Такетова Кенже* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты Кәсіби психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны

¹*Такетова Кенже* — преподаватель кафедры профессиональной психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева капитан полиции

¹*Taketova Kenje* — teacher of the Department of professional psychological training and management of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev police captain

САБАҚТЫ ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ РӨЛІ.

Қашықтықтан оқыту – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу жағдайында жүзеге асырылатын білім беру үдерісіне тән барлық компоненттерді (мақсаттары, мазмұны, әдістері, ұйымдастыру формалары, оқыту құралдары) көрсететін оқытушы мен білім алушының интерактивті өзара әрекеті.

Түйінді сөздер: қашықтықтан оқыту, ақпараттық технология, заманауи платформа, виртуалды оқыту, білім беру.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ ЗАНЯТИЙ. ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ.

Дистанционное обучение-интерактивное взаимодействие преподавателя и обучающегося, отражающее все компоненты образовательного процесса (цели, содержание, методы, организационные формы, средства обучения), осуществляемое в условиях внедрения информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: дистанционное обучение, информационные технологии, современная платформа, виртуальное обучение, образование.

METHODS OF CONDUCTING CLASSES. THE IMPORTANCE AND ROLE OF DISTANCE LEARNING.

Distance learning is an interactive interaction between a teacher and a student, reflecting all components of the educational process (goals, content, methods, organizational forms, learning tools), carried out in the context of the introduction of information and communication technologies.

Keywords: distance learning, information technology, modern platform, virtual learning, education.

Қазіргі таңда білім беру жүйесін ақпараттандырудың негізгі бағыты заманауи талаптарға сәйкес қоғамды дамытудың тиімді де сапалы технологияларына сүйенген, жаңа білім стратегиясына көшу болып табылады. Сол себепті, өз білім алушыларына сапалы және нәтижелі білім беруді мақсат еткен әрбір оқытушы өз кәсіби тәжірибесін жаңашылдыққа бағыттап, әдіс-тәсілдерін тиімді қолдануы шарт. Осыған орай қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың заманауи талаптарға сай дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін уақытылы өзгертіп отыруды талап етеді.

Бүгінгі таңда өмірімізді ақпараттық ресурстарсыз елестету мүмкін емес. Компьютерлендіру адам өмірі мен қызметінің барлық салаларына бірте-бірте

еніп, білім алушыларды тәрбиелеу мен оқытудың қолданыстағы әдістеріне өзіндік түзетулер енгізеді. Оқу іс-әрекетінде электрондық білім беру ресурстары мен қашықтықтан технологияларды пайдалану білім алушылар мен оқытушылардың ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін дамытуға, коммуникативті дағдыларды дамытуға, оңтайлы шешім қабылдау қабілетін қалыптастыруға, білім беру саласында ғаламтор кеңістігінде жұмыс істей білуге және өзіндік жұмыс жасауға дамуына ықпал етеді.

Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту оқытудың нақты баламасы болып табылады. Білім беру жүйесіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізуге байланысты қашықтықтан оқытудың технологиялары мен құралдарын пайдалану жаңа білім беру

үлгілерін құруға мүмкіндік береді. Бірақ, оқу процесінде қашықтықтан оқыту әдісін қолдануда ең үлкен нәтижеге ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әртүрлі құралдарын оқу іс-әрекетінің әртүрлі түрлерінде кешенді түрде қолдану мүмкін болған жағдайда ғана қол жеткізуге болады.

Қашықтықтан оқытудың мақсаты – әртүрлі әлеуметтік, материалдық және географиялық жағдайларда білім алушыларды сапалы білім беру қызметтерімен қамтамасыз ету болып табылады. [1]

Қашықтықтан оқыту тек білім беру саласында ғана қолданылмайды. Оны ірі компаниялар өз қызметкерлерін, репетиторлардың, тренерлердің онлайн жобаларды іске қосатын корпоративтік оқыту үшін пайдаланады. Қашықтықтан оқытудың негізгі артықшылықтарына қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- оқыту шығындарын азайту;
- әлемнің кез-келген нүктесінен ақпаратқа еркін қол жеткізуге мүмкіндік беру;
- оқу материалдарының көп мөлшерін сақтауға мүмкіндік береді;
- оқытушылар арасында тәжірибе алмасуға мүмкіндіктер ашу;
- білім алушылар туралы толық статистиканы ұсыну;
- сіздің үлгеріміңізді бақылау мүмкіндігі.

Әдетте, қашықтықтан оқытуға арналған заманауи платформалар мен қызметтер интуитивті түсінікті және қызмет көрсету оңтайландырылған.

Қашықтықтан жұмыс пен оқытуды, сонымен қатар білім алушылармен виртуалды оқытуды ұйымдастыру үшін Zoom және Skype қосымшалары сияқты белгілі коммуникация құралдары қолданылады. Осы бағдарламалардан басқа, ұқсас нәтижелерге қол жеткізуге болатын көптеген қызметтер бар. Сонымен, Zoom-мен қатар, сіз Hangouts Meet, Microsoft Teams, GoToMeeting-ті қоя аласыз. Бұл бағдарламалардың көпшілігі толыққанды бейне жиналыс қызметтері болып табылады. Олардың әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктері бар және қолайлы сайтты таңдау оны кім және болашақта қандай

мақсатта пайдалануды жоспарлайтынына байланысты.

Zoom – қашықтан бірлесіп жұмыс істеуге арналған ең жақсы платформалардың бірі. Платформаны топтық және жеке сабақтарға қолдануға болады.

Zoom қызметінің артықшылықтары мыналарды жатқызуға болады:

- үзіліссіз байланыс;
- ұйымдастырушы кез-келген қатысушы үшін микрофонды немесе бейнені қосу және өшіру арқылы процесті басқара алады;
- экранды немесе жеке қолданбаларды ортақ пайдалануды таңдау кезінде экранды ортақ пайдалану мүмкіндігі;
- интерактивті тақтаның болуы, экраннан тақтаға ауысуға болады;
- мәтіндік хабарламалар немесе файлдармен алмасу арқылы сөйлесу;
- бұлтта немесе компьютерде конференцияларды жазу функциясы;
- компьютерден, планшеттен немесе телефоннан бейне сеанстарға қатысуға мүмкіндік беретін мультиплатформа. сондай-ақ конференция кезінде қосылымды үзбей құрылғыны өзгертуге болады;
- қатысушыларды шақыру үшін құрылған конференцияның тікелей сілтемесін көшіріп алып, оны алушыларға жіберу жеткілікті;
- пайдаланушылардың көпшілігі үшін маңызды болып табылатын қызметті пайдаланудың тегін тарифі бар. Бұл артықшылықтар Zoom платформасын ұқсас қызметтерге қарағанда сұранысқа ие және танымал етеді. Осы артықшылықтардың арқасында көбірек пайдаланушылар жұмыс және оқу үшін масштабтауды таңдайды.

Кемшіліктерге Zoom-дағы тегін тарифте бейнесеанс уақытының 40 минутқа дейін шектелуі және тек бір адам ұйымдастырушы бола алады. Кемінде екі модераторды тағайындау үшін бұл мүмкіндік үшін қосымша ақы төлеу керек. Сондай-ақ, сайтта бір уақытта пайдаланушылар санының күрт өсуіне байланысты техникалық мәселелер анықталды, бұл процесте сәтсіздікке әкеледі және басқа техникалық шешімдерді іздеуді талап етеді. [2]

Сонымен қатар, онлайн оқыту мүмкіндіктерін кеңейту үшін ғылыми меке-

мелерде біртұтас Moodle платформасы енгізілді, ол білім алушылар мен оқытушылар үшін біртұтас білім беру ақпараттық кеңістігін құруға мүмкіндік береді, күндізгі оқытудың дәстүрлі құндылықтарын ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен (АКТ) үйлестіреді. Бұл жүйе білім алушыларға өздеріне ыңғайлы уақытта оқуға, пәндерді өз қарқынында және ыңғайлы жерде меңгеруге мүмкіндік береді, оқу материалдарына тәулік бойы қолжетімділікті қамтамасыз етеді, оның ішінде әдістемелік қамтамасыз етудің толық курсы: практикалық, бақылау, тест тапсырмалары, дәрістер курсы, электронды кітапхана. Қашықтықтан оқыту серверін толтыру теориялық және практикалық сабақтардың тақырыптарына сәйкес оқытушылармен жүзеге асырылады. Әрбір курстың міндетті элементтері дәріс материалы, тест сұрақтары, бейнематериалдар, өздік жұмысына арналған тесттер, глоссарий және ұсынылатын әдебиеттер болып табылады.

Тапсырмаларды орындау барысында білім алушылар бір-бірімен форумдарда, чаттарда сөйлесіп, жеке хабарламалармен немесе қосымшалармен алмаса алады. Білім алушылар аяқталған жұмысты кез-келген форматтағы қоса берілген файлдар арқылы тексеру үшін оқытушыға жіберуге мүмкіндігі бар. Оқытушы жұмысты бағалайды, егер кемшіліктер болса, оларды түсіндіреді, пысықтауға қайтарады.

Өңделген тақырыптық тесттер топтамалары білім алушыларға қолжетімді кез-келген күрделі деңгейде оқылатын материалмен өз бетінше жұмыс істеуге, ал оқытушыға материалды меңгеру деңгейін бақылауға мүмкіндік береді. Білім алушылар мен оқытушылардың оқу материалын іздестіру уақытын үнемдеу үшін электронды кітапханаға тегін кіру ұйымдастырылған. [3]

Қашықтықтан оқытудың бірнеше қағидалары бар:

- икемділік принципі – қатаң белгіленген уақытта дәріс сабақтары мен семинар сабақтарына қатыспауға, өзіңізге ыңғайлы уақытта кез-келген жерде оқуға мүмкіндік береді. Осы қағиданың арқасында білімнің қолжетімділігі артады;

- оқытудың модульдік қағидасы – әрбір білім алушы үшін оның дайындығы мен қажеттіліктерін ескере отырып, оқу бағдарламаларын құруға мүмкіндік береді;

- ашықтық қағидасы – білім беру жүйесінде білім алушы өзінің білім беру мақсаттарына жетуге ұмтыла отырып, өз бетінше бағдарлайтын бай және жақсы дамыған білім беру ортасын қамтиды деп болжайды;

- саналылық және белсенділік қағидасы – білім алушылардың алған білімдері мен дағдыларының мәнін түсінуін, сонымен қатар өз мақсаттарын нақты түсініп, көрсетуін, алған білімдері негізінде сенімдерінің қалыптасуын білдіреді [4].

Қашықтықтан оқыту қағидаларымен қатар, білім алушылардың мотивациясы да маңызды. Білім алушы өзі алатын білімнің маңыздылығы мен қажеттілігін түсінуі керек, өйткені қашықтықтан оқытуда білім алушының өз бетімен оқуына және оқытушымен аз байланысына көп көңіл бөлінеді.

Алайда, мұның бәрімен қашықтықтан оқыту базалық емес, бұл тек қосымша сипат. Қарқынды дамып келе жатқан ақпараттық технологияларға қарамастан, қарапайым дәстүрлі сабақтар біздің өмірімізде әлі де сақталуда.

Кемшілігі сондай-ақ мұндай білім беру коммуникативті дағдыларды дамытуға жарамайды, бұл білім алушылардың оқытушымен ғана емес, сонымен қатар бір-бірімен байланысы аз болуына байланысты. Демек, оқытудың бұл түрі топтық жұмыс сияқты дағдыны дамытуға қабілетті емес. Сонымен қатар, қашықтықтан оқыту білім алушылар арасында үлкен мотивацияны талап етеді, сырттан көмексіз оқуда дұрыс қарқынды сақтау қажет.

Қашықтықтан оқытуда ұзақ уақыт оқитын білім алушылар болашақ мамандығына кәсіби құзыреттіліктердің жеткілікті көлемінсіз түсе алады.

Бірақ қашықтан оқытудың көптеген артықшылықтары бар екенін атап өткен жөн, олардың ең бастысы - географиялық орналасуына қарамастан және кез келген уақытта кез-келген адамға білімнің қолжетімділігі болып саналады.

Қорытындылай келе, қазіргі заманғы білім беру түрлерінің бірі ретінде қашықтықтан оқыту дәстүрлі білім беру түрлерімен қатар білім беру жүйесінде өмір сүруге толық құқылы екенін атап өткен жөн. Қашықтықтан оқытуды сапалы ұйымдастыру оқу орны мен оның педагогикалық ұжымынан үлкен материалдық және интеллектуалдық шығындарды талап етеді.

Дәстүрлі оқыту әдісіне қарағанда жаңа электрондық технология білім алушыны оқу процесіне белсенді қатыстырып қана қоймайды, сонымен қатар осы процесті басқаруға рұқсат етеді.

Дыбыстың, қимылдың, бейненің және мәтіннің интеграциясы жаңа мүмкіндіктері мол, әдеттен тыс оқу ортасын қалыптастырады, оның даму барысында оқу процесіне белсенділікпен қатысатын білім алушы да арта түседі. Қашықтықтан оқыту жүйесінде қолданылатын бағдарламалар мен ақпаратты жеткізу жүйесінің интерактивті мүмкіндіктері, көптеген дәстүрлі оқу орталарында мүмкін болмайтын кері байланыс орнататын және икемдеп отырады, тұрақты көмек пен сұхбатты қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Лишманова Н.А., Пимичева М.А. Қашықтықтан оқыту және оның қазіргі әлемдегі рөлі // «Тұжырымдама» ғылыми-әдістемелік электронды журнал. - 2016. - Т. 11. - С. 2216-2220. – URL мекенжайы: <http://e-concept.ru/2016/86472.htm>.
2. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. // Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
3. Қазақстан және ТМД елдеріндегі білім беруді ақпараттандырудың IV Халықаралық форумының ғылыми мақалалар жинағы (18-19 бет. 38-39 бет. 118-119 бет. 460-461 бет).
4. Журнал «Информатика негіздері» № 1 – 2010 ж (11-14 б)

Автор туралы мәлімет

¹**Төребеков Ерболат Есенұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының АТД кафедрасының доценті, полиция подполковнигі

¹**Туребеков Ерболат Есенович** — доцент кафедрасы АТД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, подполковник полиции

¹**Turebekov Yerbolat Esenovich** — associate professor of the Department of ATD of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukambaev, Lieutenant Colonel of the police

-
- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі
    - Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран
  - Experience in law enforcement activities in foreign countries

РОЛЬ И МЕСТО ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

В статье рассматриваются духовные ценности российского государства и общества, повлиявшие на формирование процесса российской государственности, правовой системы и системы социальных ценностей. В статье проводится краткий исторический анализ ключевых вех развития, показывающий основные пути эволюционного духовно-нравственных ценностей. Демонстрируется их важнейшая роль в устойчивости государства и стабильном развитии общества. Автор показывает преемственность закрепленных в праве духовно-нравственных ценностей современной России с историческими традиционными ценностями, заложенными еще в период формирования основ российской государственности и религиозной культуры.

Основным выводом выступает тезис о том, что духовно-нравственные ценности России способствуют сохранению ее государственной идентичности. Что наиболее актуально в кризисные исторические периоды, и позволяют стабильно пережить политические и правовые кризисы в процессе исторической эволюции.

Ключевые слова: Российская государственность, формирование и развитие духовно-нравственных ценностей, государственная идентичность, правовое закрепление духовно-нравственных ценностей, роль духовно-нравственных ценностей в стабильном функционировании государства.

THE ROLE AND PLACE OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN THE FORMATION OF RUSSIAN STATEHOOD

The article examines the spiritual values of the Russian state and society that influenced the formation of the process of Russian statehood, the legal system and the system of social values. The article provides a brief historical analysis of the key milestones of development, showing the main ways of evolutionary spiritual and moral values. Their most important role in the stability of the state and the stable development of society is demonstrated. The author shows the continuity of the spiritual and moral values of modern Russia fixed by the law with the historical traditional values laid down during the formation of the foundations of Russian statehood and religious culture.

The main conclusion is the thesis that the spiritual and moral values of Russia contribute to the preservation of its state identity. What is most relevant in crisis historical periods, and allow you to consistently survive political and legal crises in the process of historical evolution.

Keywords: Russian statehood, formation and development of spiritual and moral values, state identity, legal consolidation of spiritual and moral values, the role of spiritual and moral values in the stable functioning of the state.

Российская государственность прошла довольно сложный путь в своем формировании и развитии, и, как отмечалось нами в предыдущих работах [См. 1, с.110-111]. Особенностью модели российской государственности, выступает баланс, сформировавшийся по видам форм

правления. И хронометражная диспропорция.

Основными этапами формирования российской государственности стали: ее возникновение в 862 году с приходом Рюрика на Русь, и переходом от родоплеменной формы организации у

древних славян, к раннефеодальной государственной форме. В соответствии с официальной историографией носившей «скандинавский отпечаток» [2, с. 77].

Существенные изменения монархической формой произошли 1547 году, когда глава московского государства стал именоваться Царем, подчеркивая монархический самодержавной характер правления. Данная ситуация продержалась до 1721 года, когда после победы в Северной войне над самой сильной армией Мира того времени – шведами Карла XII, Петр I получил от Правительствующего Сената и Синода, титул Императора, а также Великого и Отца Отечества [3, с. 27]. В этих условиях монархия вышла на свою высшую форму и как подчеркивает выдающийся мыслитель – Иван Лукьянович Солоневич, отдельные народы не создают своей империи не потому, что они не хотят, а потому, что не могут [4, с. 194].

Российская Империя вошла в число величайших в истории человечества и обусловила весь дальнейший ход развития не только отечественной государственности, но и всей мировой истории. В том числе и тот факт, что Российская Федерация сегодня является самым большим государством на планете.

Но в результате внутренних и внешних, и других факторов монархия потерпела свое поражение точно так же, как и в других государствах Европы, таких, как Франция, Германия и т.д. И ей на смену в феврале 1917 года приходит буржуазно-демократическая республика, которая в силу исторических причин не могла создать стабильных устойчивых форм правления и государственности. И была, в свою очередь, сметена Октябрьской социалистической революцией большевиков во главе с В.И. (Ульяновым) Лениным. На 74 года была установлен советский социалистический вариант республики. И лишь в декабре 1991 года после развала Советского Союза появилась современная либерально-демократическая форма. Таким образом, российская государственность имела две формы правления: монархическую и республиканскую. Монархическая форма имела три исторических разновидности: княжеская – с 862 года по 1547 год; царская

– с 1547 года по 1721 год; имперская – с 1721 года по февраль 1917 года. И три разновидности республиканской формы: буржуазно-демократическая – с февраля по октябрь 1917 года; - советская социалистическая – с октября 1917 года по декабрь 1991 года; либерально-демократическая – с декабря 1991 года по настоящее время. То есть две формы правления, включающие по три разновидности каждая.

Здесь мы выдвигаем гипотезу, что основные вехи развития российской государственности не совпадают с основными вехами формирования духовно-нравственных ценностей. На наш взгляд, в данном случае необходимо предложить следующую периодизацию: первый период – языческий, с 862 года по 988 год. Второй период православный – с 988 года по начало XIX века. Следующий период – буржуазный сначала XIX века по октябрь 1917 года. Затем период коммунистический – с октября 1917 года по декабрь 1991 года. И современный либеральный период.

Языческий период характеризуется извращенным пониманием духовно-нравственных ценностей, потому что главными «ценностями» выступают агрессия, сила и возможность грубого физического принуждения к реализации своей воли [5, с. 58]. Это обусловлено примитивностью язычества, так как древние люди постоянно наблюдали природные процессы. Характерными схемами выступают пищевая цепочка, где сильный пожирает слабого, и существует принцип дарвинизма, где выживает сильнейший. Люди проецировали данную модель на социальные отношения, что было глубокой ошибкой, так как, человек является единственным разумным существом и принципы взаимодействия животного мира не транслируются в полной мере на принципы социальных коммуникаций. Тем не менее примитивный уровень культуры не позволял абстрактно воспринимать высшие ценности. В связи с этим процветали варварство и дикость догосударственного периода. Язычество практиковало человеческие жертвоприношения [6, 384], убийство жены в случае смерти мужа, убийство домочадцев и челяди при

захоронении знатного представителя рода и другие обычаи, которые сегодня квалифицируются как особо тяжкие преступления. Но тем не менее даже сегодня можно встретить исследователей, идеализирующих языческий уклад жизни [7, с. 34]

Грубая сила и жестокое принуждение лежат во всех формах, как государственного воздействия, так и общественного противодействия. В качестве примера можно привести случай, когда древляне убили князя Игоря, пришедшего повторно собирать дань [8, с. 34]. И сам процесс взыскания налогов проходил в форме полюдья, которое больше напоминало разбойное нападение, нежели реализацию фискальной функции государственными органами с населения. Также поражает грубость и жестокость, с которой Ольга Мудрая отомстила древлянам. Но это подчеркивает не характер самой Ольги, которая глубоко понимала происходящие процессы, а грубость нравов и примитивную культуру подавляющего большинства населения [9, 31]. И понимание одного единственного языка – языка силы.

В дальнейшем государственная власть эволюционировала в более прогрессивные формы взаимодействия с населением. В том числе и по системе налогообложения, преобразовав полюдье в погосты [10, с. 50].

Огромным шагом на пути развития и российской государственности, и системы духовно-нравственных ценностей стало принятие Православия Равноапостольным Великим Князем Владимиром Ясно Солнышко [11, с. 12].

Тем не менее необходимо отметить, что процесс искоренения язычества шел достаточно медленно и растянулся на столетия. Так некоторые археологи обнаруживают человеческие жертвоприношения на территории средневекового русского государства, датируемые XIII веком [12, с. 55]. Сегодня неоязыческие, деструктивные культы негативно влияют на общественную безопасность и общественный порядок современной России. Оказывая свое разрушительное влияние и на российскую молодежь [13, с. 172]. Что еще раз

подчеркивает актуальность, анализируемый проблематике.

С момента принятия православия российская государственность опирается на фундаментальные непреходящие духовные нравственные ценности. И если сравнить те духовно-нравственные ценности, с которыми Православие пришло на Русь, и те, которое постулируются сегодня в качестве важнейших ориентиров, то мы найдем значительные совпадения. Если обратиться к Указу Президента Российской Федерации от 09.11.2022 N809 «Об утверждении Основ государственной политики по сохранению и укреплению традиционных российских духовно-нравственных ценностей», то можно отметить ст. 5, указывающую что «К традиционным ценностям относятся жизнь, достоинство, права и свободы человека, патриотизм, гражданственность, служение Отечеству и ответственность за его судьбу, высокие нравственные идеалы, крепкая семья, созидательный труд, приоритет духовного над материальным, гуманизм, милосердие, справедливость, коллективизм, взаимопомощь и взаимоуважение, историческая память и преемственность поколений, единство народов России» [14].

Очевидно, что все перечисленные ценности полностью соответствуют учению Православия о том, какими должны быть человек, семья общество и взаимоотношения между ними и государством. Более того, если посмотреть шире, то очевидно, что все остальные мировые конфессии исповедуют приоритет аналогичных духовно-нравственных ценностей, что подчеркнуто в ст. 6 Указа Президента: «Христианство, ислам, буддизм, иудаизм и другие религии, являющиеся неотъемлемой частью российского исторического и духовного наследия, оказали значительное влияние на формирование традиционных ценностей, общих для верующих и неверующих граждан. Особая роль в становлении и укреплении традиционных ценностей принадлежит православию».

Следует согласиться с тем, что традиционные ценности выступают основой российского общества и способом укрепления суверенитета России.

Российская Федерация, как наследница СССР и Российской Империи, представляет собой огромное государство, населенное большим количеством народов [15, с. 61]. Эти народы обладают различными культурными, историческими, языковыми, религиозными и иными характеристиками, но их роднят те ценности, которые указаны выше. Они выступают своего рода интегрирующим фактором, позволяющим создать единую ценностно-смысловую платформу для последующего взаимодействия в экономической, правовой, политической, культурной, научной и других сферах сотрудничества.

Сегодня в соответствии с действующим законодательством государственная политика по сохранению и укреплению традиционных ценностей реализуется в области образования и воспитания, работы с молодежью, культуры, науки, межнациональных и межрелигиозных отношений, средств массовой информации и массовых коммуникаций, международного

сотрудничества. В реализации такой государственной политики участвуют федеральные органы исполнительной власти, ведающие вопросами обороны, безопасности государства, внутренних дел, общественной безопасности, и иные органы публичной власти в пределах своих полномочий.

Таким образом, не будет преувеличением сказать, что духовно-нравственные ценности являются тем фундаментом, цементом, скрепами, интегралом, которые позволяют стабильно и стойко проходить пути исторического развития России несмотря на крайнюю сложность. Это было и в период феодальной раздробленности, и в период опричнины, и в период интервенций, и в период развала Российской империи с гражданской войной, и в период развала Советского Союза и последующих лихих 90-х. Россия смогла сохранить свою государственную идентичность во многом благодаря духовно-нравственным ценностям.

Список использованных источников:

1. Федоренко С.П., Кодзов А.Б., Бураева Л.А. Периодизация развития отечественной государственности как индикатор закономерностей эволюции // *Философия права*. 2019. № 4 (91). С. 110-115.
2. Дербин Е.Н. «История государства российского» Н.М. Карамзина и его государственные идеи в русской зарубежной историографии. В сборнике: Карамзин и его эпоха. Материалы Всероссийской научной конференции. 2017. С. 77-80.
3. Логунова М.О. Принятие Петром I титула «Великого, Отца Отечества и Императора» // *История Петербурга*. 2021. № 3 (84). С. 27-34.
4. Майоров М.М., Першина Т.А. «Народная монархия» Ивана Солоневича. В сборнике: *Л. Огарёвские чтения. материалы научной конференции: в 3 ч.* Саранск, 2022. С. 194-198.
5. Лукьянов С.А. Государство, церковь и язычество в Древней Руси // *Бизнес в законе*. 2009. № 2. С. 58-61..
6. Бальсис Р. Язычество балтов: человеческие жертвоприношения. В сборнике: *Балто-славянские исследования–XX. Сборник научных трудов. Сер. «Балто-славянские исследования»*. Москва, 2019. С. 384-394.
7. Ерофеев К.Б., Сальников М.В. Древняя Русь и правовые идеалы славянских язычников // *Правовое поле современной экономики*. 2015. № 12. С. 52-66.
8. Богданов А.П. Кто построил русское государство? Труды Института российской истории РАН. 2006. № 6. С. 34-64.
9. Морозова Л.Е. Государственная деятельность Княгини Ольги // *Вестник Екатеринбургской духовной семинарии*. 2015. № 4 (12). С. 31-41.
10. Стефанович П.С. Об эволюции древнерусского полюдья. Русь, Россия. Средневековье и Новое время. 2013. № 3. С. 50-56.
11. Шумский О.М. Попытки создания Божьего Государства на примере жизни Владимира Красно Солнышко и Дмитрия Донского. В сборнике: *История, политология, социология,*

философия: теоретические и практические аспекты. Сборник статей по материалам XXI-XXII международной научно-практической конференции. 2019. С. 12-19.

12. Попкова И.Н. Язычество в Древней Руси и современности. В сборнике: Актуальные исследования в сфере гуманитарного знания. Сборник научных трудов VIII студенческой научно-практической конференции. Кинель, 2022. С. 50-55.

13. Артюхин О.А., Иванова Л.Л. Практическая деятельность вузов по организации системы противодействия радикальной и иной деструктивной идеологии в молодежной среде // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. 2022. № 3. С. 172-177.

14. Указ Президента РФ от 09.11.2022 N 809 «Об утверждении Основ государственной политики по сохранению и укреплению традиционных российских духовно-нравственных ценностей» // СПС Консультант Плюс (дата обращения 23.03.2023).

15. Джюев С.В. Проблемы правового регулирования межнациональных отношений. В сборнике: Всероссийский юридический форум. Сборник статей III Всероссийской научно-практической конференции. Петрозаводск, 2021. С. 61-66.

Сведения об авторе

Федоренко Святослав Петрович – доцент кафедры теории государства и права Ростовского юридического института МВД России, кандидат юридических наук, доцент.

Fedorenko Svyatoslav Petrovich – Associate Professor of the Department of State Theory and the Pravarovostovsky Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Candidate of Law, Associate Professor.

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ
ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

Мақала «Құқық» мамандықтарының тиісті тобы саласындағы бұрын жарияланбаған және басқа басылымдарға жариялауға жіберілмеген бірегей ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қамтуы тиіс. Автор мақаланы және өзге материалдарды ұсынған кезде редакциялық алқаға олардың жарияланғанын немесе басқа басылымдарға ұсынылғанын хабарлауға міндетті. Мақала мазмұнында шетелдік зерттеушілердің осыған ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектерінің шолулары, сондай-ақ «Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» журналының алдыңғы басылымдарындағы кем дегенде бір мақалаға сілтемелер болуы тиіс.

Мақаланы журналға орналастыру шарттары:

- мекеменің мөрімен расталған, ғылымның осы саласы бойынша жтекші маманның бір оң пікірі (жеке немесе бірінші авторы ғылым кандидаты немесе докторы болып табылатын мақалаларды қоспағанда);
- мекеме кафедрасының (бөлімшесі отырысында талқыланған және жариялауға ұсынылған хаттамадан үзінді);
- автор(лар) туралы мәліметтер, мақала атауы, аннотация және түйінді сөздер үш тілде (қазақ, орыс және ағылшын);
- серіктес авторлық 3 автордан аспайды;
- мақаланың қолжазбасы – автордың (авторлар) қолы қойылған 6-7 бет көлемінде болуы тиіс;
- көлемі 10 беттен асатын мақалалар журналдың бас редакторымен келісіледі;
- мақалада мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтер, сондай-ақ «Қызмет бабында пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы анықтама;
- журналға жазылу туралы түбіртектің көшірмесі;
- автор(лар)дың суреті (деректі портрет).

Мақаланың құрылымдық элементтерін орналастыру тәртібі:

- жоғарғы сол жақ бұрышта қойылған эмбебап ондық жіктеу индексі (ӨОЖ);
- мақала тақырыбы (бас әріптермен, жартылай қалың қаріппен), автордың (авторлардың) **Т.А.Ә.** (3 автордан артық емес), **оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, автордың жұмыс орны, қаласы, елі туралы ақпарат.** Егер ұйымның атауында қала анық көрсетілмесе, онда үтір арқылы ұйымның атауынан кейін қала, шетелдік ұйымдар үшін – қала мен ел көрсетіледі;
- **аннотация** (5-8 сөйлем) және мақала тіліндегі түйінді сөздер (5-7 сөз) мақала мәтінінің алдында орналасады;
- **мақала мәтіні doc (Microsoft Word) пішімде. Парақ пішімі Ф4 (297x210 ММ.). Жиек сызықтары: сол жағы – 2 см, қалғандары – 1 см.** Қаріп: Times New Roman. Таңба өлшемі – 14 pt. Мәтін ені бойынша тасымалданбай пішімделуі тиіс, азат жолдың басындағы шегініс – 1 см. Жоларалық интервал – бір. Мақаланың тақырыбы жолдың орта тұсына орналастырылады. Мақала мәтінінде автоматты нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтінді автор өңдеп, оқып, соңғы бетіне қол қоюы керек;
- мақаланы дайындауда пайдаланылған ақпарат көздерінің тізімі (**пайдаланылған әдебиеттердің тізімі**) мақаланың соңына орналастырылады. Дереккөздердің тізімі мақалада оларға сілтеме жасау арқылы беріледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі төртбұрышты жақшада беріледі, мысалы: [1,б.15]. Әдебиеттер тізімі ГОСТ 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құрастыру ережелері» бойынша сәйкесінше рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасаған кезде авторы, мәтіннің атауы, көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;
- басқа 2 тілде берілген түйіндеме ((автор(лар) туралы мәліметтердің, мақала атауының,

-
- аннотация мәтінінің және түйінді сөздердің аудармасы). Егер мақала қазақ тілінде болса, онда түйіндеме орыс және ағылшын тілдерінде; егер мақала орыс тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және ағылшын тілдерінде; егер мақала ағылшын тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және орыс тілдерінде беріледі).

Мақаланың соңында «мақала алғаш рет жарияланады» деген жазба болуы тиіс және күні мен автордың (авторлардың) қолы қойылады. Осы жерге автор (авторлар) туралы мәліметтер – толық түрде тегі, аты, әкесінің аты, электрондық мекенжайы, байланыс телефондары орналастырылады.

Суреттер (графикалық материал) нақты, барлық өлшемдердің анық берілуін қамтамасыз ететін форматта орындалуы, нөмірленуі, қол қойылуы және электрондық тасымалдағышта ұсынылуы тиіс.

Мақалалар редакциялық алқада ішкі шолудан өтеді, мақала авторына рецензия жіберілмейді. Редакциялық алқа өз пікірі бойынша журналдың талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Журналдың редакциялық алқасының өтініші бойынша мақала қайта өңделген жағдайда, редакция соңғы нұсқаны алған күн келіп түскен болып есептеледі.

Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

Қолжазбалар редакцияға [mail@ aui-aktobe.kz](mailto:mail@aui-aktobe.kz) электронды поштасына немесе келесі пошта мекенжайы бойынша жолданады:

**030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1,
Қазақстан Республикасы ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
ҒЗжРБЖҰБ. («ҚР ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының
хабаршысына мақала» белгісімен). Анықтама үшін: +77132988037,+ 77078288001.**

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

Статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания. В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева».

Условия для размещения статьи в журнале:

- одна положительная рецензия, заверенная печатью учреждения, ведущего специалиста по данной отрасли науки (за исключением статей, единоличным или первым автором которых является кандидат или доктор наук);
- выписка из протокола заседания кафедры (подразделения) учреждения с обсуждением и рекомендацией к публикации;
- данные об авторе (ах), название статьи, аннотация и ключевые слова на **трех языках** (казахский, русский и английский);
- соавторство предполагает не более 3 авторов;
- рукопись статьи объемом от 6-7 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 10 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал;
- фото автора (ов) (документальный портрет).

Порядок расположения структурных элементов статьи:

- индекс универсальной десятичной классификации (**УДК**) проставленный в левом верхнем углу;
- заголовок статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), **Ф.И.О. автора (ов)** (не более 3-х авторов), **его ученая степень, ученое звание, информация о месте работы автора, город, страна**. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город, для зарубежных организаций - город и страна. Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;
- **аннотация** (5-8 предложений) и ключевые слова (5-7 слов) на языке статьи располагаются перед текстом статьи;
- **текст статьи** в формате doc (Microsoft Word). Формат листа А4 (297x210 мм.). Все поля: левая сторона - 2 см, остальные - 1 см. Шрифт: TimesNewRoman. Размер символа 14 pt. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца - 1 см. Межстрочный интервал - одинарный. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице;
- список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи, (**список литературы**). Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с.15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный

-
- электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;
- **резюме** на 2 других языках(с переводом сведений об авторе (ах), названия статьи, текста аннотации и ключевых слов). Если статья на казахском языке, то резюме на русском
  - английском языках; если статья на русском языке, то резюме на казахском и английском языках; если статья на английском языке, то резюме на казахском и русском языках).

В конце статьи должна быть запись: «**статья публикуется впервые**», ставится **дата и подпись автора (авторов)**. Здесь же помещаются сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество полностью, электронный адрес, контактные телефоны.

Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

Статьи проходят внутреннее рецензирование в редколлегии без направления рецензии автором статей. Редколлегия в праве отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). В случае переработки статьи по просьбе редакционной коллегии журнала датой поступления считается дата получения редакцией окончательного варианта. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

Рукописи направляются в редакцию на e-mail: mail @ aui-aktobe.kz или почтовой связью по адресу:

030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе, 1, Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, ООНИиРИР (с пометкой «статья в Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева»). Контактные телефоны: + 77132988037, + 77078288001.

REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»

The article should contain the results of original research in the field of the corresponding group of specialties "Law", not previously published and not intended for publication in other publications. The author is obliged to inform the editorial Board when submitting an articles and other materials, whether they were published or submitted to other publications. The content of the article should include reviews of scientific works of foreign researchers on a similar problem, as well as links to at least one article in previous issues of the journal "Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev".

Conditions for publishing an article in the journal:

- one positive review, certified by the seal of the institution, a leading specialist in this field of science (except for articles, the sole or first author of which is a candidate or doctor of science);
- extract from the minutes of the meeting of the department (division) of the institution with discussion and recommendation for publication;
- information about the author (s), article title, abstract, and keywords **in three languages (Kazakh, Russian and English)**;
- co-authorship involves no more than 3 authors;
- manuscript of the article from 6-7 pages, in signed by the author (s). Articles of more than 10 pages are approved by the editor-in-chief;
- a certificate stating that the article does not contain information containing state secrets, as well as information marked "For official use";
- copy of the subscription receipt for the magazine;
- photo of the author (s) (documentary portrait).

Order of arrangement of structural elements of the article:

- universal decimal classification index (**UDC**) in the upper-left corner;
- title of the article (in capital letters, bold),
- **Full name of the author (s)** (no more than 3 authors), **his academic degree, academic title, information about the author's place of work, city, country**. If the name of the organization does not explicitly indicate the city, then enter the city after the name of the organization, and for foreign organizations - the city and country (Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan). If the article was prepared by several authors, their data is indicated in order of significance of each author's contribution to the article;
- **the abstract (5-8 sentences) and keywords (5-7 words)** in the language of the article are placed before the text of the article;
- **text of the article in doc format (Microsoft Word). A4sheet format (297x210 mm.)**. Border lines: left - 2 cm, the rest-1 cm.. Font: TimesNewRoman. The symbol size is 14 pt. The text should be formatted in width without hyphenation, and the indent at the beginning of the paragraph should be 1 cm. Line spacing – single. The article title is formatted in the center. Automatic numbering should not be used in the text of the article. The text must be edited, proofread by the author, and signed on the last page;
- the list of information sources used in the preparation of the article is located at the end of the article, (**list of references**). The list of sources is given in the order of references to them in the article (**list of references**) The list of sources is given in the order of references to them in the article. The reference number in the article text should be placed in square brackets, for example: [1, p.15]. The list of references is drawn up in accordance with GOST 7.1-2003 "Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation. When linking to Internet resources, the author, title of the text, source, full e-mail address of the material, and the date of its opening are indicated. Links to private messages, reports, unsecured dissertations, and other unpublished materials are not allowed;

- **summary** in 2 other languages (**with translation of information about the author (s), article title, abstract text and keywords**). If the article is in Kazakh language, summary in Russian and English languages; if the article is in Russian language, summary is in Kazakh and English; if the article is in English, then the summary is in Kazakh and Russian languages).

At the end of the article should be written: **“the article is published for the first time”, put the date and signature of the author (s)**. Here you can also find information about the author (s): full name, email address, and contact phone numbers.

Drawings (graphic material) be made clearly, in a format that ensures clarity of transmission of all details, numbered, signed and presented on electronic media.

Articles are reviewed internally by the editorial Board without sending a review to the authors. The editorial Board has the right to reject articles that, in its opinion, do not meet the requirements of the journal. The author (s) is responsible for errors and inaccuracies of scientific and factual nature. If the article is revised at the request of the editorial Board of the journal, the date of receipt is considered to be the date when the final version was received by the editorial board. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for rejection. Materials received by the editorial office are not subject to return.

Articles are sent to the editorial office by e-mail: mail @ aui-aktobe.kz or by post to:

1, Kursantskoe shosse, Aktobe city, Republic of Kazakhstan, 030011, Aktobe Law Institute of MIA of RK M. Bukenbayev, OSRaEPWD (marked “an article in the Bulletin of Aktobe Law Institute of Ministry of internal affairs the of Republic Kazakhstan named after M.Bukenbayev”). Contact: + 77132988037, + 77078288001.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М. БӨКЕНБАЕВАТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ**

ғылыми–тәжірибелік журналы
№ 2 (11) 2023

**ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА МВД РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА**

научно-практический журнал
№ 2 (11) 2023

**BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE OF THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NAMED AFTER M. BUKENBAYEV**

scientific and practical journal
№ 2 (11) 2023

Ответственный секретарь
Компьютерный набор и верстка

А.С. Сагинтаева
А.Б. Тулеумхамбетов

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях,
несут авторы.

Сдано в набор 01.06. 2023 г.
Подписано в печать 20 июня 2023 г.
Формат А4. Бумага офсетная.
Печать на ризографе.
Тираж 200 экз.

Отпечатано в типографии Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева Курсантское шоссе 1